

Sfera Politicii

81

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDAȚIA “SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul VIII, 2000

REPUBLICĂ ȘI MONARHIE

Cuprins

2. <i>Editorial</i>	Adrian Cioroianu	Dezbateri de formă, indiferență de fond
<hr/>		
6. <i>Republică și Monarhie</i>	Sabina Fati	Regii dispăruți
13.	Sabin Drăgulin	Un nou început
19.	Mihai Chioveanu	Monarhi și “Salvatori”
26.	Laurențiu Constantiniu	Ultimul obstacol - Regele Mihai
31.	Ovidiu Horia Maican	Constituțiile monarhice
<hr/>		
40. <i>Arhivă</i>		Ceașescu și Justiția
<hr/>		
42. <i>Politică internă</i>	Dan Pavel	PDSR în Opoziție (I)
<hr/>		
49. <i>Politică externă</i>	Gabriel Săvulescu	Genealogie și evoluție politică 1848-1989
<hr/>		
52. <i>IdeoSfera</i>	George Voicu	Teme antisemite în discursul public (II)
<hr/>		
59. <i>Recenzii</i>	Olivia Horvath	Manualul de mediere
60.	Irina Ștefuriuc	Pe urmele antipoliticii
<hr/>		
63. <i>Semnale</i>		

Dezbateri de formă, indiferență de fond

ADRIAN CIOROIANU

Din multe puncte de vedere, România rămîne încă o țară a aparențelor. La drept vorbind, este destul de greu de pariat, în discursul public de azi, pe importanța – din perspectivă istorică – a vreunui demers din cele care ne animă spațiul intelectual. Aceasta nu înseamnă, evident, că toate zbaterele noastre recente sînt *apriori* lovite de inutilitate. Este în firea lucrurilor că, în condiții normale, va veni odată și timpul ca toate temele dominante ale ultimilor zece ani să fie cîntărite la rece, cu maturitatea și detașarea caracteristice normalității civice.

În ciuda oricărei evidențe, dilema *republică – monarhie* a părut a fi – și probabil că unora le mai apare încă – una dintre temele importante ale dezbaterii publice românești din ultimii zece ani. Cum voi încerca să arăt aici, anii '90 au fost, la prima vedere, puternic marcați de existența, în plan secund, a pozițiilor declarat *pro-* și *anti-monarhice*.

Și totuși, din punctul meu de vedere, această temă nu a fost niciodată pusă într-adevăr în dezbateri – condiție în care ea nu avea cum să fie într-un fel sau altul importantă. Dînd la o parte încrîncenările netrucate și naivitățile patente – de o parte și de cealaltă, dar (pentru a respecta, totuși, proporțiile) *mai mult de o parte* decît de cealaltă –, dilema a fost plasată sub zodia polemicii mărunte, a acuzelor reciproce, a incriminărilor net vindicative. Context în care, în realitate, posibila temă s-a pierdut pe parcurs, devenind piesă din arsenalul electoral al taberelor aflate în confruntare pentru conducerea României postdecembriste – altfel spus, un refren pe care fiecare tabără, în funcție de necesități, l-a cîntat cu note ascuțite sau, din contră, cu surdina pusă.

Despre argumentul istoric

Istoria, cum se știe, are marea calitate și marele defect de a oferi fiecărei părți implicate în problemă – în orice problemă – suficient material pentru susținerea unor poziții nu numai diferite, dar chiar și opuse de-a dreptul. Cel puțin astăzi este clar că monarhia românească a fost gonită din țară, la sfîrșitul lui decembrie 1947, de regimul comunist – impus și susținut de către armata sovietică și de propria sa rețea clientelară – și nu de către poporul român. Nu-ți trebuie mari cunoștințe de sovietologie pentru a înțelege că regimul de tip leninist nu se putea consolida într-o Românie condusă de un rege constituțional. Argumentele pentru susținerea acestei idei prisosesc¹. Nimeni nu poate astăzi nega, cu onestitate și cu bună credință, această realitate. Replica ce se dă însă, de regulă, acestei idei ține de caracterul inevitabil – pur teoretic, dar credibil în sine – al orientării spre stînga a politicii românești de după 1944. În sprijin, sînt aduse și evoluțiile net prorepublicane ale unor țări vecine – ca și scăderea drastică, în plan mondial, a numărului și importanței familiilor regale *în funcție*.

Pe de altă parte, era inevitabil ca mulți dintre studenții români care au ieșit în afară la studii în ultimul deceniu să poată găsi, în tentantele bibliotecii universitare pe care le-au parcurs cu înfometare cognitivă, reviste occidentale sau americane – gen *Time* – din anii '46 sau '47 în care tînărul pe atunci rege al României era prezentat, deloc măgulitor, ca un fel de *communist puppet*. La fel, rămîne de discutat aparte în ce măsură toate detaliile prezente în mărturisirile regelui făcute cu diverse prilejuri în anii '90 pot fi astăzi foarte convingătoare, pentru o

generație inevitabil deprinsă să privească în jur cu alți ochi și cu alte criterii².

În fine, este de la sine înțeles că, sub aceste auspicii, discuția nu poate fi dusă niciodată pînă la capăt. Abdicarea regelui este o problemă istorică, în timp ce avatarele ideii monarhice în ultimii ani – înainte de a fi o problemă de morală sau de respect față de propriul nostru trecut – rămîn o problemă politică. Chiar dacă uneori sîntem tentați să susținem contrariul, mediul universitar românesc – și, prin extensie, sistemul de învățămînt în ansamblu – este foarte reticent, la nivel declarativ, față de amalgamarea istoriei cu politica, *contaminare* percepută numai în sens negativ, ca o țară metodologică³. Paradoxal sau nu, dar mai dezinhibați în această privință sînt invariabil adversarii monarhiei, și nu susținătorii săi. Pur teoretic vorbind, un dascăl riscă să pară în cel mai bun caz excentric dacă va susține că, după o revoluție anticomunistă, conducătorul de drept al țării ar fi trebuit să fie regele izgonit de pe tron de comuniști; în schimb, nu riscă efectiv nimic cel care spune că monarhia este un capitol de istorie închis odată cu sfîrșitul sistemului politic în care ea evoluase.

Regele Mihai vs. mareșalul Antonescu

Pentru cei care mai au vreo îndoială în privința felului defectuos în care a debutat “dezbaterea” *pro-* sau *anti-*monarhică, punerea în opoziție a celor două personaje – regele Mihai și mareșalul Antonescu – le poate servi oricînd drept material de studiu.

Printr-o suprapunere flagrantă de planuri, în refuzul oricărei logici și realități, Antonescu a ajuns să semnifice spiritul republican; altfel spus, fostul mareșal a fost – și rămîne – un instrument de contraatac la persoana “fostului rege”. Vulgata istorică abundă: tutelînd arestarea mareșalului, regele devine vinovat pentru răpirea acestuia de către sovietici și, prin extensie, pentru condamnarea și moartea sa; dacă alăturăm imaginile unui rege – Mihai – decorat cu ordinul “Victoria” de către

sovietici și a unui mareșal – Antonescu – pus la stîlpul execuției, în continuarea aparent firească a lucrurilor lovitura de Palat de la 23 august 1944 devine primul pas pe calea comunizării țării⁴. Regele apare drept declanșatorul propriei sale abdicări.

În realitate, această interpretare este mai mult decît frauduloasă. Mareșalul Antonescu a fost poate orice, dar mai puțin republican. Este cert că în ochii lui Antonescu regele Mihai era un copil incapabil să conducă o țară sau să ia măsuri decisive pentru un popor; în schimb, același Antonescu – a cărui antipatie pentru Carol al II-lea nu era egalată decît de antipatia lui Carol față de el – nu pierdea nici un prilej (fie în țară, fie în afară – mai ales în Germania, în primele întîlniri cu Hitler) pentru a se prezenta ca un salvator al monarhiei românești, prin ceea ce el numea “revoluția din septembrie”⁴⁰.

Imaginea unui *Antonescu – reper* al campaniei antimonarhice a debutat în forță încă din 1990, în contextul unor lupte politice mult prea contemporane nouă decît vremurilor la care se făcea trimitere. Este clar că, la acea oră, fostul mareșal avea un oarecare avantaj în competiția imaginară cu regele: reabilitarea lui Antonescu (ca simbol al autoritarismului de esență națională și al antisovietismului) debutase încă din 1975 – dacă ne gîndim la veritabilul *best-seller* care a fost *Delirul* lui Marin Preda – sau, în orice caz, în anii ’80, printr-o serie de volume încurajate de regim, grație ciudatei mixturi de comunism, naționalism și autoritarism nemascat proprie regimului de la București. Evident, în comparație cu acest cavaler tot mai purificat pe nume Antonescu, regele Mihai avea în 1990 un serios handicap. Este de la sine înțeles că foștii constructori ai reabilitării lui Antonescu nu puteau avea nici un interes în restabilirea echilibrului. Drept care am ajuns, oarecum logic, în situația în care ne aflăm astăzi: mareșalul Antonescu este nemurit prin statui și nume de străzi, în timp ce intrarea ca atare a regelui în țară a fost, vreme de ani, subiectul unor pertractări lipsite de orice demnitate⁵.

Regele Mihai vs. președintele Iliescu

Fără voia sa – aceasta e sigur –, președintele Ion Iliescu a avut un oarecare merit în revalorificarea – preponderent nostalgică – a regelui Mihai. Gafele inițiale ale Frontului Salvării Naționale, cariera de dalmațieni politici a majorității liderilor postdecembriști, inabilitatea lui Ion Iliescu în a înțelege că schimbarea depășea cu mult limitele perestroikiste în care el era obișnuit să gândească, dar și victoriile greu de contestat ale aceluiași Ion Iliescu la alegerile din 1990 și 1992 (puse în contrast cu incapacitatea opoziției de a găsi, în scurt timp, un contracandidat cu șanse reale) – toate acestea au fost premisele pentru care, vreme de câțiva ani, refrenul “Monarhia salvează România” a devenit un colac de salvare pentru o parte dintre cei dezamăgiți de evoluția României postrevoluționare.

Este de la sine înțeles, iarăși, că nici în acest context nu s-a putut ajunge la o discuție calmă și detașată a dilemei republică–monarhie. Mai mult, procesul elaborării și votării Constituției din decembrie 1991 a alimentat și mai mult ireconciliabila dispută între așa-ziii republicani și monarhiști români, cu atât mai mult cu cât lideri ai puterii de atunci au avut, încă o dată, inabilitatea de a pretinde că votul pentru Constituție a fost și un vot pro-republică. Desigur, nu se poate afirma că în România nu ar exista republicani și monarhiști *din convingere* – dar numărul acestora este probabil mult mai mic decât pare. Mult mai clar mi se pare că mulți dintre *republicanii* primilor ani '90 au fost suporteri necondiționați ai lui Ion Iliescu, în timp ce mulți dintre *monarhiștii* acelorași ani erau mai curînd antiiliescieni decât prodinastici. O consecință a acestei stări de fapt este evoluția lucrurilor după 1996. Cei care sperau – sau se temeau de – o rein-toarcere în trombă a monarhiei, eventual printr-o lovitură de stat de catifea, imediat după victoria CDR-ului din 1996 au avut toate motivele să-și dea seama de debilitatea acestei speranțe/temeri. Pasiunea promonarhică a multora

a dispărut imediat după instalarea președintelui Constantinescu la Cotroceni. Cursa pentru NATO, disponibilizările din industria falimentară, scandalurile de rigoare și de uzură consumate în ultimii ani '90 au așternut umbra – e drept, o umbră mai elegantă – asupra problemei. De la o vizită la alta în țară, primirea regelui a scăzut din punct de vedere al spectaculozității evenimentului și al retoricii folosite. Și iarăși problema a rămas în suspensie. Un ciudat sentiment de *déjà vu* plutește peste mediul public românesc: drept care mi se pare puțin probabil ca o eventuală reîntoarcere la vîrf a personajului numit Ion Iliescu să mai aducă după sine, cu obligativitate, reînvierea pasiunii pentru personajul numit Mihai I al României.

Regele Mihai vs. regele Mihai

Și totuși, regele Mihai nu a avut numai de luptat cu inamici imaginari (precum Ion Antonescu) sau cvasi-reali (precum Ion Iliescu). Regele Mihai a avut de luptat și cu sine – sau cu imaginea oferită de propria-i persoană și de familie. Ar fi avut sentimentul monarhic românesc mai multă vigoare dacă regele ar fi fost un demagog rafinat și nu un rafinat incapabil de demagogie?; ar fi fost monarhiștii mai numeroși dacă regele Mihai ar fi avut un băiat căruia să-i predea ștafeta simbolică a cauzei? – iată genul de variante ipotetice a căror disecare se poate prelungi la infinit, fără prea mare câștig. A fost benefică, pînă la urmă, discreția în care s-au desfășurat majoritatea acțiunilor familiei regale – precum cele ale Fundației Principesei Margareta? A produs vreun val de emoție – în sens benefic – mariajul din urmă cu câțiva ani al aceluiași vlăstar regal?

Părerile rămîn împărțite – ceea ce, pînă la urmă, este un semn al normalității.

Dar chiar și cu păreri împărțite, problema în discuție – *republică* sau *monarhie* – nu a devenit încă o temă a dezbaterii civice. Ea nu a depășit pînă acum nivelul *querelle*-i politice purtate după cum bate vîntul (re)sentimentelor. În condițiile

actuale – ce țin de mentalitatea dominantă, de meciul eminamente politic dintre reformatori și contrareformatori, dar și de venitul intern brut pe cap de locuitor – este puțin probabil că o schimbare radicală în statutul acestei probleme se va produce într-un viitor apropiat.

NOTE

¹ Vezi întâlnirea secretă de la București din 7 martie 1945 – a doua zi după impunerea *manu militari* a guvernului Groza – dintre o echipă a comuniștilor români, conduși de Ana Pauker, și câțiva mesageri ai Moscovei, trimiși de către Gheorghe Dimitrov, ocazie cu care aceștia din urmă înmânează gazdelor un decalog al comunizării României în timp de trei ani; al cincilea punct pe această listă era “Abdicarea regelui și exilul familiei regale”. Serviciul de *intelligence* american *Office of Strategic Services* a primit această informație spre sfârșitul lunii martie 1945 – v. I. Chiper, Fl. Constantiniu, A. Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Iconica, București, 1993, pp. 135-139.

² Un singur exemplu: în rememorarea și explicarea de către regele Mihai a abdicării forțate din 30 decembrie 1947, un loc central îl ocupă șantajul cu eventuala execuție a celor “peste o mie de studenți” deținuți de către guvernul Groza în arest la acea oră. Acest detaliu l-a convins, după toate aparențele, pe regretatul Mircea Ciobanu (v. *Convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, pp. 61-62); propria-mi experiență mi-a arătat însă foarte clar că acest detaliu nu este la fel de convingător și pentru generațiile succesive de studenți cu care am discutat, în ultimii ani, episodul istoric al abdicării forțate.

³ Ceea ce a devenit foarte clar în contextul “scandalului” manualelor alternative, în toamna anului 1999: una dintre criticile care s-a detașat prin insistență și cvasi-unanimitate a privit tocmai pretențiile programei de a cuprinde și evoluțiile din anii '90; pentru mulți, un manual *corect din punct de vedere istoric* trebuia să se oprească la revoluția din 1989 și să nu facă un pas mai departe.

⁴ Nu este nici o împlinire că acesta era mesajul, nici măcar subtil sugerat, al documentarului difuzat de Televiziunea Română în decembrie 1994.

⁵ Cine se mai îndoiește de ironia istoriei poate încerca o explicare a logicii prin care, în cazul orașului Craiova, spre exemplu, fostul bulevard *1 Mai* a devenit, prin “reparație istorică”, *bulevardul Mareșal Antonescu* – de parcă ar fi mai presus de orice îndoială că, în sine, ziua de 1 mai a fost mai malefică pentru istoria țării decât actele fostului mareșal.

CINE NE CITEȘTE:

Sunt deosebit de mulțumit de câte ori deschid “Sfera Politicii”. Ținuta revistei, sobrietatea și profesionalismul ei, numele prestigioase ale colaboratorilor, tematicile actuale, reprezintă adevărate îndemnuri la o lectură interesantă.

ANDREI CHIRICĂ

Andrei Chirică
Președintele S.C. MobilRom S.A.

ADRIAN CIOROIANU – Absolvent al Facultății de Istorie a Universității București; Master în Istorie la Universitatea Laval, Quebec din Canada și doctorand al aceleiași universități. În prezent este asistent universitar la Facultatea de Istorie a Universității București. Articole publicate în “Sfera Politicii”, “Dilema”, “22”, “Dosarele Istoriei” etc.

Regii dispăruți

SABINA FATI

Există în lume peste 40 de familii regale înlăturate de la putere. Unele dintre acestea s-au resemnat și nu mai au nici o pretenție, altele luptă încă pentru vechiul tron, în general, însă, aparițiile foștilor suverani sunt controversate și privite cu suspiciune în țările lor de origine, chiar dacă mișcările monarhiste s-au activat, la începutul anilor '90, mai cu seamă în statele foste comuniste. Există astfel de mișcări și în state care nu au avut tradiție monarhică, Estonia, de pildă, sau în țări care nu mai au претенdenți la tron cum este cazul Ucrainei sau Poloniei, unde există șapte organizații monarhice, deși ultimul rege, Stanislaw al II-lea a fost înlăturat după destrămarea țării în 1795 și nu are nici un moștenitor. Sunt monarhi care joacă încă un rol politic important, dar nu-și mai doresc coroana: Zahir Shah al Afganistanului, care trăiește la Roma și Otto von Habsburg, nepotul ultimului împărat austro-ungar, reprezentant al Germaniei în Parlamentul European.

Cauza monarhică a revenit în actualitate la începutul anilor '90 în statele sud-est europene, unde regii exilați sau moștenitorii acestora au încercat să-și susțină cauza. Simeon al II-lea al Bulgariei a fost bine primit la Sofia, deși la fel ca în România predecesorul său Boris al III-lea a girat o dictatură fascistă, începând cu 1934. Prințul Alexandru al Iugoslaviei a fost destul de repede abandonat de susținătorii săi de bază, monarhiștii naționaliști, fiindcă ambițiile lui se limitau la Serbia. Alexandru, care vorbește cu destulă greutate sârba, învățase, însă, lecția pe care au primit-o predecesorii săi: bunicul său, regele Alexandru, a fost asasinat în 1934 de mișcarea teroristă croată a ustașilor, după ce a transformat "Regatul sârbilor, croaților și

slovenilor" în 1929 în "Regatul Iugoslaviei". În Iugoslavia, instituția monarhiei, suprimată de Germania hitleristă în 1941 era detestată de croați și sloveni, care vedeau în aceasta instaurarea hegemoniei Serbiei. În Albania, apariția cu pistolul în mână a regelui Leka a fost privită ca un gest extravagant, deși în cadrul unui referendum legat de posibila restaurare a monarhiei albanezii l-au creditat cu 35 la sută din sufragii. Dintre monarhiile dinaintea războiului, fostul rege al României pare să fi avut parte de cel mai nedrept tratament, pe care puterea neo-comunistă instalată la București după căderea lui Ceaușescu i l-a rezervat cu argumente dintre cele mai variate. Între acestea, cel pe care s-a brodat poate cel mai mult, după abdicarea lui Cuza încoace, este proveniența de origine străină a monarhiei în România, deși nici una dintre monarhiile care domnesc încă nu este originară din țara în care se află la putere. În Spania este un Bourbon de origine franceză, în Anglia și în Belgia monarhiile sunt de origine germană, în Suedia sunt de origine franceză, în Norvegia de origine daneză. Singura țară din Europa contemporană care avea o monarhie autohtonă a fost Iugoslavia, cu un rege sârb, care n-a putut însă păstra echilibrul interior și care așa cum am văzut nu a fost în stare să restabilească unitatea națională.

România celor patru regi (încercare de palimpsest)

În România monarhia nu a fost acceptată cu ușurință, cu atât mai mult cu cât nu avea tradiție, iar construcția ei a început după o lovitură de stat prin care legendarul Cuza a fost nevoit să abdice.

Ideea aducerii unui principe străin nu a fost pe placul poporului, care imaginase în persoana lui Cuza conducătorul dedicat celor sărmani. Elitele politice ale vremii credeau, însă, că doar o dinastie străină putea menține echilibrul între “despotism” și “anarhie”, conservatorii argumentau că numai o monarhie constituțională ar fi putut limita radicalismul liberal, garantând astfel propriul lor control asupra statului, în vreme ce liberalii vedeau în persoana principelui străin singura modalitate de stabilitate socială și politică.

Carol I

Istoricii scriu că noul principe avea cunoștințe modeste cu privire la țara al cărei tron era invitat să-l ocupe, că “doar greșind avea să învețe părțile sensibile ale politicii românești”¹ și că rolul său în viața politică internă a fost pentru o bună bucată de vreme limitat, fiindcă “îi lipsea popularitatea și nu cunoștea nici oamenii, nici problemele cu care se confrunta țara. Pentru un timp, de aceea el a prezidat, mai curând decât a domnit”². Venit dintr-o familie nobilă, cel de-al doilea fiu al principelui Karl-Anton de Hohenzollern Sigmaringen, tânărul prinț avea relații în lumea sus-pusă a Europei occidentale, tatăl său fusese ministru prezident al Prusiei (1858-1862) înainte de venirea lui Bismark și în acest fel a cunoscut destul de bine curtea regală prusacă. Bunicul lui Carol I s-a căsătorit cu o principesă Murat, nepoată a lui Ioachim Murat – cumnatul lui Bonaparte, iar mama primului rege român era fiica Marelui duce de Baden și a Stephaniei de Beauharnais (înrudită cu prima soție a lui Napoleon), etc. Carol I avea 27 de ani când a primit să devină principe la București, era “ordonat și metodic, perfect echilibrat, cunoscător într-ale armelor, orientat în viața socială și cu un remarcabil simț politic. Făcuse studii temeinice, călătorise îndeajuns pentru a-și face o părere despre lumea contemporană lui, cunoscuse monotonia la Curtea regală din Prusia și strălucirea celei imperiale din Paris. Depășise o delicată

dezamăgire sentimentală. Venise în contact cu realitățile aspre ale războiului. Din punct de vedere politic avea idei liberale – spre dezamăgirea mediilor militare și nobiliare prusiene – țăr murite totuși cu destulă ostentație într-un spirit cazon, cu un simț înnăscut al ierarhiei și disciplinei”³. Nicolae Iorga subliniază în plus trăsăturile aristocratice ale Regelui Carol I, cu care nu este, însă, întotdeauna îngăduitor: “de statură mijlocie, de o ținută magistral stăpânită, sobru în gesturi, măsurat în cuvinte, capabil de a da o demnitate și felului insuficient în care posedă limba română și care la un altul ar fi părut ridicol, pătrunzând, scormonind până în suflet cu ochii mici albaștri foarte mobili lângă linia de imperială deciziune a nasului de vultur, omul care unea în el vechi datini de ev mediu renan, mândria unei ușoare descendențe apropiate de Napoleon, prin bunica sa Stephania Beauharnais, înfiată de genialul Împărat, și un fel de ruralism romantic venit de la Muratii (Iorga se referă la bunica lui Carol I, Antoinette, fiica lui Pierre Murat) al căror sânge îl avea tatăl său, era una dintre acele personalități, mai mult din voința lor decât prin largul lui Dumnezeu, care pot să domine și o lume așa de deosebită de a sa cum era aceea a vechii României, cărei nu-i dădea decât ceea ce voia și când voia”⁴. Aristocrat prin naștere și educație, Carol I nu s-a apropiat prea mult de supușii săi, cultivând într-un fel natural distanța dintre monarh și ei, situându-se, așa cum se și cuvenea deasupra vieții politice destul de zbuciumată, pe care într-un fel a și reușit să o modereze. Acesta pare a fi motivul pentru care după 38 de ani de domnie Nicolae Iorga scrie despre Carol I că “avusese în vedere înainte de toate marea autoritate a Suveranului rareori văzut și prin urmare neînconjurat de iubirea care consolidează o monarhie”⁵. În 1914, I.G.Duca îl găsește pe primul rege român prea puțin interesat de treburile interne: “cine ar crede că în această epocă în care țara era frământată de marea chestiune a Reformelor și în care după 47 de ani de pașnică și rodnică domnie, regele Carol putea crede că ocârmuirea sfârșise într-o apoteoză de

succese externe, la Sinaia bătrânii suverani nu aveau decât o preocupare: ca nepotul reginei Elisabeta (soția lui Carol I, principesă de Wied) să se urce pe tronul șubred al șubredului stat albanez⁶. În privința reformelor “bătrânul suveran a consimțit la înfăptuirea lor, dar cerea să se facă cu moderațiune, să se tempereze avântul prea democratic” al liberalilor și “în orice caz să se înscrie în Constituție printr-un fel de înțelegere cu conservatorii. Regele Carol era preocupat veșnic de gândul ca aceste Reforme să nu stârnească lupte violente și să nu zdruncine prea adânc întocmirile politice”⁷. Criticând dilema Regelui care oscila între Tripla Alianță și Puterile Centrale, I.G. Duca este de părere că Regele Carol îmbătrânise, că “nu mai era el însuși, și dealtfel în chestiunea aceasta nu refuza să urmeze când i se dădea imboldul, dar n-a știut niciodată să ia inițiativa”. În aceeași perioadă, generalul Radu R. Rosetti nota: “ultimele luni fuseseră deosebit de grele pentru acest slujitor credincios al Țării. De mai mult timp el își dădea seama că era cu neputință ca armata română să meargă cu austro-ungarii și o spusese atât lui Czernin⁸, cât și lui Waldhausen⁹. El era însă german și avea credința de nestrămutat cum că Germania va ieși învingătoare. Totuși, nu numai că nu s-a opus semnării protocolului Sazanov-Diamandy¹⁰, dar l-a încuviințat. Aceasta nu fără o grea luptă sufltească. Am cunoscut atunci, prin cei din jurul familiei regale drama ce se petrecea în sânul ei.”¹¹. În ciuda inconfortului în care s-a aflat adesea, inconfort dat atât de configurația politică destul de incoerentă, de situația socială și economică a țării, cât și de jocul politic extern pe care l-a făcut, Carol I a găsit resortul apropierii de țara sa de adopție și a rămas în istorie domnitorul cu cea mai lungă domnie, 48 de ani. Simplu și distant, modest și impunător, primul Rege al României a încercat să impună un altfel de model: “Vodă nu vorbește decât foarte puțin și totdeauna cu miez; Vodă nu azvârle banii pe fereastre; Vodă nu stă la masă decât o jumătate de oră; Vodă nu bea; lui Vodă nu-i plac lăutarii; Vodă trăiește în palat ca un megaloschimnic în chilia

lui (...) el a fost iubit de noi mult mai puțin decât a meritat. Dar ce putem să facem! Era prea înțelept, prea virtuos, prea fără vină, pentru noi”¹².

Eroul independenței României, în același timp strateg și combatant pe front, Carol I a avut de partea sa timpul, ajutat de multe ori și de împrejurări să transforme structurile politice ale țării, să câștige pentru România prestigiul extern, să aducă liniile ferate până la București. A știut mereu care îi sunt limitele și rareori a exagerat, într-o împrejurare sau alta. A făcut greșeli, a schimbat guverne pentru a păstra echilibrul dintre liberali și conservatori, nu a fost mereu abil în afacerile externe deși era bine văzut de puterile occidentale, dar a fost din 1866 când a venit aici, până la moartea sa în 1914, figura politică centrală a țării. Dar “lunga lui domnie reprezenta mai mult decât epoca noastră, era o întreagă pagină de istorie și, fiindcă avea darul să păstreze pe toată lumea la distanță, el apărea, cum întotdeauna se întâmplă în astfel de cazuri, mai mare decât era în realitate”¹³.

Ferdinand

În 1881, după ce România devenise Regat, Carol I s-a preocupat de succesiunea la tron. Fiindcă nu avea copii, regele a apelat la articolul 83 din Constituție, care stabilea că urmașul va fi cel mai în vârstă dintre frații regelui sau coborătorii lui. Leopold, fratele mai mare al lui Carol și fiul acestuia au refuzat, dar a acceptat cel de-al doilea fiu al prințului Leopold, astfel Ferdinand a devenit moștenitor al tronului României, stabilindu-se la București în 1889 la 24 de ani. “Înalt de statură, blond, foarte cultivat (citea mult în greacă, latină, germană, franceză, engleză, rusă), cu solide cunoștințe de muzică, literatură, artă, chimie și cu o pasiune devenită erudiție, pentru botanică”¹⁴, “Regele Ferdinand, un suflet așa de nobil, n-avea gust pentru exercițiul însuși al puterii și mai ales într-un mediu politic care, la început îl dezgustase. Evita ceremoniile în care trebuia să apară și să vorbească și în care avea impresia, nu tocmai

greșită, că popularitatea câștigată de frumusețea, de curajul și spontaneitatea, de meritele pentru război ale soției sale îl întunecă. Cetitor pe care îl interesau și ultimele apariții, birocrația ministerială, pe care avea puterea de a o controla, nu-l atrăgea. Foarte sensibil la plăcerile vieții pe care e curios că le gusta brutal, el prefera să trăiască pentru dânsul în vânători prin colțuri retrase”¹⁵. “Tot trăind în singurătate, Ferdinand s-a îndrăgostit în 1891 de Elena Văcărescu, domnișoară de companie a reginei Elisabeta. Regina a încurajat idila și chiar dorința principelui de a se căsători cu Elena Văcărescu. Dar Carol I s-a arătat neînduplecat, mai ales că însăși Constituția nu îngăduia căsătoria moștenitorului decât cu o descendentă a unei familii regale europene”¹⁶. După o convalescență prelungită a principelui moștenitor, “Ferdinand și Maria se duseră să-și petreacă iarna lui 1897 pe Coasta de Azur, trecând de la carnavalul de la Nisa la balul mascat de la Cannes; ea se distrase nebunește și purta toalete strălucitoare în timp ce el trăia cu frica de unchiul său care îi ținea sub supraveghere”¹⁷. În aceeași perioadă viitoarea regină se îndrăgostise de unul dintre oamenii de curte ai lui Carol I; după ce Maria a recunoscut față de Carol I aventura sa cu locotenentul Zizi Cantacuzino, regele îi spuse: “știm cu toții că Nando (Ferdinand) nu este foarte amuzant, dar asta nu înseamnă nicidecum că trebuie să-ți găsești distracții în altă parte”¹⁸. De altfel Carol I nu l-a iubit prea mult pe nepotul său care urma să-i urmeze la tron și l-a “îndepărtat sistematic pe Ferdinand de la treburile publice, nu l-a inițiat la nimic, era gelos de puterea lui, nu vroia s-o împărtășească cu nimeni și cu moștenitorul său mai puțin decât cu oricine. Se știe că este o tradiție în neamul Hohenzollern ca domnitorii să fie în raporturi rele cu moștenitorii lor. Regele Carol I nu s-a abătut de la această tradiție familială. Nu avea nici o afecțiune pentru principele Ferdinand, îl tiraniza cât putea și îl umilea mai mult decât trebuia(...). Raporturile lui bănești cu Ferdinand și cu Maria erau tipice: i-a lăsat veșnic să se zbată cu ridicole greutăți financiare, cu o numeroasă și costisitoare familie,

când ar fi putut să le asigure traiul cuvenit”¹⁹. Ca și pe timpul lui Carol I, Regele era elementul central al vieții politice. Potrivit Constituției din 1923, Ferdinand păstra puteri considerabile: putea să-și aleagă miniștri chiar din afara parlamentului, putea sancționa legile, putea reinterpretă legi prin emiterea unor regulamente etc. Ferdinand s-a folosit însă foarte rar de prerogativele sale. Cu toate acestea odată cu urcarea sa pe tron a cerut dublarea bugetului care revenise până atunci casei regale de la 1.200.000 lei la 2.500.000 lei. I.G.Duca, unul dintre cei mai aprigi susținători ai lui socotea că “având în vedere averea moștenită de regele Ferdinand, veniturile mereu crescânde ale Domeniilor Coroanei, familia regală, deși mai numeroasă decât a regelui Carol, nu avea absolută nevoie de o sporire a listei civile”²⁰. Cu toate acestea Ferdinand îi impresiona plăcut pe miniștrii săi: “Nu am avut prea multe ocazii să-l văd, dar atunci când l-am văzut din conversațiile pe care le-am avut mi-am dat seama, deși nu avea nici o prea mare inteligență, nici vreo prestață care să-l facă impunător, autoritar sau temător, de temeinica sa cultură în toate domeniile. Supunându-i niște decrete de reduceri de pedepse, cu ocazia Anului Nou, când eram ministru de Justiție sub Take Ionescu, s-a iscat între mine și el o discuție asupra Curtii cu Jurați pe care eu o criticam. Mențineam față de el părerile ce totdeauna am avut despre șubrezenia acestei instituții(...). Regele a ținut din contră să mă combată și între altele, cu un argument nou care m-a impresionat. El mi-a zis ai oarecum dreptate, dar instituția juraților este o satisfacție pe care Revoluția Franceză de la 1789 a dat-o poporului, contra abuzurilor ce săvârșise până aici justiția regilor și oricâte greșeli ar săvârși ea trebuie menținută căci satisfacțiile de orgoliu și de amor propriu se plătesc oricât de scump ar costa ele”²¹.

Artizanul Marii Uniri, Ferdinand, “O persoană atât de delicată” cum îl alinta ușor ironic Iorga, “acest blând îndărătnic” care făcea atâtea greșeli și se înconjura de intriganți, dar care ar fi putut face “atâtea minuni”, și-a pierdut treptat rolul

de arbitru, lăsându-se tot mai mult dominat de Ion C. Brătianu, iar “pentru România se deschidea una din acele ere periculoase în care puterea în subordine, fără bază constituțională și fără popularitate reală, uzurpă tot ce după legea fundamentală revine regelui, Parlamentului domeniilor oarecum autonome ale vieții publice”²².

Carol II

“În loc să se înfigă în sufletul prințului deprinderile care l-ar fi făcut destoinic să urmeze lui Carol I și Ferdinand, i s-a dat libertatea să-și croiască el singur deprinderile(...). În locul unui prinț pregătit să continue cu orice preț misiunea Hohenzollernilor de Singmaringen în România, a ieșit un prinț cu bune intențiuni, dar fără o voință formată. De la primul conflict cu oamenii, cu împrejurările sau cu propriul său sentiment, indiferent cu cine, a fost învins. Planuri mărețe, fără o voință puternică și calculată, este tot ce poate fi mai dezavantajos pentru un viitor rege. Acestea sunt bune pentru un bărbat politic din partidele de stânga. Regele, în vremea noastră, își are o misiune specială, prevăzută prin legile Țării, și care nu se acomodează câtuși de puțin cu rolul de improvizator”²³. “După ce dezertase de la regimentul său în 1918, în plin război, Carol divorțează de prima soție, cu care contactase o mezialianță, revine asupra declarației de renunțare la tron, în 1921 se căsătorește cu prințesa Elena a Greciei, cu care l-a avut pe viitorul rege Mihai, dar în 1925 din nou renunță la tron, retrăgându-se la Paris împreună cu Elena Lupescu, care se pare avea o mare influență asupra lui. (...) La șase iunie 1930, Carol, schimbându-și încă o dată ideile, revine în țară într-un avion sport(...) pentru ca peste două zile să se proclame rege. Regina Elena este obligată să plece în exil, Carol, în pofida unor promisiuni, aducând-o pe Elena Lupescu în țară.²⁴ Când Regimentul prințului Carol urma să fie mobilizat într-o ofensivă împotriva lui Bela Kun, “Carol se afla în Deltă împreună cu fosta sa soție însărcinată. Carol se

înfurie foarte tare când află că trebuie să plece, zicând că i se întinde o cursă ca să-l despartă din nou de tânăra Lambrino. Carol sosi pe front când totul se terminase: el se plimba veșnic printre soldați, când exprimând opinii antimonarhiste, când proclamându-se, așezat la o masă de han, candidat la tronul Ungariei. În fapt, înainte de a pleca pe front, Carol redactase în șapte exemplare manuscrise o scrisoare de renunțare la tron, datată 1 august 1919”²⁵. “Maria (mama lui Carol al II-lea) își știa fiul slobod, dar nu și-l închipuia într-atât de ușuratic”²⁶. Carol al II-lea ar fi vrut să fie democrat, dar a sfârșit mai degrabă ca anarhist, extravagant, călător neobosit, amant de profesie, aventurier în politică, a construit demolând astfel că în vremea lui “România era organizată ca un stat totalitar, cu o Constituție autoritară, cu partid unic, cu regele șef de partid, cu toată lumea îmbrăcată în uniformă, cu salutul roman etc.”²⁷. Vânzător de iluzii, plin de angoase, încercând să răspândească certitudine în perioadele cele mai critice, Carol al II-lea și-a detronat propriul fiu, pe care mai apoi a încercat să-l țină cât mai departe de treburile țării. “Tatăl meu era foarte gelos din fire. El singur avea dreptul să ocupe scena. Se temea să nu fie umbrat de cineva, se înfuria împotriva celor despre care se vorbea”²⁸. “Regele nu m-a tratat ca pe un moștenitor al său, cu grija de a mă iniția în treburile statului. Mai mult, s-a străduit, așa spune, din răspuțeri să mă țină cât mai departe de semnificația relațiilor dintre noi. N-a discutat niciodată cu mine despre viitorul Coroanei”²⁹. Spontan, neimplicat, jucându-se de-a politica, Carol al II-lea a transformat pentru prima dată România într-un stat totalitar. “La prăbușirea regimului Carol II, părea că nu poate urma ceva mai rău”³⁰. Detronarea Regelui însemna pentru Maniu sfârșitul unei domnii “fără ideal, fără moralitate și fără busolă sigură, în continuă oscilație oportunistă, practică prin manevre și abilități cari au săpat prăpastia între Coroană și Țară și cari au trebuit să ducă la falimentul și distrugerea politicii sale”. Se încheia totodată domnia “plutocrației exploatoare” a unei camarile care încălcase “toate

considerațiunile de dreptate socială, pauperizând țara în folos personal” judecățile lui Maniu erau cele ale unui politician care a ajutat la înscăunarea lui Carol al II-lea, dar care ulterior îi devenise unul dintre cei mai mari dușmani, care de altfel a contribuit în 1940 la îndepărtarea lui de pe tron.³¹ În 1940 “a abdicat cel care a fost Carol II. Acela de care generațiile viitoare își vor aduce aminte ca de cea mai mare pacoste căzută vreodată pe capul României. S-a sfârșit azi, 6 septembrie 1940, o parte din calvarul pe care de 10 ani îl îndură neamul acesta cu resemnare și bărbăție. (...) Zece ani împliniți ne-am otrăvit viața și ne-am muiat condeii în fiere, căutând și potrivind cuvintele cu care să se poată înțelege măcar în parte prăpastia spre care se îndrepta o guvernare inspirată și dirijată de un epileptic și amoral”³². “Carol al II-lea este totuși un caz special. În cel privește contra-mitul s-a dovedit pe măsura mitului. Îndeosebi după abdicarea din 1940, avea să fie tot mai insistent înfățișat ca un rege aventurier, destrăbălat și profitor, nicidecum constructor al unei Români noi, ci responsabil al erodării sistemului democratic românesc. Chiar în actualul discurs monarhist, se trece repede peste personalitatea lui, făcându-se distincție între galeria completă a celor patru regi și galeria lor ideală, redusă în fapt la trei: Carol I, Ferdinand, Mihai.”³³

Mihai

“Mihai, spre deosebire de ceilalți trei regi din familia sa care domniseră înaintea lui, prefera hainele civile în locul uniformei. Înalt, blond, destul de bine făcut, părul îi este puțin ondulat, are ochii albaștri și un zâmbet absolut încântător. (...) La Sinaia îl găseam întotdeauna însoțit de un câine lup german. Înainte avusese un dog danez – nu mi-l amintesc niciodată pe Mihai fără un câine după el”³⁴. Principele Mihai “a avut o tinerețe tristă. Tatăl lui și-a părăsit familia și țara când Mihai era foarte mic și nu s-a mai întors decât când fiul lui avea șapte ani. Apoi din cauza divorțului părinților săi, a

fost lipsit în cea mai mare perioadă de mamă până la vârsta de 18 ani, când a ajuns rege odată cu abdicarea tatălui său. Se spune că o dată a remarcat cu tristețe: când am avut nevoie de o mamă am avut un tată; și când mi-a trebuit un tată, am avut o mamă”³⁵. “Regele Mihai fusese un rege bun, precum bunicul său Ferdinand. Modest și democrat, cu simțul datoriei față de țară, un simț care lipsise tatălui său, ar fi putut ajunge un rege mare, asemenea lui Carol I. A avut însă parte de vremuri tulburi pe care nici un cap încoronat sau om politic nu le-ar fi putut înrăuri”³⁶. Dar Antonescu îl redusese pe tânărul rege “la statutul de figură pur ceremonială, în timp ce el însuși exercita adevărata putere”³⁷ fiindcă “O dată cu abdicarea lui Carol al II-lea, a intervenit o drastică reducere a puterilor regale. Decretele din 6 și 8 septembrie (1940), semnate de către Mihai au creat o nouă instituție politică – Conducătorul Statului Român – care a monopolizat puterea legislativă și executivă. Acesta dispunea de autoritatea de a iniția și de a promulga toate legile, ca și de a le modifica pe acelea care erau în vigoare; de a numi și demite pe orice funcționar de stat inclusiv miniștri; de a încheia tratate; de a declara război și de a face pace”³⁸. Cu toate acestea la momentul potrivit Mihai a știut să-l dea la o parte pe Antonescu. “Regele, deși tânăr, dar – cum se convingea Maniu – foarte înțelept, a arbitrat energic controversa dintre guvern și națiune”³⁹. Mihai a fost, însă, mereu ghinionist, a crescut departe de părinții săi, care fie n-au putut, fie n-au vrut să-l inițieze în tainele guvernării, n-a avut destule arme și suficiente resurse să i se opună din vreme lui Antonescu, a suportat dictatura acestuia, după care n-a putut să se opună puterii de la Moscova, care a instaurat comunismul în România. Părăsit de occidentali, pe care i-a ajutat, exilat de comuniștii pe care i-a tolerat, ultimul Rege al României și-a mutat curtea, redusă doar la familie, în Elveția. Ghinionul nu s-a oprit doar aici, Regina, care n-a urcat nicicând pe tron i-a dăruit doar fete, iar schimbarea regimului comunist de la București nu a adus modificări substanțiale în viața fostului suveran.

Mitul monarhic a sfârșit lent, dar definitiv în România, iar regele care în viziunea lui Iorga era “singura continuitate posibilă” este acum doar o realitate virtuală. Dar și Iorga privea dinastia mai degrabă ca pe un rău necesar, fiind convins că “mutați la noi, Hohenzollerii de la Rin nu au înțeles” lecția de istorie care “nu se poate prinde decât de cine știe foarte bine, cu multă osteneală trecutul nostru întreg. De aici a venit că un Carol I, din mare neam occidental, învingător în lupte și încoronat cu coroana regilor, a fost mai puțin Domn decât Alexandru Ioan Cuza. Marelui Rege i se putea impune un guvern și, odată așezat, acesta putea guverna fără Regele, care-și rezerva cu greutate oarecare domenii de politică externă. Iar Ferdinand s-a lăsat dominat și înlocuit de un om (Iorga se referă la Ion I.C. Brătianu) care, cu fiecare jignire a Suveranului, devenea mai puternic și căruia a izbutit să-i smulgă fiul (N.I. face trimitere la Actul din 4 ianuarie 1926 prin care Carol al II-lea a renunțat drepturile și prerogativele de Principe moștenitor în favoarea fiului său Mihai), și mai mult decât atâta să caute a-l dezonora”⁴⁰.

NOTE

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 27

² *ibid.*

³ Stelian Neagoe, “De la Alexandru Ioan Cuza la Carol I”, în *Memoriile Regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol I, Editura Scripta, București, 1992

⁴ Nicolae Iorga, *Supt trei regi*, Editura Pro, București, 1999, p. 5

⁵ *ibid.*, p. 3

⁶ I.G. Duca, *Memorii*, Editura Expres, București, 1992, p. 7

⁷ *ibid.*, p.9

⁸ Conte Ottokar von Czernin (1872-1932), ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București (1913-1916), ministru de externe (1916-1918), a condus tratativele de pace de la București

⁹ Baronul Julius von Waldhausen, ministru plenipotențiar al Germaniei la București (1912-1914)

¹⁰ Convenția Sazanov-Diamandy era baza relațiilor României cu Tripla Înțelegere prin care Bucureștiul arăta că este dispus să meargă împotriva Austro-Ungariei, Rusia se angaja să păstreze statu-quo-ul teritorial al României, România urma să ocupe părțile din Austro-Ungaria ocupate de români etc.

¹¹ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Editura Modelism, București, 1997, p. 67

¹² Gala Galaction, “Așa cum mi-l aduc aminte” în *Mărturii contemporane și documente inedite culese de Al. Tzigara-Samurcaș*, București, 1939, p. 68-69

¹³ I.G. Duca *ibid.*, p. 26

¹⁴ Zigu Ornea, *O carte despre regele Ferdinand*, Editura Minerva, București, 1999, p. 341

¹⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 264

¹⁶ Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 342

¹⁷ Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, p. 367

¹⁸ *ibid.*, p. 368

¹⁹ I.G. Duca, *op. cit.*, p. 112

²⁰ *ibid.* p. 172

²¹ Stelian Popescu, *Amintiri*, editura Albatros, București, 2000, p. 240

²² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 264

²³ C. Rădulescu Motru, *Psihologia poporului român*, Editura Albatros, București, 1999, p. 337

²⁴ Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, p. 413

²⁵ *ibid.*, p. 403

²⁶ *ibid.*, p.400

²⁷ Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, București, editura Colosseum, p. 30

²⁸ Mihai al României. *O domnie întreruptă. Convorbiri cu Philippe Vigié Desplaces*, Editura Libra, București, 1995, p. 50

²⁹ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Humanitas, București, 1997

³⁰ Liviu Rebreanu, *Opere*, 17, Editura Minerva, București, 1998, p. 368

³¹ Apostol Stan, Iuliu Maniu, *Naționalism și democrație, biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, p. 363

³² Stelian Popescu, “A abdicat”, în *Universul* din 6 septembrie 1940

³³ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, 1997, p. 246

³⁴ Ileana, prințesă de România, arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*, Editura Humanitas, București, 1999, p. 159

³⁵ *ibid.*, p. 157

³⁶ Vlad Georgescu, *Istoria Românilor*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 252

³⁷ Keith Hitchins, *România, 1866-1947*, Ediția a II-a, Ed. Humanitas, 1994, p. 449

³⁸ *ibid.*, p. 468

³⁹ Apostol Stan, Iuliu Maniu, *Naționalism și democrație, biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, p. 543

⁴⁰ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 493

SABINA FATI – Absolventă a Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative. În prezent secretar executiv la Logistical Center TACTIC. Corespondent de presă la Radio Europa Liberă. A fost editor la Mediafax în 1994 și la revista Tinerama în 1993.

Un nou început

SABIN DRĂGULIN

Se atinge, cu siguranță, un stadiu în care este inutil să ne mai punem alte probleme sau să solicităm alte raționamente; însă până să atingem respectivul stadiu, ar fi bine să găsim elemente comune cu alții atunci când ne afirmăm propriile opinii, și tocmai aceste elemente comune au o mare importanță.

H.R.G. GREAVES

Un nou început. Această frază este definitorie pentru istoria spațiului românesc din ultimele două secole ale acestui mileniu. Pe parcursul acestei perioade de timp românii au început trei cicluri de modernizare și au încheiat două dintre acestea. Primul ciclu are un moment de început controversat din punct de vedere al datei. Specialiștii se împart în două categorii: prima categorie consideră anul 1774 și pacea de la Kuciuk-Kainargi ca moment de începere a modernizării societății românești, iar a doua categorie consideră anul 1829 și pacea de la Adrianopol ca fiind momentul de plecare. Cert este că acest ciclu istoric se încheie în anul 1947 când monarhia ca formă de guvernământ este abolită instaurându-se republica. Al doilea ciclu de modernizare începe pe data de 30 decembrie 1947 și se încheie în decembrie 1989. Această perioadă istorică este cunoscută sub numele de “epoca comunistă”. Al treilea ciclu începe în vâltoarea evenimentelor din decembrie 1989 și se continuă în zilele noastre. Pentru început trebuie să facem următoarea observație: în toate cele trei cicluri modernizarea societății pornește de sus în jos de la nivelul elitei care deține puterea spre individ și nu de jos în sus de la individ, comunitate, către puterea politică. Totodată, în toate aceste cazuri demersul modernizator a avut ca scop recuperarea unor decalaje pe care societatea românească le-a cunoscut și le cunoaște în raport cu statele

occidentale în modernitate și contemporaneitate. Încă din acest stadiu al analizei trebuie arătat că modernizarea unei societăți se face pe două nivele: primul nivel are ca țintă “forma” sistemului, iar al doilea nivel “fondul” sistemului. Prin noțiunea de “formă” înțelegem introducerea unor instituții și norme care schimbă natura sistemului.

Analizând acest aspect Samuel P. Huntington consideră că modernizarea implică o schimbare a raporturilor dintre sat și oraș prin urbanizarea unor societăți agrare tradiționale. Instituționalizarea, educația, laicizarea și urbanizarea sunt stâlpii procesului de modernizare. Ca finalitate a acestui demers apare un decalaj între sat și oraș. Satul se transformă într-un furnizor de forțe de muncă și devine piață de desfacere pentru produsele manufacturate din oraș, în timp ce acesta înglobează capital, educație, activitate industrială și induce un tip de mentalitate.¹

Prin schimbarea de “fond” a sistemului se înțelege transformarea mentalității indivizilor de la valorile statului bazate pe tradiții ancestrale, de la un ritm de viață bazat pe ciclurile anotimpurilor la valorile burgheze, ale orașului în care materialul precumpănește și raționalul se ridică deasupra iraționalului. Banul, timpul și măsurarea a tot ce ne înconjoară sunt cele trei elemente care conduc mentalitatea burghezului care a construit modelul instituțional occidental.

În cazul societății românești primul nivel al

modernizării pornește de la programul boierimii liberale care a declanșat mișcările revoluționare din Moldova și Țara Românească în anul 1848. Elita acelor vremuri și-a îndreptat ochii spre occident având ca modele Franța și Anglia. Din experiența franceză s-a dorit a fi împrumutate principiile care au stat la baza revoluției de la 1789 referitoare la libertatea individuală și egalitatea în fața legii. Modelul englez a fost preferat în spațiul instituțional prin introducerea principiului separației puterilor în stat, monarhie constituțională și parlament bicameral ca depozitar al atributului legislativ. Pentru a fi introduse aceste principii în societate elita politică românească, acea boierime pașoptistă care și-a expus dezideratele în “Proclamația de la Islaz” și “Petițiune proclamație”, a ajuns la un acord pentru aducerea unei dinastii străine în conducerea statului român.

În cele două decenii care s-au scurs de la revoluția de la 1848 au apărut la nivelul elitei politice două opțiuni de modernizare. Conservatorii erau promotorii unui curent evoluționist, lent, care să le mențină, prin natura juridică a proprietății marile suprafețe de pământ și prin sistemul legislativ cenșitar puterea politică. Liberalii erau promotorii unei politici radicale care prevedea trecerea proprietății asupra pământului din mâna marilor proprietari de pământ în aceea a țăranilor, iar în spațiul dreptului la vot o lărgire majoră a bazei electorale. Detronarea lui Al.I.Cuza de către o alianță nefirească formată din conservatori și liberali a pus bazele unui pact politic care a menținut o stabilitate internă pentru o jumătate de secol. Expresia acestei înțelegeri este aducerea în anul 1866 în România a prințului Carol care făcea parte din ramura catolică a familiei Hohenzollern. Conservatorii considerau că numai un principe străin poate să tempereze politica liberalilor radicali garantând astfel menținerea propriului control, în timp ce liberalii doreau introducerea unei “monarhii constituționale” care să fie cheazășia menținerii unui echilibru între “despotism” și “anarhie”. Constituția statului român reflectă acest compromis care a avut

loc la nivelul elitelor. Constituția elaborată în anul 1866 este o constituție “pact” după modelul englez. Prin intermediul unui contract între statul român și casa dinastică Carol I devine principe al României după ce a acceptat constituția. Noul domn este obligat să guverneze în baza unui regim constituțional care îi reglementează clar drepturile și îndatoririle. În baza acestui principiu monarhia va deveni centru de stabilitate în statul român.

În momentul în care începe un proces de modernizare principiile fondatoare sunt fundamentale. În funcție de acestea apar premisele unui succes sau eșec. În Constituția din 1866 apar principiile care stau la baza modelului capitalist: proprietate privată care este sacră și inviolabilă, regim constituțional, parlament bicameral în care atribuțiile Camerei Deputaților și Senatului sunt clare, libertatea presei, a întrunirilor și a cuvântului. Fără aceste principii fondatoare o schimbare a “formeii” și a “fondului” unei societăți nu poate avea loc. Această realitate a fost conștientizată de elita politică românească. Procesul este evolutiv, lent, iar politicile de dezvoltare sunt diferite între conservatori și liberali. România avea de luptat pe două planuri: intern și extern. Pe plan intern procesul era în desfășurare însă reușita acestuia depindea și de câștigarea unui drept fundamental: independența politică. Iscușința politică a acestei elite s-a dovedit în trei momente: în războiul din Balcani 1877-1878 când România s-a aliat cu Rusia împotriva Imperiului Otoman pentru a-și câștiga independența, când acest stat și-a arătat tendințele dominante s-a încheiat alianța cu Austro-Ungaria după care s-a proclamat regatul în 1881, iar când interesele naționale au cerut, în condițiile existente în primul război mondial, anul 1916 aduce România în alianță cu Franța și Anglia. Intuiția clasei noastre politice promovată de Casa Regală a permis câștigarea independenței și includerea tuturor teritoriilor românești în anul 1918.² Prin această evoluție istorică monarhia s-a legitimat în fața propriilor cetățeni. Totodată, efectele Primului Război Mondial conduc la împlinirea idealurilor pașoptiste.

Pe plan intern între anii 1866-1947 clasa politică românească introduce pas cu pas elementele fundamentale ale statului burghez: proprietate privată, laicizare, industrializare pe baza principiilor pieței, libertatea cuvântului și a presei, iar după 1918 votul universal și începe procesul de urbanizare. Observăm că demersul modernizator în introducerea elementelor de bază ale statului capitalist sunt realizate.

Al doilea nivel al modernizării este mult mai dificil de realizat deoarece implică schimbarea mentalității. Repet, este o schimbare de fond a sistemului. Experiența ne-a demonstrat că decalajul între introducerea mecanismelor și schimbarea de mentalitate este o realitate indiscutabilă în cazul românesc. Pentru a înlocui un tip de mentalitate bazat pe valorile agrare este obligatoriu ca prin diverse metode o parte importantă din populația rurală să fie atrasă în interiorul orașelor pentru ca la a doua și la a treia generație să aibă loc schimbarea de mentalitate dorită. În România acest proces a fost cu atât mai lent cu cât proporția între populația care locuia la sate, cca. 90%, și populația care locuia la orașe, 10%, era mult dezechilibrată. Aceasta este o dificultate care provine dintr-o realitate obiectivă. Însă mai este și o altă cauză, elita conservatoare pentru a-și putea menține puterea politică a frânat în mod constant prin metodele democrației parlamentare încercările liberalilor de a grăbi cursul evenimentelor. Tradiționaliștii au combătut în plan cultural aceste tendințe. Junimiștii, poporaniștii, semănătoriștii și cei care s-au înscris în curentul trăirismului și-au făcut un titlu de glorie din a deplânge situația țaranului “dezrădăcinat”, a semiorășeanului speriat de viața trepidantă de la oraș, a zbuciumului interior cu care se confruntă țaranul proletar care lucrează în fabrică. În fond, toți aceștia nu fac altceva decât să surprindă începutul procesului de modernizare a societății românești. Din păcate acest proces este deturnat după anul 1947.

Abdicarea regelui Mihai, simbolul unei instituții monarhice care a condus România

aproape un secol, deschide al doilea ciclu de modernizare. Comunismul se revendică a fi agent al modernizării.³ El impune societății alte valori în care proprietatea privată sucombă, libertatea cuvântului, a tiparului și a întrunirilor dispăre, menținându-se trei elemente ale vechiului model de modernizare: laicizarea, industrializarea și dezvoltarea orașelor. Noul regim instaurat de Partidul Comunist din România avea în spate susținerea a circa 1.000 de membri de partid și Armata Roșie eliberatoare. Pentru a-și „fabrica” o legitimitate Partidul Comunist va crea o criză artificială în societatea românească pe fondul unui război pierdut, în condițiile ocupării complete a țării de către trupele sovietice, a cenzurii stricte impuse radioului și presei dublată de o cenzură indirectă cauzată de greve ale tipografilor declanșate la ordinul liderilor comuniști. Motivația pentru o astfel de atitudine era că nu se putea accepta izbucnirea unei dezordini în spatele Armatei Sovietice sau permanentizarea unor structuri fasciste în interiorul țării.⁴

Cu tot efortul depus de comuniști și bolșevici se simțea nevoia ca în cea de-a doua etapă a constituirii “puterii populare” să se realizeze o legitimare care să dea soliditate noului regim. Pentru început s-a realizat eliminarea acelei elite pe care vechiul regim o produsese și patronase. Sute de mii de oameni au fost încarcerați și decimați sistematic după principiul riguroase. Ulterior acestei etape, acțiunea regimului comunist s-a axat pe două mari programe: în primul caz s-a acționat pentru a se modela societatea (introducerea “forme”), iar în al doilea caz în spațiul economic, instituțional (“fondul”). Aceste programe vor fi justificate ideologic pe parcursul aplicării etapelor de “prefacere” a societății și statului de către agenții ai regimului.

Fiecare societate are în străfundurile sale o “memorie colectivă” care îi determină un anume tip de identitate. Societatea este sensibilă la toate schimbările care se produc în interiorul și exteriorul său. Regimul comunist va încerca crearea unei

solidarități complexe pe baza unei istorii atent supravegheată și cu încărcătură masivă de ideologie. Școala, manualele școlare, literatura, teatrul, artele vizuale, cinematograful și televiziunea sunt agenți ai nivelării ideologice și comportamentale.⁵ Individul este anulat ca element de unicitate și înglobat organic în structura statului. Apar astfel termeni impersonali ca: poporul, masele populare, clasa muncitoare, colectivele de oameni ai muncii. Factorul de legitimitate a regimului comunist este revoluția. Momentul de la 23 august 1944 care a însemnat întoarcerea armelor împotriva Germaniei este confiscat de comuniști. Această zi devine începutul “revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă”.

Gustav Le Bon în lucrarea sa “Psihologia maselor” consideră că în cadrul popoarelor apar schimbări la nivelul ideilor. Această modificare de mentalitate impune schimbări instituționale. Apare astfel un proces de înlocuire a vechilor idei cu altele noi și este momentul în care “mulțimile” își impun voința neluând în seamă realitățile politice și economice.⁶ Paradoxul este că în România schimbarea regimului monarhic nu s-a produs ca efect al voinței poporului român, la momentul 23 august neavând loc nici o revoluție. Realitatea este că regimul comunist a fost impus de Moscova.

Samuel P. Huntington arată că o revoluție la scară mare aduce cu sine distrugerea vechilor modele și instituții de legitimitate, modernizarea noilor grupuri, redefinirea comunității politice, acceptarea noilor valori politice și a noilor concepte de legitimitate politică. Scopul revoluției este crearea unei comunități noi și omogene, de aceea alungarea, impunerea exilului elementelor disidente sau neasimilabile rămâne unul din mijloacele creării unei noi comunități. Ca o concluzie putem să afirmăm că regimul comunist a reușit să atingă toate aceste elemente pe care le implică izbucnirea unei revoluții, cu toate că nu a avut loc nici o revoluție.

Pe plan ideologic comunismul a căutat noi forme de legitimare. De aceea apare “mitul ilegalistului” care provine dintr-o familie săracă, se

confruntă cu mari probleme financiare și ajunge să fie inițiat de un “tovarăș” în tainele marxism-leninismului după care devine un militant activ cu prețul chiar al propriei vieți.⁷ În plan economic orașele și satele vor fi reconstruite pe noi tipologii, iar secarea lacurilor și asanarea Deltei se înscriu în marele proiect conceptual al comunismului.⁸ Toate acestea vor fi realizate de către membrii partidului. Ei sunt gestionari ai mijloacelor de producție sau funcționari în ministere. Cele două categorii exercită puterea politică și economică în interiorul regimului. Unificarea acestor categorii este inevitabilă.⁹ Din acest moment regimul comunist cunoaște a treia etapă în procesul legitimării: etapa naționalistă.

Lucian Boia referindu-se la situația istoricului arată că “libertatea de mișcare a istoricului se află în raport direct proporțional cu gradul de deschidere socială și libertate intelectuală”. Un alt factor îl reprezintă tipul de educație, bazat pe tabuuri.¹⁰ Pornind de la această idee observăm că Partidul Comunist ordonă impregnarea ideologiei comuniste cu naționalismul. Din acest moment sunt înlocuiți “eroii luptei de clasă” cu exponenții națiunii și ai statului. Scopul era realizarea unității întregului popor în jurul partidului și al “conducătorului iubit”, iar pe fundamentul unei legitimități populare să înceapă așa numita “distanțare de Moscova”. Ulterior se face apel la Burebista, Decebal, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Gh. Doja, Horea, Cloșca și Crișan, și evident Marx, Engels, Lenin. În perioada de amurg a comunismului sunt păstrați numai domnitorii la care se adaugă Brîncoveanu, Al. I. Cuza și N. Ceaușescu. Demersul este clar, se dorea identificarea imaginii voievodale cu aceea a “conducătorului iubit”, Nicolae Ceaușescu. Această alăturare se înscrie în politica Partidului Comunist de a crea o simbioză între persoana conducătorului iubit și calitățile tradiționale ale voievodului român: autoritate paternalistă, deținător al unor calități care îi permite să fie unic judecător și să decidă ceea ce este bine și ceea ce este rău.

Impunerea acestui program de alienare

mentală va avea efecte devastatoare asupra cetățeanului român. Societatea românească se transformă într-o comunitate incapabilă de a realiza un minim efort de solidaritate umană și politică reușind să se capaciteze doar la mesaje de tip naționalist-etnicist. De aceea invocarea unor mituri naționale prevalează în fața oricărui argument logic și argumentat. Concluzia ar fi că al doilea ciclu de modernizare și-a atins scopul. Comunismul a reușit ca în două generații să schimbe mentalitatea poporului. Acest tip de mentalitate este rezultatul asaltului ideologic cu care s-a confruntat societatea.

Omul nou: dezideratul puterii comuniste s-a înfăptuit. Acesta este orășeanul-țăran, incapabil să se capaciteze la nivelul societății civile. Regimul comunist a reușit să prevestească valorile fundamentale ale modificării pe care primul ciclu întrerupt brutal în 1947 reușise să le impună: proprietatea privată a fost înlocuită cu proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, dreptul la vot a fost golit de conținut prin intermediul alegerilor “libere” în care se recrutau cadre ale sistemului, libera expresie a fost confundată cu autocritica. Rând pe rând valorile burgheze au fost distorsionate. Demersul modernizator a eșuat în planul economic, însă a reușit în planul mentalului colectiv.

În iarna anului 1989 va izbucni în România o “revoluție” care va conduce la disoluția partidului comunist și la pulverizarea întregii structuri administrative. Cu toate că elementul instituțional a dispărut, la nivelul societății s-au păstrat elementele mentale specifice comunismului. Evenimentele din decembrie aduc pe scena istoriei un surogat al P.C.R. intitulat Frontul Salvării Naționale. Încă din primele momente, de la centru spre periferie, această “mișcare cetățenească” înlocuiește structurile fostului partid. Pentru unii oameni articularea suspect de rapidă a structurilor din teritoriu nu înseamnă altceva decât schimbarea titulaturii din P.C.R. în F.S.N. și păstrarea aceluiași structuri. La nivelul conducerii centrale au apărut foști lideri comuniști ca Ion Iliescu, Silviu Brucan

sau Alexandru Bîrlădeanu, iar în județe foștii secretari de partid au devenit lideri locali ai noului partid. Ulterior mișcarea cetățenească s-a transformat în partid. Pentru a fi legalizată instituționalizarea puterii pe data de 20 mai 1990 se vor organiza alegeri libere în care propaganda vechilor structuri comuniste și-a făcut datoria asigurând victoria F.S.N. Metodele instituite de noul regim sunt definitorii pentru tipul de mentalitate cu adânci rădăcini ideologice. De trei ori F.S.N., pe 28-29 ianuarie, 18-19 februarie și 13-14 iunie 1990, prin persoana președintelui Ion Iliescu, a inițiat și aprobat folosirea unor metode ilegale prin aducerea muncitorilor în stradă pentru a salva noul regim. Același scenariu a fost folosit și pe 20 martie 1990 când izbucnește la Târgu-Mureș un conflict violent între români și maghiari pentru a se legitima înființarea S.R.I. (Serviciul Român de Informații). Atunci apare ideea “confiscării” revoluției. Ultima reglare de conturi are loc pe 25 septembrie 1991 când premierul reformator Petre Roman este răsturnat de forțe din jurul noului serviciu de informații condus de Virgil Măgureanu și al președintelui Senatului Alexandru Bîrlădeanu, loial sovieticilor.¹¹

Din acest moment apar anomaliile în noul stat democratic. Constituția României adoptată în 1991 reflectă un tip de mentalitate, un model de socialism cu față umană. Studiind articolele de lege vedem că avem un președinte ales prin vot direct, ceea ce aduce cu sine o majoră legitimitate, dar nu avem un regim prezidențial. Prerogativele președintelui sunt limitate, însă are posibilitatea prin controlul asupra serviciilor secrete, folosind totodată anomaliile existente, să revoce un prim-ministru investit de parlament. Prin această “forțare” a textului legii autoritatea Parlamentului este eludată și încălcată. Cu toate acestea, Parlamentul are în componența sa senatori și deputați care au fost investiți în această funcție în urma sufragiului popular. Se poate considera astfel că și această instituție are o legitimitate tot atât de mare ca și instituția prezidențială. Această ambiguitate

existentă în sânul Constituției reflectă modul de gândire al acelor persoane care au impus-o. Lipsa unor reglementări clare, cu un conținut indubitabil, ex: proprietatea este “ocrotită” de lege, dar nu garantată, ceea ce permite apariția unor abuzuri, sau legislația apărută după 1989 care menține același principiu al ambiguității determină impunerea unor inechități la nivelul socialului. Din această cauză, ca să îl parafrăzăm pe Ludwig von Mises care spunea că “libertatea în societate înseamnă că un om depinde de ceilalți în aceeași măsură în care ceilalți depind de el”, putem afirma că societatea românească trebuie să se îndrepte spre un model de democrație liberală în care parlamentul să dețină suveranitatea delegată de popor.¹² Un stat intervenționist cum este statul român reflectă gradul de autoritarism de care suferă societatea românească. O mare parte a membrilor ei este incapabilă să gândească în afara unor limite impuse direct sau indirect de un șef sau de “Marele Șef” care este **Statul**.

NOTE

¹ Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societății în schimbare*, Iași, Polirom, 1999, p. 70.

² Alexandru George, *Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică* în “Doctrină politică”, coordonat de Alina Mungiu-Pippidi, Iași, Polirom, 1998, p. 49.

³ Daniel Barbu, *Destinul colectiv, servitutea involuntară, nefericirea totalitară: trei mituri ale comunismului românesc*, în “Miturile comunismului românesc” coordonat de Lucian Boia, București, Nemira, 1999, p. 181.

⁴ Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Editura ALL, 1996, p. 266, 227.

⁵ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 96, 98.

⁶ Gustav le Bon, *Psihologia maselor*, București, Editura Științifică, 1991, p. 9, 10.

⁷ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 264.

⁸ IDEM, *Ce este comunismul?*, în “Miturile comunismului românesc”, coordonat de Lucian Boia, București, Editura Nemira, 1998, p. 14.

⁹ Raymond Aron, *Lupta de clasă*; Iași, Editura Polirom, 1999, p. 115, 116.

¹⁰ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 105.

¹¹ Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 193, 194.

¹² Ludwig von Mises, *Capitalismul și dușmanii săi*, București, Editura Nemira, 1998, p. 36.

CINE NE CITEȘTE:

Într-o vreme când oportunismul și impostura ne invadează, când peste noapte au apărut o mulțime de “analști politici” care cred că un comentariu politic este un fel de “Procesul Etapei” și îl aduc la acest nivel, **Sfera Politicii** rămâne un loc în care întotdeauna vei găsi profesionalism și consistență, un far pe o mare învolburată.

Mircea Criste

Procuror General al României

SABIN DRĂGULIN – absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București, Doctorand în cadrul “Institutului de Istorie-A.D.Xenopol”, Iași, Profesor, Student an II, Științe Politice, în cadrul Facultății de Științe Politice și Administrative, Universitatea București.

Monarhi și “Salvatori”

MIHAI CHIOVEANU

În anii imediat următori revoluției din 1989, puterea abia instalată la București avea să fie ‘chinuită’, printre multe altele, de reintrarea – neașteptată, oarecum timidă și lipsită de spirit revendicativ – pe ‘scena politică’ românească a unui personaj pe care, după evenimentele lui 1947, mulți nu credeau să-l mai revadă. Mai mult, în ciuda a mai bine de patru decenii de continue denigrări instrumentate de P.C.R., Regele Mihai, căci despre el este vorba, se bucură în 1992 de o primire ce pune pe gânduri întreaga garnitură a FSN-ului, pe președintele acestuia în primul rând. Cât despre semnificația ‘Actului istoric de la 30 decembrie’, aceasta pare a fi literalmente ștersă cu buretele.

Revenirea în țară a ‘fostului suveran’ al României, după formula uzitată obsesiv și deloc condescendent de către susținătorii regimului neo-comunist, a Regelui Mihai de România pentru cei aflați de partea Convenției și pentru monarhiști, avea să devină brusc una din temele centrale ale luptei politice românești de tranziție. Miza este atât de mare încât, Putere și Opoziție se reped în a transforma pe Rege și Monarhia în pericol la adresa noii democrații și a ordinii constituționale, respectiv simbol al vremurilor de legalitate de dinainte de instaurarea comunismului. Pe de o parte F.S.N. și mai apoi P.D.S.R. își iau atât de în serios rolul încât fac din împiedicarea revenirii Regelui în țară un penibil scop al propriei guvernări. Pe de altă parte, unii susținători ajung, deși Regele nu pare deloc a agreea această idee, să-i confere acestuia aura de ‘Salvator’ al țării – vezi binecunoscuta lozincă “Monarhia salvează România”.

Poate că aceasta a fost în fapt singura

lovitură dată în mod real puterii, chiar dacă mai degrabă prin ricoșeu, de vizita Regelui în țară într-un moment extrem de sensibil. Mai exact nu atât puterea cât imaginea, mitul în plină construcție, pe care președintele de atunci al României încercase să-l impună națiunii are de suferit. Ion Iliescu, ‘despotul luminat’, artizanul “Frontului Salvării Naționale”, omul politic obsedat de ideea consensului național, singura în măsură a-i face autoritatea de necontestat, nu va mai putea să revendice monopolul absolut asupra altminteri discutabilului ‘statut’ de Salvator.

Replica regimului iliescian nu se lasă mult așteptată. ‘Asul din mânecă’ folosit cu succes în estomparea popularității regelui îl va reprezenta bascularea disputei spre tulburii ani 1940 și (re)aducerea intempestivă în scenă a mitului Antonescu¹ – filmul “Oglinda”, regizat de Sergiu Nicolaescu și-a meritat din acest punct de vedere investiția financiară a puterii, în timp ce România Mare, prin articolele elogioase publicate în oficiosul său a demonstrat, printre altele, că-și merită rolul de aliat al P.D.S.R.. Dacă imaginea Regelui colaborator al sovieticilor nu prinde, datorită mult prea grosolanei instrumentalizării, decât în mică măsură, în schimb cea a Mareșalului ‘simbol al luptei contra bolșevismului’, ‘salvatorul cu aură de martir sacrificat la 23 august 1944 pe altarul patriei’, reușește să atragă în mod surprinzător în ‘mrejele’ ei inclusiv segmente ale opoziției și, după 1996, o parte considerabilă a intelectualilor democrați. Regretabil este mai ales faptul că reabilitarea Mareșalului și edulcorarea regimului său ajunge acum să iasă din marginile discursului istoriografic din anii ’70, când se limitase la estomparea

dimensiunii fasciste a acestuia, pentru a duce la negarea Holocaustului și chiar, tragic și hilar în același timp, impunerea lui Antonescu drept ‘salvator’ nu doar al românilor ci și al evreilor.

Despre acest subiect s-a scris deja enorm în presa românească a ultimilor ani și prin urmare nu-i vom acorda aici o atenție specială. Nu vom insista nici asupra faptului că intrarea într-un con de umbră a ‘chestiunii monarhice’ se produce imediat după moartea lui Corneliu Coposu pentru ca, după alegerile din 1996, puterea actuală să dea semne vizibile de iritare de câte ori subiectul este repus în discuție. Semnificativ pentru noi rămâne faptul că reiterarea mitului Antonescu reușește acolo unde tradiția inventată a republicanismului românesc, susținută și după 1990 de câțiva monștri sacri ai etno-vulgatei național-comuniste, nu a dat rezultatele scontate².

În absența unui curent republican semnificativ, rolul de ‘umbră amenințătoare’ și mai puțin alternativă la adresa monarhiei românești interbelice o va reprezenta prezența Salvatorilor. Din această perspectivă limitată, perioada cuprinsă între 1918 și 1944 poate fi descrisă drept o Istorie în cupluri prin excelență. Fuga înapoi în istorie, cea recentă, focalizarea asupra raportului în permanentă schimbare dintre Monarhi și Salvatori ne-ar putea ajuta în identificarea ‘rațiunilor’ ce au stat la baza reiterării acestui ‘cuplu’ după 1989. Asta însă în măsura în care va reuși să lămurească în primul rând rolul Salvatorului în cultura politică românească – de orientare mai curând afectivă, necritică și apercceptivă, îmbibată încă de raportări mitologice la lideri de sorginte autoritar-totalitară.³

Sfârșitul Primului Război Mondial avea să ducă în Europa Centrală și de Est la mutații considerabile în absolut toate planurile, de la retrasarea frontierelor la apariția, datorită “războiului tranșeelor” și masificării vieții politice postbelice, a unor noi structuri mentale. Monarhiile zonei nu scapă nici ele ‘tăvălugului’. Șocul este masiv mai ales în cazul învingșilor. Kaiserul Wilhelm al II-lea abdică în toamna lui 1918 și se retrage

definitiv în Olanda. Carol I al Austro-Ungariei nu reușește să păstreze nimic din loialitatea acordată anterior de supușii săi bătrânului Franz-Iosef, cu care imperiul se confundase timp de aproape șapte decenii. Austria devine republică în 12 noiembrie 1918, în timp ce, în cazul Ungariei, încercările de restaurare a Habsburgilor, deși găsesc suficienți partizani, se lovesc de opoziția dură a lui Miklos Horthy și de vigilența Miciei Antante. Sfârșitul Romanovilor se dovedește cu mult mai trist, întreaga familie a Țarului fiind executată de bolșevici în iulie 1918 la Ekaterinburg din frica posibilei lor eliberări de către albi. Chiar și în Bulgaria monarhia are de suferit în urma înfrângerii, Țarul Ferdinand I fiind forțat să abdice în același fatidic an 1918. Imperiul Otoman nu mai rezistă nici el acestui ultim șoc iar prăbușirea sa face posibilă apariția statului turc modern.

În paralel cu prăbușirea monarhiilor, în toate aceste țări, cu excepția Austriei, scena politică este invadată de Salvatori. Hitler se naște în 1923 din trauma războiului combinată cu slăbiciunile Republicii de la Weimar. Amiralul Horthy apare și el ca salvator al patriei sale după ce un altul, Bela Kun, încercase în 1919 prin intermediul nefericitei ‘comune budapestane’ să-și revendice acest statut. Lenin, părintele revoluției bolșevice apare și el în această postură, pe care nu doar războiul contra albilor ci și competiția acerbă din interiorul partidului o scoate în evidență. În Bulgaria anul 1923 aduce la putere regimul autoritar al lui Alexander Țankov, ce pozează la rândul-i în salvator al țării intrată în criză profundă. Singurul caz ce face notă discordantă între cele prezentate mai sus prin imaginea pozitivă rămasă în mentalul colectiv este cel al lui Kemal Mustafa-Ataturk.

Salvatori apar și în statele învingătoare din regiune. Pilsudski, înfăptuitorul ‘minunii de pe Vistula’ marchează istoria Poloniei interbelice întru totul, iar memoria timpului îi rezervă în continuare aura de salvator chiar dacă contribuția sa la eșecul parlamentarismului polonez în epocă nu este deloc neglijabilă. Charismaticul *Duce* reușește și el să-și

construiescă o imagine de salvator și este atât de convins de poziția sa și de slăbiciunea regelui Victor Emanuel al III-lea încât nu se gândește, ‘greșeală’ fatală, să-și consolideze puterea prin abolirea monarhiei – deși majoritatea istoricilor consideră că destituirea sa în 1943 s-ar fi produs și fără ajutorul Regelui Italiei, chiar dacă cu alte costuri. Un caz la fel de interesant îl reprezintă cel al lui Alexandru I Karageorghievici, creatorul în 1929, când își impune în defavoarea croaților propriul regim autoritar, al Iugoslaviei. Asasinat în 1934 la Marsilia împreună cu Louis Barthou de către un croat, Alexandru rămâne în memoria sârbilor în dubla postură de monarh și salvator.

Perioada interbelică duce în această parte a Europei la o continuă radicalizare și orientare spre dreapta a sferei politice, o fascizare latentă determinată de eșecul reformelor politice și economice, de incapacitatea statului (multi)național de a-și integra minoritățile, de eșuare a procesului modernizator și a fenomenului de socializare impus de o industrializare rapidă și oarecum mimetică, etc.⁴ Tocmai de aceea, opțiunea, în majoritatea cazurilor – am putea spune în toate dacă ne gândim că nici măcar modelul cehoslovac al democrației autentice nu mai este cu ușurință acceptat astăzi –, a constituit-o orientarea spre regimuri autoritare sau ‘dictaturi modernizatoare’ capabile să transpună în realitate promisiunile de început și să ducă la bun sfârșit proiectul ‘construirii națiunii’. În această atmosferă impregnată de statalism invocarea constituției se va face tot mai rar auzită, până și garanții jocului politic fiind obligați să se conformeze ‘turbulențelor’ epocii, uneori chiar cu prețul sacrificării instituțiilor pe care le reprezintă. Rolul, asumat sau atribuit, de Salvator avea să fie jucat în funcție de context de președinți, regi, generali, șefi de partide și/sau mișcări politice.

Monarhia românească trece și ea prin numeroase crize în perioada războiului. Poziția pro-germană adoptată de Carol I în 1914 duce la o diminuare sensibilă a loialității multora dintre români față de monarh și orientarea speranțelor opiniei publice

către prințul moștenitor. Fidel, ca și unchiul său, angajamentelor luate de România față de *Dreibund*, Ferdinand acceptă în cele din urmă rolul de ‘virtual’ Întregitor al Neamului. Așteptările uriașe ale românilor sunt însă insuficiente în asigurarea victoriei și, la câteva luni de la intrarea în război, Regele, Guvernul, Armata și o mare parte a populației sunt forțate să se retragă la Iași. Dinastia va fi nevoită să facă față nu doar greutăților inerente frontului ci și presiunilor provocate pe de o parte de propaganda bolșevică pătrunsă în rândurile soldaților – decretele privitoare la reforma agrară și sufragiul universal, semnate în 1917 de Rege la sfatul lui I.I.C. Brătianu, vizau în primul rând contracararea ideilor revoluționare –, pe de alta de intenția Reich-ului german și a monarhiei duale de a îndepărta de pe tronul României dinastia de Hohenzollern și a o înlocui cu una favorabilă Puterilor Centrale.

România are însă în 1918 “atât de mult noroc, încât cu greu s-ar putea spune că mai are nevoie de politicieni” (P.P. Carp). Ferdinand devine Regele tuturor românilor și împreună cu Regina – “mama răniților” a jucat în timpul războiului un rol esențial în menținerea popularității monarhiei și chiar în creșterea capitalului politic al acesteia – apar drept Salvatori ai Neamului. Nu singuri însă, Mareșalul Averescu reprezentând cel puțin între 1917 și 1922 cazul exemplar de mitificare, transfigurare, de către țăranul în uniformă și mai apoi masa electorală, a unui militar în Salvator, omul capabil nu doar de extraordinare fapte de arme ci și de a reforma, regenera, da un nou curs istoriei. Din fericire pentru România anilor ‘20 Averescu nu devine un “Hitler sau Mussolini al României” așa cum și-ar fi dorit Argetoianu. Legalismul mareșalului și profunda sa loialitate față de coroană, dorința acestuia de a face carieră politică în stilul tradițional al secolului al XIX-lea și deci absența oricărui veleitarism și element mesianic – Averescu electrizează involuntar masele dar este totodată uimit de reacția acestora –, duc la o lamentabilă eșuare a așteptărilor celorlalți, ce sperau să devină martorii transfigurării României.⁵

Ajuns prim-ministru, Averescu se pronunță mai curând pentru temperarea acceselor revoluționare iar Liga Poporului, deși absoarbe masiv energiile și tensiunile de după război, nu face altceva decât să le canalizeze spre forme de legalitate. Eroul de la Mărăști și Oituz elimină astfel presiunile pe care ‘războiul tranșeelor’ le crease și care vizau înlăturarea a tot ceea ce reprezenta ‘vechiul regim’. Primul deceniu postbelic românesc nu cunoaște prin urmare nici un Salvator autentic. România nu este marcată de complexul ‘victoriei mutilate’ și de ofensiva stângii și a mișcărilor sindicale de tip italian, sau de un conflict precum cel apărut între croați și sârbi ca părți constitutive și deci teoretic egale în drepturi ale noului stat. Mai mult, reformele, cea agrară și cea electorală, promise încă din timpul războiului, reușesc să răspundă așteptărilor uriașe de după război și să rezolve, chiar dacă parțial și de moment, o parte din nevoile stringente ale națiunii. Ferdinand I rămâne prin urmare doar Regele tuturor românilor, un simbol viu al Unității neamului, beneficiar al unei imagini mai curând de Sfânt. Chiar dacă va abuza uneori de prerogativele sale, monarhul rămâne până la moartea sa, survenită în 1927, același “factor constituțional”, garantul funcționării jocului politic parlamentar.

Alți salvatori nu apar pe scena politică românească a acelor ani. Opțiunea republicană nu apare decât în câteva cazuri marginale, și, cu excepția articolelor lui N.D. Cocea, atacurile la adresa Regelui sunt mai curând anemice. Practic, monarhia se confruntă în primul deceniu de după Unire doar cu ‘dezertările’, ce-i drept repetate, ale prințului Carol, datorate apolitismului său, spiritului rebel, și conflictului, de personalitate, cu Brătianu, crize considerate mai curând minore și rezolvabile în stilul secolului XIX – Ferdinand avusese și el o aventură similară celor ale fiului. Atunci când situația se complică în 1925, odată cu decizia lui Carol de a renunța definitiv la tron, existența tânărului Principe Mihai și atitudinea fermă a lui I.I.C. Brătianu⁶ oferă o rezolvare mai mult decât rezonabilă crizei dinastice și asigură totodată

continuitate instituțională monarhiei.

Șocul Crizei Economice și neputința partidelor de a rezolva problemele mult prea numeroase ale țării și de a respecta promisiunile electorale – cazul PNT-ului este paradigmatic în acest sens – vor duce la o permanentă căutare de salvatori, capabili să scoată națiunea din marasm. Lepădarea violentă de trecut și (re)construcția manolică de care vorbește Sorin Alexandrescu⁷ vor găsi acum în persoana unui Carol al II-lea, Codreanu și în final Antonescu acele personaje providențiale dispuse să medieze între România, destinul ei istoric și chiar Dumnezeu. Mitul regenerării și antipoliticismul datorat rapidei masificări a vieții politice de după război vor găsi în această perioadă țapi ispășitori în partidele politice și Parlament iar în cei amintiți mai sus un alt tip de rezonator decât cel al anilor douăzeci. Salvatorii deceniilor patru și cinci corespund standardelor ‘clasice’ impuse de imaginarul politic prin faptul că au vocație totalitară sau cel puțin dictatorială. Propaganda, beneficiară a unor noi mijloace media, va contribui și ea în mod sensibil la reușita salvatorilor, mai ales a celor ajunși la putere, prin obstinația cu care se concentrează asupra proiectelor propuse de aceștia și mai puțin asupra realizărilor.

Carol al II-lea revine în 1930 în absența oricărui acord instituțional și mai ales a lui Brătianu, mort în 1927, sau a unei personalități la fel de intransigente. Restaurația se produce rapid și întâlnește o minimă opoziție. Detronarea lui Mihai, în fapt o lovitură de stat ce aduce atingere instituției monarhice însăși, se produce cu acordul Parlamentului și a partidelor ce dau astfel Regelui un vot în alb. Nici una din măsurile luate împotriva întoarcerii lui Caraiman – modificarea Legii Mîrzescu, controalele la vamă, procesul intentat lui Manoilescu, etc. – nu poate face față curentului pro-carlist aproape generalizat în epocă. Regența, ‘porcăria cu trei capete ...lipsită de autoritate...’ (prințul Nicolae) trebuie să moară pentru a face loc Soluției Salvatoare. Un Nae Ionescu, Goga, Prezan, Averescu, Vaida-Voievod, Nichifor Crainic,

Argetoianu etc., se reped să instrumentalizeze acceptarea lui Carol drept “Salvator al României Mari”. Nu doar apropiată noului Rege ci și o parte a corpului ofițeresc și facțiuni importante ale partidelor se pronunță pentru acest personaj ‘...puternic, popular și creativ’. Prin urmare nu Carol inventează mașina de tocat regală a anilor treizeci, el nu face altceva decât să o exploateze cu succes până în 1937.

Este greu de spus dacă ‘bucuria restabilirii ordinii dinastice’ denotă doar un paternalism funciar al clasei politice și al societății românești, nevoia de Rege puternic în spiritul unei tradiții, totuși, recent inventate, sau dacă în persoana lui Carol cei mai mulți vedeau un pol capabil să coaguleze, în absența stângii, pe antifasciști – în fond Garda era încă insignifiantă în 1930. La fel de greu este de spus dacă Carol, prin acțiunile sale⁸, vizează încă de la început instaurarea unei dictaturi personale. Cert este mai curând faptul că odată ajuns rege Carol reușește să intre destul de repede ‘în pielea personajului’ clamat, a monarhului salvator. Impunerea lui 8 iunie drept zi națională, obsesia sa pentru estetismul politic și festivism reprezintă doar elemente de suprafață, cele mai ușor identificabile. Primul său discurs public vine să sublinieze, dincolo de plasarea, aducătoare de legitimitate, în șirul înaintașilor săi scopul noii domni: crearea consensului național prin intermediul legăturii indisolubile între tron și națiune, a mănunchiului de voință și putere capabil să împingă România pe calea propășirii și să-i apere integritatea teritorială – într-un moment în care nimic în interior și exterior nu părea să o amenințe.⁹ O reiterare în fond a Mitului Unității politice și naționale aseasonată cu fiziocratism și autarhism economic, regenerare morală, naționalism-cultural de tip Iorga și obsesia înarmării, generalizată în epocă.

Diferența esențială între Carol al II-lea și precursorii săi, la rândul lor mitificați încă din timpul vieții, constă în faptul că aceștia nu au subscris la statutul de salvator pe care cel din urmă nu doar îl râvneste ci și imploră. Carol al II-lea vine pe tron

într-un moment în care în România nu mai era nimic de fondat – regatul fusese proclamat încă din 1881 în timpul lui Carol I, întregirea națională realizată în 1918 sub Ferdinand cel Loial. Greu de spus dacă Regele, ca și legionarii, a suferit de pe urma inexistenței unui ideal de înfăptuit și dacă asta l-a împins spre dorința de a realiza ‘o schimbare la față a României’.

În fond singurul Rege ‘problematic’ al românilor, și aici mai curând din perspectiva post-politică și a valorilor anilor 1990, Carol al II-lea a rămas în memoria compatrioților săi mai ales datorită corupției camarilei – aceasta atrage în schimb în perioada 1930-1937 ura celorlalți și mai ales a Gărzii de Fier asigurând ‘imunitate’ Regelui –, jocului politic murdar practicat, în care Regele iese adesea din postura de arbitru – dar care joc este acceptat pe rând de aproape toți marii politicieni –, bănuielii de a fi fost implicat în asasinarea lui Duca – considerat în epocă de către naționaliști drept un ‘ultim fanariot’ –, introducerii crimei de stat în viața politică românească – chiar dacă aceasta a vizat exclusiv pe legionari –, dictaturii sale modernizatoare cu întreg cortegiul de ‘cosmetizări’ ce includeau legi rasiale, partid unic, organizații de tineret controlate de stat, și nu în ultimul rând datorită pierderilor teritoriale din 1940. Într-adevăr România anilor 1938-1940 devine laboratorul totalitar ce va oferi modele demne de urmat dictaturilor următoare – Ceaușescu mai ales va invoca perioada ca pe una de renaștere economico-culturală, dar fără a aminti, din rațiuni lesne de înțeles, rolul jucat de monarh – deși intenția lui Carol, după cum ne arată scena de la Ateneul Român, era aceea de a rămâne în Istorie drept Regele țăranilor, intelectualilor, industrializării și vieții urbane, Conducător al armatei și Garant al Unității Naționale. O încarnare a Principelui Ideal, plasat în linia marilor voievozi ai neamului și lipsit de ajutorul politicienilor. Or, înainte de toate celelalte elemente, acesta este cel care a dus la scurtcircuitarea tradiției dinastice românești și plasarea lui Carol în afara șirului de monarhi

constituționali. Ceea ce determină sfârșitul de Salvator și mai apoi de monarh al lui Carol nu este opoziția partidelor democratice și nici competiția sa cu Codreanu¹⁰, celălalt mare Salvator al României anilor treizeci, cât imposibilitatea de a-și respecta și duce la bun sfârșit promisiunile uriașe, mai ales păstrarea moștenirii Unirii, pe care venise. Devenit un absurd Rege fascist, Carol pleacă în 1940 hulit, abandonat și uitat de toți, pentru a face loc următorului Salvator.

Antonescu nu apare în 1940 drept un nou Tudor Vladimirescu venit să-l scoată din domnie pe Carol al II-lea, Ultimul Fanariot. Construcția aceasta ține mai curând de mitologia ulterior construită și cizelată. Generalul reprezintă mai curând pe Salvatorul apărut aproape din neant – spunem aproape pentru că Antonescu se făcuse cunoscut opiniei publice românești încă din timpul lui Carol, când ia atitudine publică împotriva camarilei, a corupției și incompetenței din conducerea armatei – în condiții de maximă criză. Lipsit de legitimitatea oferită lui Carol de regalitate și legionarilor de opțiunea a mai bine de 15% din electorat, Antonescu se bazează doar pe slăbiciunile momentului, absența unui contra-establishment politic și suportul oferit mai curând de aparatul funcționăresc de stat decât de armată. Lovitura sa de stat nu îmbracă deloc forma unei revoluții antimonarhice, Antonescu fiind mai curând un contra-revoluționar după cum îl arată evenimentele lui ianuarie 1941. Ea nu reprezintă în fond decât simpla uzurpare a Salvatorului de dinaintea sa.

Este greu de spus de ce Antonescu nu abolește monarhia, poate la fel de greu ca și în cazul lui Mussolini. Cert este faptul că Mareșalul, foarte sigur pe poziția sa de Conducător al Statului, se mulțumește a-l obliga pe tânărul Rege la un aproape permanent *low profile*, din care el, Antonescu să-l scoată doar din rațiuni propagandistice. Asta explică oarecum uimirea din momentul arestării sale, un act de care tânărul Rege nu părea, cel puțin în viziunea Mareșalului, capabil.

Venit la putere pentru a reface unitatea

teritorială a României, Antonescu intră în vâltoarea războiului în primul rând pentru a recupera Transilvania de Nord – interesant faptul că aceleași provocări puerile, lansate de diplomația celui de al Treilea Reich, îi vor răspunde și guvernării maghiari în intenția de a-și adjudeca definitiv acest teritoriu –, pentru ca mai târziu, în 1946 revenirea acestei provincii la România să confere, prin intermediul deciziei Moscovei, un plus de popularitate comuniștilor autohtoni. Cruciada anti-bolșevică din Est, obsesie mai veche la români – legionarii se plâng în lagărul de la Rostov că nu sunt lăsați să participe la ‘războiul lor’ – și, cu excepția campaniei de la Budapesta din 1919, neîmplinită, se termină însă dezastruos. Actul de la 23 august 1944 pune capăt la timp carierei acestui ultim salvator al României interbelice. Dacă decizia lui Mihai a făcut un mare deserviciu cuiva, atunci cu siguranță l-a făcut comuniștilor și Moscovei, tocmai prin faptul că a scos România din războiul contra aliaților la timp și astfel a întârziat punerea în aplicare a unei decizii. Văzut mai puțin ca salvator și mai curând drept promisiune și garanție a revenirii la normalitate, cel care închisese cercul interbelic al salvatorilor este obligat să abdice de cei ce deschid al doilea cerc, cel al salvatorilor comuniști. Pe acesta din urmă abia revoluția din 1989 și, în multe privințe, alegerile din 1996 reușesc să-l închidă.

Greu de spus acum în final dacă nu cumva simpla existență a monarhiei în România nu a atenuat impactul Salvatorilor asupra sferei politice interbelice și nu a ferit țara de căderea în afara istoriei înainte de vreme. Ar trebui să demonstrăm faptul că Averescu nu ar fi fost atât de marcat de legalism în acțiunile sale în absența lui Ferdinand, că nimeni nu ar fi reușit să impună soluția eliminării legionarilor în absența lui Carol al II-lea sau înlăturarea lui Antonescu în cea a lui Mihai. Or, acest lucru este imposibil de făcut.

Regele Mihai a fost desemnat omul anului 1998 în condițiile în care sintagma “Monarhia salvează România” se face tot mai rar auzită în viața politică românească. Actualul președinte al țării,

Emil Constantinescu, se bucură de o masivă scădere de popularitate tocmai pentru că nu a răspuns – mai mult, s-a opus cu obstinație – rolului conferit de un electorat nesigur încă de opțiunile sale politice, cel de Salvator. Singurul care se încapățânează să acceadă la această postură, acum la început de nouă campanie electorală este președintele P.D.S.R., domnul Ion Iliescu.

NOTE

¹ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința Românească* (București, Humanitas, 1997), p.75, 76, 202, 204, 205 și 276-278 pentru antiteza Antonescu-rege după 1989.

² Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947* (București, Danubius, 1991), p. 5-15. Pentru o evaluare obiectivă și documentată a ideii de republică la români vezi Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, Munchen, 1987, p. 146-150.

³ Vladimir Tismăneanu, *Fantasies of Salvation. Democracy, Nationalism and Myths in Post Communist Europe*, (Princeton University Press, 1998), p. 15-45. Pentru o definiție a culturii politice ca set de orientări politice specifice și atitudini față de sistemul politic, de diferitele sale componente, de procese sociale, ca și față de rolul binelui în sistem vezi G. Almond și S. Verba, *Cultura civică. Atitudini politice și democratice în cinci națiuni* (CEU Press, București, 1996), traducere de Dan Pavel, p. 41-44.

⁴ George Schophlin, *Politics in Eastern Europe 1945-1992* (Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell, 1993) p. 5-37.

⁵ L. Boia, op. cit., p. 255. Autorul compară cazul lui Averescu cu cel al generalului Boulanger în Franța, un salvator inventat în care își pun speranțele inclusiv politicieni precum, pe atunci tânărul, George Clemenceau.

⁶ Lui Brătianu i s-a reproșat în epocă, de către aproape toți ceilalți politicieni, aproape totul. Văzut ca ‘eminentă cenușie’ a monarhului, responsabil de aproape toate ‘neregulile’ din sistem – dinastia de Hohenzollern este vasală celei de Argeș în viziunea lui Iorga, regența este percepută ca o victorie a primului sftnic, guvernările liberale sunt ‘tiranice’, ‘dictatoriale’ pentru Maniu și Madgearu –, Brătianu a reușit să atragă, colecteze, întreaga ură ce s-ar fi putut abate asupra lui Ferdinand. Mai mult, prin jocul său abil ce oferă șansa guvernării tuturor celor ce se simțeau ‘chemați’ să apere destinele Noii României, Brătianu reușește începând din 1922 prin intermediul “democrației direcționate” să impună primatul ideii de partid în defavoarea celei obsedante de guvern de ‘uniune națională’.

⁷ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul Român* (București, Univers, 1998), p. 80-81.

⁸ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938-1940)*, (Bucu-

rești, Editura politică, 1970) susține această teză în timp ce pentru S. Alexandrescu, op.cit., ea pare mai curând a suferi de o ‘teleological fallacy’.

⁹ *Cuvântările M.S. Regelui Carol al II-lea*, vol.I, “Fundatia pentru literatură și artă, Carol al II”, (București, 1940), p. 11-15, citat în Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Paideia, 1999), p. 218-219.

¹⁰ Economia în sine a textului nu permite tratarea problemei legionare decât sub această formulă, deși Garda de Fier nu reprezintă nicidecum o banală ‘notă de subsol’ în epocă. O astfel de abordare, trebuie să admitem, vizează nu în ultimul rând simplificarea tratării relației monarh-salvator prin descompunerea triunghiului Carol-legionari-Antonescu, mult prea vast pentru a putea fi tratat atât de pe scurt. Ne vom mulțumi aici să subliniem faptul că, ca și Antonescu mai târziu, legionarii nu intră în conflict cu monarhia ci mai curând cu Carol sau mai exact cu regele Salvator. Până în 1937 între Carol și Codreanu se poate vorbi de o căutare reciprocă, o virtuală colaborare a celor două părți fiind întreruptă doar de nemărginita dorință de putere a ambilor. Altfel, Garda nu pregetă să-și facă publice opțiunile pro-monarhice, mai ales după 1933 și procesul Duca, în timp ce Carol se arată dispus să deschidă ‘cutia Pandorei’ legionare de câte ori crede că aceasta îl poate ajuta în instrumentalizarea politicilor sale. În fond Carol nu elimină Garda decât atunci când este sigur de opțiunea pentru patronaj regal a majorității dreptei românești și când Codreanu refuză să-i cedeze locul în conducerea mișcării sale. În 1938 regele își crează însă propriile structuri de tip fascist și joacă simultan rolul lui Victor-Emanuel și al lui Mussolini. Mai mult, Carol, ca și Antonescu, preia parțial din negațiile legionare și le aplică în politica sa, devenind astfel un interpus și asigurând oarecum victoria competitorilor săi. În ce privește Garda de Fier, aceasta nu se va lansa nici după 1938 în atacuri la adresa monarhiei. Din contră, Codreanu și mai apoi Sima își vor lega speranțele de maturizarea lui Mihai, în van însă, pentru că acesta nu se va plia niciodată pe orizontul așteptărilor lor.

MIHAI CHIOVEANU – Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea București. Master of Arts la Central European University. În prezent Director de Programe în cadrul Institutului de Cercetări Economice și Politice (I.P.E.R.).

Ultimul obstacol – Regele Mihai

LAURENȚIU CONSTANTINIU

Procesul de comunizare a României, impus și supravegheat de ocupantul sovietic, a întâlnit în Regele Mihai unul din cei mai fermi și curajoși opozanți. Suveranul făcuse dovada calităților sale politice – în pofida tinereții lui – în pregătirea și realizarea desprinderii României de cel al treilea Reich, prin lovitura de stat de la 23 august 1944. Față de ezitățile și precauția manifestată de liderii politici, Regele voise să acționeze cu câteva luni mai înainte. Așa cum relatează agentul secret britanic A.G. Gardine de Chastelaine, care a discutat cu suveranul în noaptea de 23/24 august 1944, acesta i s-a plâns de “starea de inerție a liderilor opoziției, spunând că el proiectase schimbarea încă din februarie anul acesta, dar că, ori de câte ori condițiile păreau să se fi copt, el era împiedicat să ia vreo măsură de obiecțiile ridicate de opoziție”.¹ Este incontestabil că în succesul loviturii de stat contribuția Regelui Mihai I a fost hotărâtoare.

Acuzația adusă, după decembrie '89, de elementele ostile monarhiei, că Regele este responsabil de comunizarea/sovietizarea României, întrucât prin actul de la 23 august 1944 ar fi deschis Armatei Roșii drumul spre interiorul țării, este lipsită de orice temeii. În august 1944, după declanșarea Operației Iași-Chișinău (20 august), România era amenințată să devină un câmp de bătălie între Wehrmacht și Armata Roșie. Acțiunea suveranului, sprijinită de o largă coaliție politică întruchipată în Blocul Național Democratic, a fost, așadar, salutară. În acel moment, nici Regele, nici conducătorii partidelor democratice (PNT, PNL, PSD), nu știau – nu aveau cum să știe – că între Marea Britanie și Uniunea Sovietică funcționa un acord pe trei luni privind delimitarea sferelor de influență ale celor

două țări în Europa de Sud-Est, acord în virtutea căruia România fusese integrată sferei sovietice de interes. Această înțelegere, care a pregătit “acordul de procentaj”, din octombrie 1944, avea consimțământul președintelui Roosevelt, dat fără consultarea Departamentului de Stat, la solicitarea presantă a lui Churchill, îngrozit la perspectiva intrării trupelor sovietice în Grecia.² Când acest acord a expirat, premierul britanic a venit la Moscova și, la 9 octombrie 1944, a fixat în procente influența Uniunii Sovietice și a Marii Britanii (în principiu, asociată cu SUA) în țările Europei de Sud-Est. Potrivit Acordului Churchill-Stalin din octombrie 1944, în România influența sovietică era în proporție de 90%.³

Speranțele că România va relua calea democratică din perioada interbelică, odată cu repunerea în vigoare a Constituției din 1923, s-au spulberat repede în fața imixtiunilor brutale ale ocupantului sovietic și ale acțiunilor instrumentului său, Partidul Comunist din România, vizând destabilizarea țării.

Încercările suveranului și ale liderilor forțelor democratice de a cunoaște intențiile anglo-americe în privința României, precum și de a obține sprijinul celor două mari democrații occidentale, nu au avut nici un rezultat. Reprezentanții diplomației și militari britanici și americani au dat de fiecare dată asigurări că țările lor doreau să vadă o Românie independentă și democratică; despre recunoașterea unui drept de *the first say* al Uniunii Sovietice în problemele românești nu s-a pomenit niciodată.

“Declarația privind Europa eliberată” adoptată la sfârșitul Conferinței de la Ialta (4–11 februarie 1945)⁴, putea să apară ca o tentativă a

Washingtonului și a Londrei de a pune stavilă amestecului Moscovei în viața politică internă a țărilor “eliberate” de Armata Roșie. În realitate, Moscova s-a folosit de două prevederi ale acestui document pentru a intensifica amestecul în țările incluse în orbita ei: lichidarea oricăror vestigii ale fascismului și nazismului și sprijinirea forțelor democratice de către marile puteri semnatare. Aparatul de propagandă sovietic a etichetat partidele democratice ca fasciste și a justificat concursul oferit de sovietici comuniștilor, prezentându-le drept exponenți ai democrației.

În împrejurări care rămân încă a fi elucidate când sursele sovietice vor fi mai bine cunoscute, Stalin a decis, la sfârșitul lunii februarie 1945, să valorifice cele 90% din acordul său cu Churchill, încheiat în octombrie 1944⁵. Sosit la București, la 27 februarie, emisarul sovietic, A.I. Vâșinski, a folosit criza declanșată, evident la ordinele Kremlinului, de comuniști, prin provocările din 24 februarie 1945, pentru a cere ultimativ regelui demiterea guvernului prezidat de generalul Rădescu⁶.

În zilele cât reprezentantul Moscovei s-a aflat la București, și, în cele din urmă, și-a impus voința, regele Mihai, ca factor constituțional căruia îi revenea *de jure* rezolvarea crizei guvernamentale, a încercat din toate puterile să se opună dictatului sovietic. La un moment dat, el a vrut să abdice, dar atât patriarhul Nicodim, cât și liderii PNT și PNL l-au disuadat de la un astfel de gest⁷.

Dacă, în cele din urmă, suveranul a acceptat guvernul Groza controlat de PCR, faptul s-a datorat convingerii sale că servește interesul național în trei privințe: continuitatea statală a României, revenirea administrației române în Transilvania de Nord și atenuarea rigorilor Convenției de Armistițiu.

Încă din noiembrie 1944, când sovieticii au expulzat autoritățile române din teritoriul recent eliberat al Transilvaniei, anexat de Ungaria prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, Regele și-a exprimat îngrijorarea în discuția avută cu reprezentantul politic al SUA la București, Burton Berry, la 16 noiembrie 1944⁸. Aprehensiunile

suveranului aveau să fie confirmate de evoluția situației politice din România, când a devenit evident că Moscova dorea să-l șantajeze pe Rege, condiționând restituirea Transilvaniei de Nord de acceptarea unui guvern controlat de comuniști. Declarațiile repetate ale acestora din urmă, că problema Transilvaniei de Nord va fi soluționată de îndată ce va fi instalat un guvern FND, dovedesc limpede că sovieticii hotărâseră să utilizeze dorința românilor de a vedea anulat Dictatul de la Viena, în fapt, un instrument de presiune pentru a impune la cârma țării un guvern de pseudocoaliție (pentru a relua formula cunoscută a lui Hugh Seton Watson) sub egidă comunistă.

În discuția avută cu Burton Berry, la 7 martie 1945, Regele a explicat împrejurările numirii guvernului Groza. El a primit în ziua de 5 martie două mesaje: “unul de la Vâșinski, spunând că dacă regele nu acceptă un guvern Groza până a doua zi după amiază, Vâșinski nu poate dispune de continuitatea României ca stat independent, și altul adus de Groza, spunând că sovieticii acceptaseră o mare ameliorare în relațiile dintre Uniunea Sovietică și România dacă se constituia un guvern FND. El a menționat, în chip specific, restabilirea controlului asupra sistemului de transport, restituirea nordului Transilvaniei și aplicarea condițiilor de armistițiu cu mai mare toleranță”⁹.

În criza politică din februarie-martie 1945, Regele a acționat în interesul național, în condiții extrem de defavorabile. Asupra lui s-au îndreptat presiunile și amenințările lui Vâșinski, și, practic, suveranul a rămas singur în fața emisarului lui Stalin. A doua zi, după instalarea guvernului Groza, reprezentantul american, Burton Berry, răspunzând la întrebarea reginei, de ce nu intervenise mai activ în desemnarea noului prim-ministru, a spus că “s-ar fi putut interpreta că punem degetul nostru în supra-politică românească”; suveranul a comentat răspunsul diplomatului american într-o formulare antologică: “De ce ezitați să puneți degetul în supra, când știți că aliatul dvs. îmi bagă mâna în gât?”¹⁰

Câteva luni mai târziu, suveranul a încercat

să înlocuiască guvernul Groza cu un cabinet reprezentativ, așa cum ceruse “Declarația privind Europa eliberată” de la Ialta, cerere reiterată de guvernele SUA și Marii Britanii, după Conferința de la Potsdam¹¹.

Încurajat, inițial, de Roy Melbourne, reprezentantul ad-interim al SUA la București, Regele a cerut, la 19 august 1945, demisia guvernului Groza. La refuzul premierului de a da curs cererii suveranului – caz unic în istoria constituțională a României¹² – regele a intenționat să facă apel la Primul Președinte al Curții de Casație și la autoritățile militare pentru a informa opinia publică asupra caracterului ilegal al guvernului. Hotărârea curajoasă a Regelui a trebuit să fie abandonată din momentul în care în fața sprijinului total dat de Moscova marionetelor sale de la București, anglo-americanii s-au arătat din ce în ce mai șovăitori. “Guvernul britanic l-a informat pe rege că nu dorește să dea nici un sfat și nici o încurajare Regelui deoarece nu este în măsură să-i protejeze pe Rege și pe liderii opoziției de consecințele unei încercări de răsturnare a guvernului, deși nu consideră FND-ul ca un regim democratic și reprezentativ”¹³.

Singura modalitate rămasă suveranului de a continua rezistența față de cabinetul Groza și, implicit, față de sovietici, a fost refuzul de a semna decretelor-legi prezentate de guvern (“greva regală”). Asupra suveranului s-au exercitat presiuni de tot felul pentru a-l determina să reia colaborarea cu guvernul Groza. Una din mărturiile cele mai concludente în acest sens este scrisoarea din 7 decembrie 1945, adresată de Gheorghe Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Externe, Regelui. Pentru a slăbi hotărârea Regelui, a fost, din nou, reluată problema Transilvaniei. În discuțiile privind elaborarea tratatelor de pace cu țările foste satelite ale Germaniei, reprezentanții anglo-americani adoptaseră o poziție rezervată față de revenirea necondiționată a Transilvaniei de Nord la România. Atitudinea lor se explica prin faptul că în Ungaria, la alegerile din 4 noiembrie 1945, Partidul Micilor

Agrarieni câștigase o victorie categorică, în timp ce comuniștii obținuseră doar 17% din voturi. Așadar, în timp ce în Ungaria principalul partid democratic izbutise să se impună în condițiile ocupației sovietice, în România, același ocupant sovietic dispunea de un instrument fidel, întruchipat de guvernul Groza. Era firesc, deci, ca Londra și Washingtonul să sprijine guvernul de la Budapesta și să încerce slăbirea celui de la București. În scrisoarea sa către Rege, Gheorghe Tătărescu încerca să speculeze sentimentele naționale ale monarhului. El sublinia că: “Războiul diplomatic al frontierelor a început, dar statul român nu poate să se pregătească pentru luptă deoarece nu este în măsură să-și trimită reprezentanții săi peste hotare întrucât, așa cum Maiestatea Voastră știe, ambasadorii și miniștrii pot fi acreditați doar prin decret regal, iar Maiestatea Voastră nu mai consimte să semneze astfel de decrete și să lucreze cu miniștrii Maiestății Voastre. Măinile îmi sunt legate și văd cu mare neliniște cum adversarii noștri se pregătesc pentru luptă împotriva noastră, iar eu sunt incapabil să fac vreo pregătire”¹⁴. Sensul scrisorii lui Gheorghe Tătărescu, un tipic tovarăș de drum al comuniștilor, era clar: “greva regală” avea un efect nociv asupra interesului național – recunoașterea diplomatică a revenirii Transilvaniei de Nord la România – și ea trebuie să înceteze imediat.

Reacția Regelui la acest șantaj a fost pe cât de laconică, pe atât de categorică: “Domnul Tătărescu ar putea contribui la îmbunătățirea situației, demisionând din postul său ministerial”¹⁵.

Față de rezistența monarhului României, Moscova, la început, luată prin surprindere și descumpănită, s-a manifestat tot mai intransigent, pe măsură ce a constatat pasivitatea anglo-americană. Aflat la Londra, la Conferința miniștrilor Afacerilor de Externe, Molotov a primit, la 12 septembrie 1945, următorul ordin de la Stalin: “Trebuie să te ții tare; nici o concesie în privința României”¹⁶.

Fermitatea sovietică a făcut ca ultima șansă

de revenire la un guvern autentic reprezentativ să fie ratată.¹⁷ Soluția introducerii în guvernul Groza a câte unui reprezentant al PNT și PNL nu conferea decât formal reprezentativitate guvernului Groza; în realitate, cei doi miniștri fără portofoliu nu aveau nici un mijloc de a influența efectiv activitatea cabinetului. Nici în această situație regele nu a abandonat lupta. Membrii Comisiei tripartite, veniți de la Moscova (A.I. Vâșinski – URSS; A. Harriman – SUA; A. Clark Kerr – Marea Britanie), le-a spus, în audiența din 1 ianuarie 1946, că în vederea pregătirii alegerilor libere era necesară “neutralizarea” unor ministere, în primul rând a Ministerului de Interne. “Harriman și Kerr – raporta Vâșinski, în aceeași zi, la Moscova – mi-au lăsat mie să răspund la această întrebare. I-am răspuns că nu poate fi vorba de nici un fel de «neutralizare», că o astfel de problemă nu se pune și nu se poate pune în fața noastră. Este vorba doar de introducerea complementară a doi noi miniștri în componența guvernului actual, așa cum este acesta. În special, nu este și nu poate fi vorba despre Ministerul de Interne. Kerr și Harriman au tăcut”.¹⁸ În fața agresivității reprezentantului sovietic și a pasivității celor occidentali, regele a trebuit să se încline. Temerile Regelui aveau să se dovedească corecte: alegerile din 19 noiembrie 1946, desfășurate în condițiile deținerii tuturor pârgurilor puterii de către comuniști sau aliații lor, au fost grosolan falsificate.

S-a reproșat Regelui, acum și mai târziu, că a acceptat deschiderea oficială a Parlamentului, născut prin fraudă electorală. În realitate, suveranul nu avea altă ieșire. Întocmai ca și în timpul “grevei regale”, Marea Britanie și SUA nu au fost dispuse să acorde Regelui o asistență eficientă după comunicarea rezultatului alegerilor falsificate. Londra și Washingtonul s-au mărginit doar la proteste formale. Foreign Office-ul a atras atenția că suveranul României nu trebuie încurajat în adoptarea unei atitudini de contestare a alegerilor deoarece “nu suntem nici în situația de a-l sprijini efectiv, nici de a-i asigura, în cazul în care ar fi forțat

să abdice, mijloace de existență”.¹⁹

Avertismentul dat Regelui de cei care îl sfătuiau să nu deschidă Parlamentul, citind mesajul tronului – “Parlamentul pe care îl veți inaugura va proclama republica” – s-a realizat. În condițiile agravării tensiunii Est-Vest, după lansarea Planului Marshall și refuzul URSS și a țărilor satelite de a participa la el, prezența regelui incomoda Moscova, decisă să impună o severă disciplină de bloc țărilor de “democrația populară”. Deși în raportul prezentat la ședința de constituire a Cominformului, în septembrie 1947, Gheorghiu-Dej menționase elaborarea unei noi Constituții care să restrângă considerabil prerogativele regale²⁰, trei luni mai târziu, liderul comunist avea să-l însoțească pe premierul Petru Groza la audiența în cursul căreia Regele a fost somat să abdice (30 decembrie 1947).

Cei trei ani (1944–1947), în care regele Mihai s-a aflat, practic, în situația de ostatic al ocupantului sovietic, au însemnat un efort stăruitor și anevoios de a se opune procesului de comunizare/sovietizare a României. În istoria regimurilor comuniste din Europa de Est, “greva regală” rămâne un episod unic întrucât regele Mihai a fost singurul șef de stat din sfera de influență a Moscovei care s-a opus oficial acțiunilor Moscovei de consolidare a puterii marionetelor ei.

NOTE

¹ 23 August 1944. *Documente*, vol. II, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 816

² Stephen G. Xydis, *Greece and the great powers (1944–1947). Prelude to the “Truman Doctrine”*, Salonic, 1963, p. 47–48

³ Pentru împrejurările încheierii acordului de procentaj și discuțiile anglo-sovietice din zilele următoare privind modificarea procentelor, vezi Albert Resis, *The Churchill–Stalin Secret “Percentages”. Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944*, în “The American Historical Review”, vol. 83 (1978), nr. 2, p. 368–387. În toate variantele, procentul României, ca și cel al Greciei, a rămas neschimbat; vezi și observațiile lui Maurice Pearton, *Puzzles about percentages*, în Dennis Deletant/Maurice Pearton, *Romania observed. Studies in contemporary*

Republică și Monarhie

Romanian history, București, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 119–128

⁴ Vezi textul *The Teheran, Yalta & Potsdam Conferences. Documents*, Moscow, Progress Publishers, 1969, p. 136–137

⁵ O încercare de explicație a conduitei lui Stalin, la Florin Constantiniu, *Doi ori doi fac șaisprezece. A început Războiul Rece în România?*, București, Eurosong&Book, 1997, p. 120 și urm.

⁶ Vezi pe larg Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, Ed. ALL, 1996

⁷ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, Ed. Iconica, p. 132 (se va cita mai departe S.R.)

⁸ Burton Y. Berry, *Romanian Diaries. 1944–1947*, ed. Cornelia Bodea, The Center for Romanian Studies, Iași–Oxford–Portland, 2000, p. 25

⁹ S.R., p. 131

¹⁰ *Ibidem*, p. 133

¹¹ O prezentare sistematică a acestei tentative pe baza documentelor americane a dat Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare. Greva regală, 1945. Documente diplomatice*, București, Ed. Enciclopedică, 1999

¹² *Ibidem*, p. 17

¹³ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 201

¹⁴ *Ibidem*, p. 326

¹⁵ *Ibidem*, p. 327

¹⁶ Edvard Radzinski, *Stalin*, Moscova, 1997, p. 551

¹⁷ Vezi pe larg, Paul D. Quinlan, *Clash over Romania*,

Los Angeles, 1977, p. 151

¹⁸ *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România. Documente secrete (1944–1947)*, ed. Radu Ciuceanu ș.a., București, INST, 1997, p. 223

¹⁹ Liliana Saiu, *The Great Powers and Romania 1944–1946*, Boulder, 1992, p. 198

²⁰ Grant Adibekov, *Kominform i posle voennaia Evropa*, Moscova, 1994, p. 44.

LAURENȚIU CONSTANTINIU – Student în anul II al
Facultății de Istorie, Universitatea București.

radio **delta** rfi 93.5 fm

Ascultă
ce mică e lumea!

Constituțiile monarhice

OVIDIU HORIA MAICAN

Unul dintre cele mai importante aspecte atunci când facem o comparație între Monarhie și Republică este cel al profilului lor constituțional, adică ce Constituții au existat în perioada când România a fost monarhie și ce Constituții au funcționat (bineînțeles din punct de vedere teoretic, inclusiv în momentul de față) și poate mai funcționează în perioada republicană a țării noastre. Comparația trebuie începută printr-o prezentare a evoluției constituționale românești, de la 24 ianuarie 1859 până la 8 decembrie 1991.

Prima perioadă începe cu Unirea de la 24 ianuarie 1859 și se sfârșește cu Constituția din 1866. În interiorul acestei perioade s-au petrecut convulsii sociale, economice și politice inevitabile. Aceste convulsii au fost agravate de lovitura de stat a lui Cuza din 2 mai 1864. Lovitura de stat a lui Cuza a avut efecte sociale pozitive, datorită reformei agrare, efectele politice fiind însă negative. Afirmatia se justifică prin faptul că se instaurase un regim politic autoritar (dar diferit de regimul autoritar din perioada lui Antonescu), iar Cuza dorea să reinstaureze o dinastie pământească (însă dinastie care trebuia să debuteze cu cei doi bastarzi pe care îi avea cu principesa sârbă Maria Obrenovici). În același timp însă, devenea din ce în ce mai clar că regimul instaurat de Cuza ar fi degenerat în dictatură. Toată această stare de lucruri a fost rezolvată prin lovitura de stat de la 11 februarie 1866, prin care Cuza a fost înlăturat și a venit pe tronul țării viitorul rege Carol I. În ciuda anti-propagandei care i s-a făcut în egală măsură și înainte și după 1989 (ceea ce nu este de mirare, dacă ne uităm cine sunt unii din “marii istorici” de azi, care au fost “mari” și până în 1989, ideile lor

fiind neschimbate), acest act politic a avut un efect benefic, marcând începutul creării unui sistem democratic similar celui occidental, precum și renunțarea la mentalitatea și tradițiile politice balcanice, retrograde, autoritare și ineficiente.

Cea de a doua perioadă începe prin Constituția de la 1866 și se încheie odată cu dictatura regală a lui Carol al II-lea. Acest interval de timp reprezintă momentul de apogeu al dezvoltării constituționale a României, înăuntrul său având loc cele mai importante evenimente istorice din istoria modernă a țării noastre (Războiul de Independență, Marea Unire, etc).

A treia perioadă poate fi considerată fără teamă de exagerare perioada loviturilor de stat și a regimurilor autoritare (cel al lui Carol al II-lea și cel al lui Antonescu). Ne referim aici la lovitura de stat a lui Carol al II-lea de la 20 februarie 1938, cea de la 6 septembrie 1940, cea de la 23 august 1944 (care a reușit pentru scurtă vreme să restaureze sistemul parlamentar) și cea de la 30 decembrie 1947.

În sfârșit, ultima perioadă (a patra), se înscrie între o lovitură de stat și o semi-lovitură de stat, adică cea din 1947 și cea de la 22 decembrie 1989. În interiorul acestui interval de timp nu putem vorbi despre vreo evoluție constituțională, ci despre involuție constituțională (involuție care din păcate mai durează și astăzi).

1. Prima Constituție democratică din istoria țării noastre, Constituția din 1866 a fost adoptată de către Adunarea Electivă la data de 29 iunie 1866 și a intrat în vigoare a doua zi. Ulterior, a fost revizuită de trei ori (prin lege), în 1879 (ca urmare a Războiului de Independență, când

României i s-a impus modificarea regimului juridic al acordării cetățeniei), 1884 și 1917. Au mai survenit schimbări, prin intermediul a 5 decrete-legi, 2 din 1918 și 3 din 1919. Structura însemna 8 titluri, capitole și secțiuni. Cu totul erau 133 de articole.

La primul Titlu (“Despre Teritoriul României”), se arăta că România este “un singur Stat indivisibil”. După cum se vede, nu apăruseră conceptul și sintagma de “stat național”, prezentă în Constituțiile din 1923, 1938 și 1991 (precum și în legătură cu “statul național-legionar”).

În ceea ce privește Titlul II, denumit “Despre Drepturile Românilor” este interesant de remarcat modul amănunțit și clar în care se reglementa acordarea cetățeniei (“împământenirea” sau “naturalizarea”, potrivit terminologiei vremii). Cetățenia era conferită numai de către Parlament, prin lege și în mod individual. Cei care dobândeau cetățenia română puteau dobândi “imobile rurale” (adică pământ și clădiri în mediul rural). Numai ei și cei născuți cetățeni români aveau acest drept. Demn de remarcat este faptul că și cetățenii străini puteau deține funcții publice, însă numai în cazuri excepționale, stabilite prin lege.

Articolul 16 arăta că orice pedeapsă putea fi aplicată numai potrivit legii. Mai mult decât atât, articolul următor prevedea în mod clar că nu se putea dispune prin nici o lege pedeapsa confiscării averii (prevedere menținută și în cadrul Constituției din 1923). Din păcate, o prevedere similară lipsește din actuala Constituție. Pedeapsa capitală era permisă numai în caz de război, în situațiile menționate de Codul Penal Militar.

Potrivit articolului 19 “Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului, sunt sacre și neviolabile”. Aceasta spre deosebire de actuala Constituție, unde “Conținutul și limitele acestor drepturi sînt stabilite de lege” (ceea ce crează din start posibilitatea limitării și încălcării lor), iar proprietatea este fie “ocrotită” (nespunându-se cine și cum o ocrotește), fie “inviolabilă”, dar numai în “condițiile legii”. Interesant este și regimul

exproprierei pentru cauză de utilitate publică. Alineatul 3 al articolului 19 stabilea că “Prin cauză de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării”. În actuala Constituție, utilitatea publică se stabilește potrivit legii, ceea ce poate da naștere la abuzuri din partea autorităților publice.

Demn de luat în considerație este și articolul 24 (libertatea de exprimare). Alineatul 2 al acestui articol arăta că “Nici o lege excepțională nu se va putea înființa în această materie”. Ceea ce însemna că nu se considera necesară o lege a presei. Abuzurile în domeniu erau pedepsite potrivit Codului Penal, însă nici chiar Codul Penal nu putea restrânge acest drept. Nu se cerea nici o autorizare prealabilă din partea niciunei autorități publice pentru apariția unei publicații. În continuare, nici o publicație sau ziar nu puteau fi suspendate sau interzise.

“Delictele de presă” erau judecate numai de către juriu (alcătuite din jurați), cu excepția aceloră întreprinse împotriva regelui, a membrilor familiei regale sau a suveranilor străini. Mai mult decât atât, era interzisă arestarea preventivă în materie de presă.

Titlul III era intitulat “Despre Puterile Statului” și este cel mai mare titlu ca dimensiuni.

Erau enumerate cele 3 puteri în stat, adică cea legislativă, executivă și judecătorească. Puterea legislativă era împărțită între rege și Reprezentațiunea Națională (Senatul – 120 de senatori și Adunarea Deputaților – 183 de deputați). Puterea executivă aparținea numai regelui. Puterea judecătorească era exercitată de către “curți și tribunale”.

După cum se vede, erau acordate atribuții foarte mari regelui, care aparținea atât puterii legislative, cât și celei executive. Aceasta făcea ca separarea puterilor în stat să fie foarte dificil de realizat în practică.

În ceea ce privește Adunarea Deputaților și Senatul, ele erau diferite nu numai din punct de vedere al numărului membrilor lor (cum se întâmplă

în prezent). Diferențele erau mult mai substanțiale. Astfel, deputații erau aleși pentru 4 ani, iar senatorii pentru 8 ani. Jumătate din mandatele de senatori erau reînnoite la fiecare 4 ani prin tragere la sorți. Deputații și senatorii trebuiau să fie cetățeni români prin naștere sau prin naturalizare, să beneficieze de totalitatea drepturilor civile și politice și să domicilieze în România. Acestea erau cerințele comune.

Vârsta minimă pentru deputați era de 25 de ani, iar pentru senatori de 40 de ani. În plus, senatorii erau obligați să posede un venit anual de 9400 lei. Existau și excepții de la cerința venitului anual de 9400 de lei (foștii președinți și vice-președinți ai celor două camere, foștii deputați și senatori care îndepliniseră cel puțin 2 mandate, generalii activi, coloneii în rezervă, miniștrii sau ambasadorii în funcție sau foști, foștii președinți, judecători, procurori generali sau simpli procurori de la Înalta Curte de Justiție și Casație care au stat 3 ani în funcție, cei cu studii superioare care și-au exercitat profesia cel puțin 6 ani și membrii Academiei Române).

În același timp, erau membri de drept ai Senatului (senatori de drept) moștenitorul tronului (după vârsta de 18 ani, însă nu putea vota decât după 25 de ani), precum și mitropoliții și episcopii. Pe lângă senatorii de drept, Universitățile din Iași și București trimiteau câte un senator, aleși de către profesorii respectivi.

Era aplicat votul cenzitar, ceea ce însemna că nu votau toți cetățenii, ci numai cei care aveau un anumit venit. Din acest punct de vedere, corpul electoral se împărțea pe colegii, 3 pentru Adunarea Deputaților și 2 pentru Senat.

Din Colegiul I pentru Adunarea Deputaților făceau parte cei care aveau un venit de cel puțin 1200 lei. Colegiul al II-lea îi cuprindea pe alegătorii de la orașe care plăteau un impozit anual de cel puțin 20 de lei. Erau exceptați de la această cerință profesiile liberale, ofițerii în retragere, pensionarii de stat și absolvenții învățământului primar. La Colegiul al III-lea votau cei care nu erau cuprinși

la Colegiile I și II și care plăteau un impozit cât de mic, cu excepția învățătorilor rurali, a preoților și a celor ce plăteau o arendă anuală de minimum 1000 de lei.

Colegiul I pentru Senat îi cuprindea pe cei cu un venit anual de cel puțin 2000 de lei. Excepțiile erau aceleași ca și cele prevăzute pentru dobândirea calității de senator. Colegiul II pentru Senat includea pe alegătorii cu un venit anual între 800 și 2000 de lei, precum și unii comercianți și industriași. Se bucurau de dispensă de cens cei cu titlul de doctor, licențiații în drept, litere, filozofie sau științe, magistrații (fie foști, fie în funcție) cu cel puțin 6 ani vechime, inginerii, arhitecții, farmaciștii și veterinarii, profesorii de la oraș, precum și cei ce beneficiau de o pensie anuală de minimum 1000 de lei.

Dreptul de inițiativă legislativă aparținea oricăreia dintre camerele parlamentare, precum și regelui. Legile financiare și cele referitoare la “contingentul armatei” trebuiau votate în primul rând în Adunarea Deputaților.

Atât Adunarea Deputaților, cât și Senatul aveau drept de anchetă fiecare în parte.

Deputații și senatorii se bucurau de imunitate parlamentară. Astfel, ei nu puteau fi trași la răspundere pentru “opiniunile și voturile” exprimate în cursul mandatului. Arestarea sau urmărirea lor era posibilă (cu excepția flagrantului delict) numai cu aprobarea camerei respective și putea fi suspendată pe durata sesiunii parlamentare, la solicitarea camerei respective.

Poziția regelui era reglementată amănunțit (art. 82–96, Capitolul II, Titlul III).

La tron puteau veni numai bărbații, după vârsta de 18 ani și provenind dintr-o dinastie suverană din Europa. Dacă regele nu avea urmași sau dacă aceștia nu acceptau tronul, regele își putea numi succesorul dintr-o dinastie europeană. Acest succesor trebuia votat de către camerele parlamentare. Dacă nu se întâmpla nici una dintre cele trei situații precedente, Adunarea Deputaților și Senatul votau o Locotenentă regală pe timpul vacanței tronului și, în același timp, trebuiau să

numească un succesor aparținând unei dinastii suverane din Europa Occidentală. Regele putea numi în timpul vieții sale o Regență (alcătuită din 3 persoane, același număr prevăzut și în cazul Locotenenței), pentru a rezolva problemele curente pe durata minorității succesorului său. Și Regența trebuia votată de Parlament. Această Regență avea rolul și de a exercita tutela asupra moștenitorului tronului pe durata stării sale de minoritate. Regența putea fi numită de camerele parlamentare și la propunerea miniștrilor, în cazul în care aceștia constatau că regele era în imposibilitatea de a-și exercita atribuțiile.

Regele nu putea fi tras la răspundere, ci numai miniștrii săi. Cu toate acestea, orice act al regelui trebuia să fie contrasemnat de un ministru pentru a avea o valoare legală. Miniștrii erau numiți și demisi numai de către rege.

Suveranul avea competența de a promulga legile. Bineînțeles că putea refuza sancțiunea regală, fără de care legea nu putea intra în vigoare.

Pe lângă acestea, șeful statului avea următoarele puteri :

- numirea în toate funcțiile publice și conferirea de decorații (însă nu putea crea noi funcții fără o lege);
- acordarea de grade militare (în virtutea prerogativelor de șef al “puterei armate”);
- dreptul de amnistie în materie politică și de grațiere (cu excepția miniștrilor);
- încheierea de tratate internaționale (dar numai după aprobarea Parlamentului);
- convocarea sesiunilor parlamentare (ordinare sau extraordinare) și dizolvarea camerelor;

Miniștrii trebuiau să fie cetățeni români fie prin naștere, fie prin dobândirea cetățeniei. Puteau fi și membri ai Adunării Deputaților sau ai Senatului. Calitatea de ministru era interzisă membrilor familiei regale. Erau responsabili pentru actele lor, neputând fi apărați nici de către un ordin verbal sau scris al regelui. Ei puteau fi acuzați de către suveran sau de către una din camere și trimiși în fața judecării Înaltei Curți de Justiție și Casație (dar numai în privința actelor comise drept urmare a

exercitării funcției). Acuzarea era susținută în primul caz de Ministerul Public, iar în al doilea caz de însăși camera respectivă. Miniștrii aveau obligația ca cel puțin unul dintre ei să participe la fiecare dintre ședințele camerelor parlamentare. Prezența lor putea fi solicitată și de Adunarea Deputaților și Senat.

Capitolul IV al Titlului III reglementa organizarea puterii judecătorești. Astfel, se arăta că orice instanță putea fi înființată decât prin lege, în același timp fiind interzisă crearea oricărui fel de comisii sau tribunale extraordinare. Erau stabilite și juriile, care aveau competență în procesele penale, precum și în ceea ce priveau “delictelor politice și de presă”.

Titlul IV reglementa problema finanțelor. Se prevedea că orice impozit putea fi stabilit și încasat numai prin intermediul unei legi (nu ordonanțe și ordonanțe de urgență). Impozitele fixate de “consiliile județene și comunale” aveau nevoie de aprobarea Parlamentului și a regelui. Nu puteau fi stabilite excepții, scutiri sau privilegii în materie de impozit. Proiectul de buget trebuia prezentat Adunării Deputaților cu un avans de un an înaintea aplicării lui practice și putea fi considerat ca definitiv numai după sancționarea sa de rege.

În ceea ce privește Titlul V (Despre Puterea Armată), este demn de menționat faptul că efectivele armatei erau votate anual de cele două camere.

În Titlurile VI, VII și VIII erau reglementate modalitățile de revizuire a Constituției, precum și alte dispoziții generale, suplimentare și “transitorii”.

2. A doua Constituție democratică a României, cea din 1923, a apărut drept urmare a creării statului național unitar român. A fost considerată ca o necesitate imperioasă a momentului, mai ales pentru faptul că atât Sfatul Țării de la Chișinău, cât și Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia solicitaseră alcătuirea unei Adunări Constituante, alese prin vot universal.

Din punct de vedere practic, Parlamentul apărut ca urmare a alegerilor din 1922 a fost

declarat Adunare Constituantă prin Decretul Regal de convocare a Parlamentului. Au existat mari discuții la acea vreme în legătură cu adoptarea proiectului de Constituție. Astfel, Constituția reflecta în principal ideile Partidului Național-Liberal, care la acea dată era majoritar în ambele camere parlamentare. Opoziția (mai ales Partidul Național Român al lui Iuliu Maniu și Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache) nu au acceptat calitatea de Adunare Constituantă a Parlamentului și au declarat că din punctul lor de vedere proiectul de Constituție era nul și neavenit, pentru că nu respecta procedurile constituționale de revizuire prevăzute de Constituția din 1866. Cu toate acestea, Constituția a fost adoptată în Camera Deputaților pe data de 26 martie 1923 cu 247 de voturi pentru, 8 împotriva și 2 abțineri dintr-un total de 369 de deputați, precum și în Senat, pe data de 27 martie 1923, cu 137 de voturi pentru, 2 contra și 2 abțineri dintr-un total de 194 de senatori. A fost publicată în "Monitorul Oficial" nr. 282 din 29 martie 1923. A fost abrogată în mod expres prin apariția Constituției din 1938. A reintrat în vigoare (însă parțial și într-o formă modificată) la 31 august 1944. A mai suferit și alte modificări, la 10 octombrie 1944 și 13 iunie 1946. A doua abrogare a fost definitivă și a survenit pe 30 decembrie 1947.

Din punctul de vedere al structurii, diferențele între Constituția din 1866 și cea din 1923 sunt aproape înfime (8 titluri în ambele cazuri și 138 de articole în loc de 133). Denumirea titlurilor, a capitolelor și a secțiunilor este aceeași (cu o singură excepție). Diferențele mai profunde erau cele de ordin ideatic și conceptual. De exemplu, la articolul 1 România era considerat "un Stat național, unitar și indivizibil". Articolul 1 al Constituției din 1866 vorbea numai despre "un singur Stat indivizibil".

O altă schimbare intervenea în domeniul acordării cetățeniei (naturalizarea). Cetățenia nu mai era acordată de către Parlament, ci de către Guvern (Consiliul de Miniștri potrivit denumirii existente în 1923), ca urmare a avizului unei comisii

alcatuite din primul-președinte și președinții Curții de Apel București.

Modificări apăreau și în ceea ce privește exproprierea pentru cauză de utilitate publică. Spre deosebire de vechea concepție, când prin utilitate publică se înțelegea "numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării", acum utilitatea publică semnifica "căile de comunicație, salubritate publică, apărarea țării și lucrări de interes militar, cultural și acele impuse de interesele generale directe ale Statului și administrațiilor publice". În completare, celelalte cazuri de utilitate publică trebuiau "să fie stabilite prin legi votate cu majoritate de două treimi".

Articolul 19 al noii Constituții extindea destul de mult regimul proprietății publice. Astfel, pe lângă "căile de comunicație, spațiul atmosferic, apele navigabile și flotabile" și "apele ce pot produce forță motrice și acele ce pot fi folosite în interes obștesc" (care și până atunci aparțineau domeniului public), statul deținea în proprietatea sa "zăcămintele miniere precum și bogățiile de orice natură ale subsolului". În completare, articolul 21 pomenea despre "factorii producțiunii", dând statului competența de a interveni în relațiile dintre aceștia, în vederea prevenirii conflictelor economice și sociale. Aceste două articole vădesc o viziune mult mai etatistă, mai centralistă și mai intervenționistă decât vechea Constituție.

Se schimba într-o anumită măsură și regimul cultelor, în sensul că biserica ortodoxă și cea greco-catolică erau considerate "biserici românești". Biserica ortodoxă era "biserica dominantă în Statul român", iar biserica greco-catolică avea "întâietate față de celelalte culte". Aceste formulări creau întrucâtva unele discriminări, cel puțin din punct de vedere teoretic.

Regimul învățământului era același, în sensul obligativității învățământului primar.

Libertatea de exprimare (în special a presei) se încadra cam în aceleași linii generale. Existau totuși unele aspecte noi. O primă noutate era aceea că, înainte de apariția unei publicații,

proprietarul ei avea obligația de “a declara și înscrie numele său la tribunalul de comerț”. Era reglementată mai amănunțit problema responsabilității. Astfel, la publicațiile periodice responsabilitatea aparținea (în următoarea ordine) autorului articolului, directorului sau redactorului. Directorul și redactorul unei publicații periodice trebuiau să se afle în deplinătatea drepturilor civile și politice. La publicațiile neperiodice, erau responsabili autorul și editorul (sau chiar patronul tipografiei în situația în care autorul și editorul nu erau descoperiți). În ambele situații, proprietarul avea o responsabilitate solidară cu ceilalți în ceea ce privește plata despăgubirilor civile. Altă diferență intervenea în ceea ce privea excepțiile de la judecarea delictelor de presă de către juri. Pe lângă vechile excepții, au fost introduse și altele noi, adică cele comise împotriva reprezentanților statelor străine, cele ce îndemneau la omor și rebeliune (când nu se trecea la comiterea infracțiunii), precum și “calomniile, injuriile, difamațiile aduse particularilor sau funcționarilor publici”, care aveau repercursiuni negative “în viața lor particulară sau în cinstea lor personală”.

Modificări foarte importante a suferit Titlul III (Despre Puterile Statului). Prima mare modificare era aceea că se desființa votul cenșitar și se introducea “votul universal, direct, obligator și secret pe baza reprezentării minorității”. Conceptul de reprezentare a minorității era nou față de Constituția anterioară. Tot relativ la votul universal, în practică nu era chiar universal, deoarece articolul 6, alineatul 2 arăta că “legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercițiul drepturilor politice”. Iar pentru alegerea senatorilor puteau vota numai cetățenii având peste 40 de ani.

Numărul de deputați și senatori era diferit. Astfel, numărul lor nu mai era fixat prin texte constituționale (nu mai era precizată nici durata mandatului deputaților și senatorilor). Noile texte constituționale prevedeau că o lege electorală urma să fixeze numărul de deputați și senatori din fiecare

județ. Câte un senator în fiecare județ era ales în mod indirect, adică prin votul consilierilor locali și județeni.

Un alt mare progres, pe lângă introducerea votului universal, era desființarea condițiilor de cens în ceea ce-i privea pe senatori. În privința deputaților, condițiile erau aceleași.

Senatorii erau tot senatori aleși și senatori de drept. Sfera senatorilor de drept era însă mult mai mare. Pe lângă moștenitorul tronului, mitropoliți și episcopi, mai aveau această calitate președintele Academiei Române, precum și capii cultelor recunoscute de stat (dar cu cel puțin 200.000 de membri) și șeful cultului musulman. Pe lângă aceștia, puteau fi senatori de drept foștii prim-miniștri (“președinți de consiliu” în limbajul vremii) care au stat în funcție cel puțin 4 ani sau foștii miniștri cu minimum 6 ani de activitate ca miniștri, foștii președinți de camere care au exercitat această funcție pe durata a cel puțin 8 sesiuni ordinare sau foștii deputați și senatori aleși în minimum 10 legislaturi, foștii președinți sau prim-președinți ai Înaltei Curți de Justiție și Casație, generalii în rezervă și în retragere, foștii comandanți de armate (care au exercitat comanda cel puțin 3 luni), foștii șefi ai Marelui Stat-Major sau comandanți de armate pe timp de pace (cu 4 ani vechime în funcție), precum și foștii președinți ai Adunărilor Naționale de la Alba-Iulia, Cernăuți și Chișinău, care au proclamat Unirea. În sfârșit, fiecare universitate avea posibilitatea de a trimite un senator de drept, ales de către profesorii respectivi. Aceeași posibilitate o aveau și membrii camerelor de comerț, industrie, muncă și agricultură.

Era creat și un Consiliu Legislativ, al cărui rol era “să ajute în mod consultativ la facerea și coordonarea legilor, emanând fie de la puterea executivă, fie din inițiativă parlamentară, cât și la întocmirea regulamentelor generale de aplicarea legilor”.

Capitolul III al Titlului III (“Despre miniștri”) modifica condițiile tragerii la răspundere a miniștrilor. Astfel, indiferent de cine solicita

urmărirea vreunui ministru (una din Camere sau Regele), acuzarea înaintea Înaltei Curți de Justiție și Casație era efectuată de către Ministerul Public. În plus, orice persoană care se considera prejudiciată (păgubită) de un act semnat sau contrasemnat de către un ministru (și care în același timp încălca o lege sau Constituția), putea solicita statului despăgubiri bănești pentru prejudiciul respectiv. Mai mult decât atât, un ministru putea fi chemat de stat (ulterior votului în cadrul unei camere) în fața instanțelor civile, pentru a răspunde din punct de vedere civil pentru dauna suferită de stat.

Și Titlul IV, care reglementa organizarea și atribuțiile puterii judecătorești aducea completări și modificări destul de importante. Secțiunile Unite ale Înaltei Curți de Justiție și Casație îndeplineau rolul de Curte Constituțională, judecând cazurile de neconstituționalitate (“inconstituționalitate”) a legilor. Tot aceeași Curte avea competența de a se pronunța și în privința conflictelor de competență (“de atribuțiuni”) între diferitele instanțe judecătorești. Articolul 104 consacra pentru prima dată inamovibilitatea judecătorilor “în condițiunile speciale” ale unei legi, iar articolul 106 arăta că “justiția militară se organizează prin osebuită lege”. Tot puterii judecătorești i se dădea în competență judecarea cazurilor de contencios administrativ.

În domeniul administrației publice locale, se prevedea că “membrii consiliilor județene și consiliilor comunale sunt aleși de către cetățenii români prin votul universal, egal, direct, secret, obligatoriu și cu reprezentarea minorității, după formele prevăzute de lege”. Existau membri de drept și membri cooptați ai acestor consilii (femeile majore puteau fi membri cooptați).

Titlul V prevedea în plus că puteau fi create impozite și în folosul “instituțiilor publice cari îndeplinesc servicii de Stat”. În plus, bugetul nu mai avea nevoie și de sancțiunea regală. Era menținută Curtea de Conturi, care, spre deosebire de Constituția anterioară, dispunea de prerogative suplimentare. Este ilustrativ articolul 115, potrivit

căruia “Controlul preventiv și cel de gestiune a tuturor veniturilor și cheltuielilor Statului se va exercita de Curtea de Conturi, care supune în fiecare an Adunării Deputaților raportul general rezumând conturile de gestiune al bugetului trecut, semnalând totdeodată neregulile savârșite de miniștri în aplicarea bugetului”.

În privința “puterii armate”, era creat în plus “un Consiliu Superior al apărării țării, care va îngriji, în mod permanent, de măsurile necesare pentru organizarea apărării naționale”.

Revizuirea Constituției avea o procedură mai complicată (era mai dificilă revizuirea Constituției) și putea avea loc și la inițiativa Regelui. Ultimul titlu, în articolul 137, decidea în ce condiții urma să aibă loc armonizarea legislativă, proces care, în realitate, a fost desăvârșit abia în perioada (sau sub conducerea) lui Antonescu.

3. Următoarea Constituție, cea din 1938, a fost o Constituție autoritară, fiind practic impusă de către Carol al II-lea, ca rezultat al instaurării dictaturii regale. A fost prima Constituție română care a fost supusă sancțiunii populare (referendum sau plebiscit). În cazul de față, plebiscitul a fost impus, având o formă orală, iar participarea la vot a avut un caracter obligatoriu. Din punct de vedere practic, a intrat în vigoare la data publicării în “Monitorul Oficial” (27 februarie 1938), abrogând în același timp Constituția din 1923. La rândul ei, a fost “suspendată” tot de către Carol al II-lea, pe 5 septembrie 1940.

La fel ca și cele 2 Constituții precedente și aceasta avea tot 8 titluri (și 100 de articole). Cu foarte mici excepții titlurile aveau aceleași denumiri ca și în cazul celor 2 “legi fundamentale” precedente.

Un prim indiciu al caracterului autoritar este numele Titlului II (“Despre Datoriile și Drepturile Românilor”). “Datoriile Românilor” (Capitolul I) erau înainte de “Drepturile Românilor” (Capitolul II). Este exact o prefigurare a concepției totalitare potrivit căreia datoriile erau considerate mai importante decât drepturile. În precedentele formulări, Titlul era intitulat numai “Despre

Drepturile Românilor”. În articolul 4, al cărui limbaj era apropiat de cel al Constituțiilor comuniste, se arăta că toți cetățenii români aveau obligația de “a socoti Patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viață, a se jertfi pentru apărarea integrității, independenței și demnității ei; a contribui prin munca lor la înălțarea ei morală și propășirea ei economică; a îndeplini cu credință sarcinile obștești ce li se impun prin legi”. Mai mult decât atât, prin articolul 7 se interzicea “a propovădui prin viu graiu sau în scris schimbarea formei de guvernământ a Statului” (formulare foarte asemănătoare cu prevederea din actuala Constituție potrivit căreia nu poate fi supusă revizuirii forma republicană de guvernământ – articolul 148).

O restrângere foarte importantă a drepturilor fundamentale ale omului era prevăzută în articolul 15. În conformitate cu acest articol, pedeapsa cu moartea nu mai era aplicată numai pe timp de război (potrivit Codului Justiției Militare), ci și pe timp de pace. Aceasta era agravată de faptul că situațiile de aplicare a pedepsei capitale în timp de pace erau decise de către Consiliul de Miniștri (Guvernul), ceea ce putea da naștere la abuzuri din partea puterii executive (cum s-a și întâmplat în realitate). Situațiile se refereau la “atentate contra Suveranului, Membriilor Familiei Regale, Șefilor statelor străine și demnitarilor Statului din mobile în legătură cu exercițiul funcțiilor ce le sunt încredințate, precum și în cazurile de tâlhărie cu omor și asasinat politic”. Se introducea și pedeapsa confiscării averilor, în cazurile de “înaltă trădare și delapidare de bani publici”.

Secretul scrisorilor, telegramelor și convorbirilor telefonice nu mai era chiar inviolabil, deoarece erau exceptate “cazurile în care justiția e datoare să se informeze conform legii” (formulare foarte ambiguă, care ușura săvârșirea de abuzuri).

Prevederile Titlului III conduceau la concentrarea puterii în stat în mâinile regelui. Puterea legislativă nu mai era exercitată împreună de către Rege și Reprezentațiunea Națională, ci numai de către “Rege prin Reprezentațiunea Națională”. Inițiativa legislativă aparținea practic în cea mai mare măsură regelui, nu și Adunării Deputaților și Senatului. Cele două camere

parlamentare puteau avea inițiativă legislativă, dar numai dacă aveau drept scop “legi în interesul obștesc al Statului”. Această formulare era foarte ambiguă (similar formulărilor din actuala Constituție), blocând practic orice inițiativă legislativă parlamentară, deoarece nu se specifica cine decidea în ce consta “interesul obștesc al Statului”.

Articolul 46 conferea unele prerogative suplimentare regelui. În primul rând, el putea emite decrete cu putere de lege între sesiunile parlamentare, decrete care trebuiau votate de către Parlament în prima sesiune ulterioară apariției decretelor respective. În al doilea rând, avea competența de a acredita “Ambasadorii și Miniștrii Plenipotențitari pe lângă Șefii Statelor Străine”.

O altă omisiune importantă, care putea îndemna la lovituri în forță și instaurarea unui regim autoritar sau totalitar, era aceea că nu se mai specifica că nu putea fi pusă nici “o putere armată” la “ușile” celor două camere parlamentare, fără încuviințarea lor. Au fost modificate și condițiile de eligibilitate ale deputaților și senatorilor. Astfel, cei eligibili pentru Adunarea Deputaților trebuiau să aibă cel puțin 30 de ani împliniți. Tot vârsta de 30 de ani era necesară și pentru cei care îi alegeau pe deputați. Aceștia (alegătorii), pe lângă condițiile de vârstă, li se cerea să desfășoare o activitate constând în “agricultură și muncă manuală, comerț și industrie, ocupațiuni intelectuale”.

Numărul de deputați pentru fiecare circumscripție urma să fie fixat prin lege. Deputații erau aleși pe bază de scrutin uninominal (pentru prima dată în România), pe o perioadă de 6 ani. Mandatul senatorilor era de 9 ani. Nu erau cerute nici un fel de condiții de eligibilitate pentru senatorii aleși și nici pentru alegătorii pentru Senat. Pe lângă senatorii aleși (tot pe bază de scrutin uninominal) și cei de drept, apărea o nouă categorie de senatori, cea a senatorilor numiți de rege. Numărul senatorilor numiți era jumătate din cel al senatorilor aleși. Era restrânsă sfera senatorilor de drept. Aceștia erau reprezentați de prințul moștenitor (peste 18 ani), principii majori ai familiei regale, precum și aceleași categorii de prelați

prevăzute de Constituția din 1923. Locurile de senatori aleși se reînnoiau în proporție de 1/3 la fiecare 3 ani.

În ceea ce privește Guvernul, acesta era alcătuit din miniștri și subsecretari de stat. Miniștrii răspundeau din punct de vedere politic numai în fața regelui. Puteau fi miniștri numai cei care erau cetățeni români de cel puțin 3 generații, cu excepția celor care fuseseră deja miniștri. Foștii miniștri de Justiție nu puteau exercita profesia de avocat timp de 1 an după încetarea funcției, iar foștii miniștri nu puteau fi membri ai consiliilor de administrație ai întreprinderilor cu care semnaseră contracte pe o durată de 3 ani după părăsirea funcției.

Erau menținute aceleași prevederi în privința Consiliului Legislativ.

La Titlul IV, singurul aspect negativ era desființarea juriilor.

În domeniul finanțelor, pe lângă Înalta Curte de Conturi, mai era creat un corp superior de control, subordonat primului-ministru (“Șefului Guvernului”).

În sfârșit, la Titlul VII (“Revizuirea Constituției”), se specifica că orice revizuire constituțională nu putea avea loc “decât din inițiativa Regelui și cu consultarea prealabilă a Corpurilor Legiuitoare care urmează a indica și textele de revizuit”.

4. După cum se vede, constituțiile monarhice erau mult mai democratice în conținut și spirit față de cele de după 1947. Prezenta Constituție este mai apropiată de constituțiile comuniste decât de cele antebelice (cu excepția celei din 1938). Explicația constă în condițiile interne și internaționale în care au apărut, precum și în calitatea umană a “constituanților”.

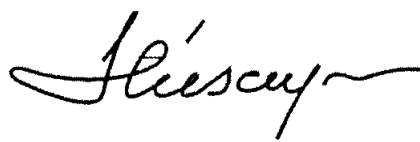
Scopul Constituțiilor din 1866 și 1923 era de a determina progresul pe toate planurile al societății românești și de a o civiliza. Actuala Constituție este mult prea pliată condițiilor actuale și caracterului poporului român pentru a determina vreun pas înainte. De aceea a și fost supusă referendumului popular (deși puțină lume a înțeles-o sau o înțelege în prezent). În plus ea însăși creează condițiile pentru a fi încălcată. Tot haosul existent în viața noastră de toate zilele dovedește că este principalul obstacol în calea evoluției societății românești. Din păcate puțini au

înțeles aceasta și mult mai puțini au curajul să o afirme. Aceasta pentru că principalele calități a oamenilor noștri politici sunt lașitatea și populismul. Ei preferă să gândească pe termen scurt și bineînțeles pentru ei decât pe termen lung și pentru cei care i-au ales. Iar la faptul că actuala Constituție este printre cele mai proaste din istoria României probabil că nici nu s-au gândit. Poate pentru că nici n-au citit-o. Deși o invocă. Însă numai în avantajul lor, adică al coaliției aflate la Putere în momentul respectiv, care atunci când este în Opoziție critică Constituția.

Toate cele scrise până acum pot fi un motiv de reflecție. Dar concluziile și reflecțiile aparțin fiecăruia în parte.

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii” este o revistă de ținută, care reflectă cu maturitate procesele tranziției, reforma economiei și a societății românești declanșate în urmă cu zece ani, prin demolarea sistemului totalitar comunist. Am speranța că revista nu va face abstracție de sfera ideilor și experienței social-democraților români, în care cetățenii își pun speranțele de viitor.

Ion Iliescu

Președintele P.D.S.R.,

fost președinte al României

VIDIU MAICAN – a absolvit Facultatea de Drept, Universitatea București. Lector universitar la Catedra de Drept a Academiei de Studii Economice din București. Este doctorand în drept la Facultatea de Drept a Universității București.

Ceașescu și Justiția

*Continuăm din numărul trecut cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu referitoare
la activitatea "justiției socialiste"*

Plenara Comitetului Central a acordat o atenție deosebită problemei pagubelor aduse avutului obștesc pe calea furturilor și delapidărilor, felul în care lucrează organele de justiție și aportul pe care ele l-au adus și mai cu seamă aportul pe care trebuie să-l aducă pentru a pune capăt acestor stări de lucruri în ce privește furturile și delapidările.

Ați văzut din Hotărîrea Partidului și Guvernului cît de mari sînt sumele care au fost sustrase din economia națională pe calea furturilor și delapidărilor. Să ne închipuim cîte întreprinderi, sau ce s-ar putea face cu acești bani pentru lărgirea economiei naționale și cît de mare ar fi aportul adus de aceste sume în producție și deci la ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. Prin însuși acest fapt că o sumă importantă de sute de milioane de lei este sustrasă din venitul național, furturile și delapidările îmbracă un caracter dușmănos, contra-revoluționar și mai ales dacă ținem seama și de faptul că marea majoritate a celor ce comit furturile și delapidările sînt în general elemente dușmănoase, foști legionari, foști comercianți, elemente aparținînd fostelor clase exploatare, care, datorită lipsei de vigilență, atitudinii liberaliste manifestată de o serie de organe de stat, au putut să pătrundă în diferite sectoare de activitate și să-și desfășoare activitatea lor dușmănoasă, deschis contrarevoluționară, pentru ca pe această cale să lovească în munca de construcție socialistă a poporului nostru muncitor.

Ceea ce este însă mai grav este faptul că organele chemate să lovească și să pedepsească pe aceste elemente n-au dat cu toată tăria și n-au înțeles în suficientă măsură gravitatea pe care o reprezintă furturile și delapidările, caracterul lor

contrarevoluționar și mă refer aici la organele de justiție, organe ale dictaturii proletariatului care sînt chemate să lovească în toți cei ce aduc daune, care subminează construcția socialismului în țara noastră. Din felul cum au acționat un timp destul de lung organele noastre de justiție, multe din ele au dat dovadă de foarte multă îngăduință față de hoți și delapidatori, deși ele sînt chemate să aplice legile dictaturii proletariatului, să asigure și să apere munca pașnică a poporului pentru construcția socialistă.

Mulți judecători au mers pe linia de a da asemenea pedepse care nu numai că n-au contribuit la frînarea și lichidarea infracțiunilor, dar au constituit unele dintre ele o primă de încurajare pentru infractori. Cînd se dau asemenea pedepse de cîteva luni de zile pentru furturi de zeci de mii de lei din avutul obștesc și cînd cei ce au jefuit bunurile poporului muncitor sînt puși în libertate ca "să se îndrepte" și urmează ca pedeapsa să fie executată dacă s-ar îndrepta, nu s-a făcut de fapt decît să se dea posibilitatea acestor elemente să-și continue activitatea lor dușmănoasă contrarevoluționară. Pot fi date destule exemple negative în acest sens. Astfel Tribunalul Vaslui care a achitat un inculpat care a sustras 50.000 lei sau Tribunalul oraș Craiova care a achitat pe un inculpat, delapidator al sumei de 30.000 lei. Cred că fiecare din cei prezenți în sală, dacă va face o analiză serioasă a felului în care a acționat, va găsi multe de spus. Și fiecare va trebui să facă o asemenea analiză pentru că va trebui ca o asemenea stare de lucruri să fie curmată pentru totdeauna.

Tribunalul Beclean aplică pentru furtul a 4 metri de sîrmă 3 ani închisoare corecțională pentru

ca, mai târziu, pentru o delapidare de 10.000 lei să aplice o pedeapsă mai mică. Felul acesta de administrare a justiției este o stare de lucruri care trebuie să dea foarte serios de gândit organelor de justiție, începînd cu Ministerul Justiției care este chemat să îndrumeze și să controleze felul cum tribunalele noastre aplică pedepsele.

De fapt am avut și cazuri mai deschise de atitudini directe de sprijinire a elementelor dușmănoase din partea unor tribunale. Au fost cazuri cînd s-a dat posibilitatea unor chiaburi să fie repuși în drepturile lor în ce privește casele confiscate, prin evacuarea și mutarea sediilor unor Gospodării Colective. Asemenea cazuri s-au semnalat și la Pitești și la Oradea. Este oare aceasta o atitudine care vorbește de grija justiției pentru apărarea proprietății socialiste sau o atitudine dușmănoasă față de proprietatea socialistă? Cum este posibil ca în acest an să se mai găsească asemenea judecători care să aibă mai multă grijă de chiaburi decît de proprietatea gospodăriei colective? Există vreo justificare pentru o asemenea atitudine? Fără îndoială că asemenea oameni nu merită să mai stea în cadrul justiției.

Ceea ce i se poate reproșa Ministerului Justiției și tov. Ministru în această privință, este faptul că a dovedit foarte multă îngăduință față de asemenea stări de lucruri și față de asemenea elemente, care constituie o rușine pentru justiția noastră.

Au fost cazuri de achitări chiar în situații cînd inculpații erau trădători. Aceasta este o stare de lucruri de care răspunde și Ministerul Justiției pentru că are în sarcina sa controlul Direcției Tribunalului Militar. Directorul acestei direcții a dovedit o atitudine liberalistă și oportunistă inadmisibilă pentru conducătorul unei direcții care trebuie să dea dovadă de combativitate și fermitate față de dușmanii orînduirii noastre socialiste, care trebuie să aibă grijă pentru a lovi fără cruțare în cei ce se ridică împotriva puterii muncitorilor și țărănilor din patria noastră.

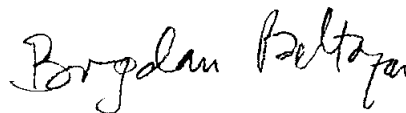
În delapidări de sute de mii de lei tribunalele nu iau măsuri de a asigura recuperarea banilor de a dispune confiscarea averii acelor ce delapidază din

avutul obștesc. Ca exemplu poate fi dat Tribunalul Mediaș care într-un proces în care erau implicați un grup de infractori care jefuiseră aproape 4.000 lei n-a considerat necesar să confişte averea acestora pentru a asigura recuperarea pagubelor aduse statului. Se poate considera că acest tribunal a servit prin sentința dată interesele statului? Evident că nu, ci dimpotrivă aceasta este o pactizare cu inculpații, cu infractorii. De unde această îngăduință față de hoți și delapidatori la judecătoria din justiția noastră? Fără îndoială că aceasta este legată și de faptul că noi mai avem în justiție o serie de oameni care sînt legați de fostele clase exploatoare care se lasă influențați de o serie de elemente și de stări de spirit mic burghez și care în loc să înțeleagă că datoria lor este de a asigura apărarea intereselor oamenilor muncii, stau pe o poziție străină de interesele oamenilor muncii, de interesele construcției socialiste, de interesele statului nostru democrat popular.

(va urma)

CINE NE CITEȘTE:

Citesc cu mare plăcere "Sfera Politicii" fiindcă de multe ori, prin analizele sale "eretice" și "iconoclaste" îmi contrazice multe idei primite necritic și-mi luminează cotloanele spirituale unde se strâng platitudinile auzite sau citite în grabă în alte părți.

Bogdan Baltazar

Președintele

**Băncii Române pentru Dezvoltare,
Groupe Société Générale**

PDSR în Opoziție (I)

– studiu asupra funcționării puterii în societatea postcomunistă –

DAN PAVEL

Prezența sau absența opoziției politice instituționalizate este criteriul de clasificare a societăților în liberale sau dictatoriale, democratice sau autoritare, constituționale sau monolitice – iată una dintre cele mai importante teze susținute de Ghiță Ionescu și Isabel de Madariaga în cartea lor consacrată opoziției¹. Studiul sistematic al rolului și funcțiilor opoziției l-a condus de altfel pe Ionescu, *political scientist* britanic de origine română, la înființarea uneia dintre cele mai importante reviste de știință politică din lume, *Government and Opposition*. Nu este de mirare că o asemenea revistă se publică în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, unde există instituționalizat obiceiul de a plăti un salariu liderului opoziției, de a aloca prin urmare din bugetul public o sumă de bani pentru a menține viu spiritul opoziției. Puterea și relevanța opoziției dintr-o țară este unul dintre cele mai relevante criterii cu privire la soliditatea unei democrații. Instituționalizarea opoziției semnaleză faptul că formei celei mai avansate a conflictului politic i se conferă nu numai legitimitate, dar că acel conflict este mutat în zona consensului, a procedurilor, normelor și instituțiilor care definesc democrația. Dacă privim problema din punctul de vedere al faptului că nici un sistem politic complex din lume nu este pe deplin democratizat, că standardele democrației sunt în mare parte de natură ideală și normativă, atunci ne interesează ceea ce se petrece în lumea reală a politicului. În acest sens, au fost propuși termeni care descriu mult mai adecvat realitatea politică, cum ar fi cel de *poliarhie*². Poliarhia este un regim politic extrem de inclusiv și deschis în mod extensiv contestației publice. În funcție de criterii diverse privind

posibilitatea exprimării libere a contestației, a opoziției, există clasificări complexe ale țărilor din lume. Se poate spune despre România de după alegerile din noiembrie 1996 că este o poliarhie cu largi posibilități create pentru partidele din opoziție.

Istoria postcomunistă a opoziției politice din România a cunoscut câteva capitole dramatice. Este suficient să ne aducem aminte de faptul că în momentul în care puterea legislativă și executivă instalată după prăbușirea comunismului (Frontul Salvării Naționale) – al cărei rol era pregătirea primelor alegeri libere și corecte – s-a transformat în partid politic și a anunțat participarea la alegeri, opoziția de atunci a organizat primul mare miting împotriva puterii. Era 28 ianuarie 1990, iar partidele istorice (Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat, Partidul Național Liberal) au protestat împotriva abuzului fesenist, considerat “păcatul originar” al democrației românești postcomuniste. Protestului legitim al partidelor care fuseseră interzise aproape o jumătate de secol i s-a răspuns atunci prin violență. Iar liderilor care își petrecuseră o mare parte a tinereții lor în închisorile comuniste li s-au strigat lozinci antidemocratice, populiste, de către grupuri de “oameni ai muncii” conduși de foști securiști. De pildă, în fața lui Corneliu Coposu s-a defilat cu un sicriu pe care era scris numele fruntașului țărănist. Problema era că dacă într-adevăr se prăbușise comunismul ca regim, cum puteau fi în continuare considerați liderii partidelor din opoziție drept “dușmani de clasă”? FSN-ul a organizat prima *mineriadă*, iar până când au sosit minierii în București, muncitorii din diferite întreprinderi bucureștene au fost transformați în masă de manevră. Atunci s-a lansat celebra lozincă

antiintelectualistă “Noi muncim, nu gândim!”, pentru că pe lângă partidele istorice au mai protestat grupuri de intelectuali, studenți, elevi. Tot atunci s-a creat principalul clivaj care a dominat viața politică românească, cel dintre puterea fesenistă (în mare parte condusă de linia a doua și a treia a fostei nomenclaturi comuniste) și partidele democratice. Era clivajul dintre putere și opoziție. El era total dezechilibrat, în favoarea FSN-ului și a lui Ion Iliescu, care câștigau la primele alegeri (care nu au fost nici libere, nici corecte) 65%, respectiv 85% dintre voturi. În ciuda acestui dezechilibru, puterea de atunci a comis numeroase abuzuri în campania electorală, la urnele de vot, în diferite circumscripții, ceea ce a pus serios sub semnul îndoielii caracterul liber și corect al acelor alegeri. Este semnificativ faptul că 10 ani după, înainte ca alegerile generale să se fi desfășurat, PDSR îi acuză pe cei de la putere de incorectitudini care amintesc de alegerile de atunci.

Tot în 1990, după alegeri, puterea a organizat o nouă mineriadă (a treia!), împotriva celei mai lungi manifestații politice a opoziției extraparlamentare, dar care a ținut – în mod absurd și inutil – și partidele opoziției parlamentare, care nu reușiseră de fapt să își atragă prea multe voturi în alegerile generale. Episodul Piața Universității și reprimarea în forță a opoziției au fost momentele care au pricinuit cea mai serioasă deteriorare a prestigiului internațional al României. Pentru mulți ani de atunci încolo România a rămas cu mult în urma plutonului fostelor țări comuniste care au făcut progrese în democratizare. După ce opoziția politică, civică și intelectuală, parlamentară și extraparlamentară a părut a fi pusă la respect, nu a fost tolerată nici chiar opoziția din interiorul puterii feseniste. Nucleul antireformist dur din jurul președintelui Ion Iliescu a organizat cea de-a patra mineriadă, de data aceasta împotriva grupului considerat reformist din jurul premierului Petre Roman³. Separarea celor două grupuri feseniste a avut darul de a mai atenua puțin din dezechilibrul existent atunci între putere și opoziție. În ciuda despărțirii din septembrie 1991, “mașina de vot” fesenistă a încetat să funcționeze abia

după alegerile din 1992. Până atunci, se poate spune că existența opoziției a fost mai degrabă simbolică.

Opoziția parlamentară și extraparlamentară, de natură politică și de natură intelectuală, antifesenistă și antipedeseristă a lucrat ani de zile pentru a alcătui un dosar gros al puterii de atunci. Frustrată pe bună dreptate din pricina faptului că era ignorată în Parlament, precum și în majoritatea deciziilor privind soarta României, opoziția de dinainte de 1996 a încercat din greu să își impună punctul de vedere, să fie băgată în seamă. Rareori s-a întâmplat acest lucru. Câtă vreme a fost la putere, PDSR-ului i s-a părut mai comod să se folosească de partide profund antidemocratice, xenofobe, naționaliste sau chiar rasiste. Chiar și acest lucru a contat în dosarul puterii din perioada cât Iliescu a fost președinte. Piesecele cele mai grele ale acelui dosar (întocmit nu numai de opoziție sau de presa independentă, ci și de presa internațională, de analiștii politici din alte țări) au fost: înscenarea din decembrie 1989 din care s-a fabricat pseudolegitimitatea “revoluționară”, transformarea FSN-ului din putere executivă și legislativă temporară în partid politic și participarea sa la alegeri, manipularea credulității populare prin intermediul controlului canalelor publice de televiziune, radio și a unei importante părți a presei scrise, persecutarea partidelor istorice și intelectualității critice, respingerea principiilor “Proclamației de la Timișoara” și a spiritului Pieții Universității, organizarea mineriadelor cu complicitatea Securității, poliției, procuraturii, patronarea jafului organizat al unei oligarhii nomenclaturisto-securiste, irosirea ocaziei istorice de unire cu Moldova, semnarea tratatului cu Uniunea Sovietică și îndepărtarea României de NATO și UE, obstrucționarea reformelor economice și a terapiei de șoc, singurele care puteau aduce prosperitate în România, menținerea în stare de funcționare a “găurilor negre” ale economiei – din motive populiste –, încurajarea conflictului dintre români și maghiari, asocierea la guvernare cu partide extremist-naționaliste, încurajarea și întreținerea părtinitoare a conflictului

dintre românii ortodocși și românii greco-catolici, mergând pe favorizarea necondiționată a celor majoritari și defavorizarea celor minoritari, obstacolele puse în calea restituirii proprietăților private, furate de comuniști, în calea accesului la dosarele Securității și a lustrăției, votarea unei Constituții pline de imperfecțiuni, de natură a împiedica constituirea statului de drept, ruina economică a României, provocarea scăderii nivelului de trai al populației, precum și o mulțime de hotărâri, măsuri politice și administrative într-un spirit contrar Constituției. Este o "listă scurtă", cu certitudine. Ea trebuie păstrată în minte, pentru a o compara cu lista criticilor și a reproșurilor făcute de PDSR-ul din opoziție actualelor partide aflate la putere.

Felul în care FSN-ul și PDSR-ul au tratat vreme de șapte ani opoziția a făcut subiectul a numeroase critici din partea presei independente din România și a presei internaționale, dar și a cercurilor politice din democrațiile liberale ale lumii. Tocmai din pricina marginalizării opoziției din România, caracterul democratic al regimului postcomunist a fost adesea pus sub semnul întrebării. În campaniile electorale din 1990, 1992 și chiar 1996, una dintre temele favorite ale propagandei fesenisto-pedeseriste a fost că venirea la putere a opoziției de atunci se va solda cu arestări și represalii împotriva foștilor membri PCR, cu reîntoarcerea (însoțită de răzbunări) a foștilor moșieri și capitaliști, cu persecutarea celor care fuseseră până atunci la putere. Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat. În același timp, trebuie spus că PDSR și fostul președinte Iliescu au recunoscut cu fair-play și spirit democratic faptul că au pierdut alegerile. Chiar dacă au existat la un moment dat tentații legate de scoaterea în stradă a armatei împotriva simpatizanților opoziției⁴, raționalitatea a prevalat, a fost acceptată pierderea alegerilor, iar ideea alternanței la putere a devenit o realitate politică. De fapt, în urma alegerilor din noiembrie 1996 a fost pentru prima dată în istoria României când un partid (sau o alianță) din opoziție s-a clasat pe primul loc, iar partidul aflat la putere

a pierdut.

Viața politică românească s-a schimbat în mod radical datorită faptului că vechea opoziție – aflată acum la putere – nu a trecut la represalii împotriva fostei puteri, aflată acum în opoziție. Datorită respectării procedurilor legale și constituționale, statul de drept a avut de câștigat, iar democrația s-a consolidat. PDSR a ajuns în opoziție parlamentară, împreună cu o parte a fostelor partide care îi fuseseră asociate la guvernare, dar activitatea sa nu a fost împietată de agresiuni în forță, de tipul mineriadelor, așa cum se întâmplase când această formațiune era la putere. În mod paradoxal însă, forțe din opoziția parlamentară i-au manipulat și agitat pe mineri pentru a porni din nou înspre București, tot împotriva celor care fuseseră agresati în cele patru mineriade din 1990-1991, dar care se aflau acum la putere.

Intrarea PDSR în opoziție a însemnat o adevărată școală politică pentru liderii acestui partid. Pentru prima dată de când au apărut pe scena politică românească, liderii acestui partid au început să lărgescă aria și conținutul noțiunilor democratice folosite, ba chiar să vorbească despre noi realități politice. Astfel, a trebuit ca PDSR-ul să piardă atât alegerile generale, cât și prezidențiale, pentru ca Ion Iliescu să vorbească despre societatea civilă. El a recunoscut faptul că o parte din explicația faptului pierderii puterii a stat în faptul că partidul său nu a acordat societății civile atenția care ar fi trebuit. La fel, în primăvara anului 2000, Institutul Român de Studii Social-Democrate (apropiat de PDSR) a ținut un seminar public consacrat dezbaterii democrației sociale. Lipsa represaliilor și răzbunărilor politice, respectarea statutului legitim al opoziției, crearea unui cadru adecvat desfășurării activității de opoziție – sau mai degrabă respectarea acestui cadru de către cei care fuseseră înainte în opoziție – toate acestea au avut efecte benefice asupra PDSR. Noul statut al opoziției politice din România a fost de fapt unul protectiv. El a permis partidului condus de Iliescu

nu numai să supraviețuiască pierderii alegerilor, dar chiar să renască, să se întărească. În al doilea rând, influența activității din opoziție a contribuit în mare măsură la democratizarea PDSR. Acest partid este la ora actuală departe de ceea ce a fost în toată perioada de dinainte de noiembrie 1996, chiar dacă mai sunt încă anumiți lideri centrali sau regionali care nu au înțeles nimic din rigorile și standardele democrației.

După pierderea alegerilor din noiembrie 1996, Partidul Democrației Sociale din România a intrat într-o criză prelungită, ba chiar în disoluție. Noua coaliție guvernamentală și parlamentară care a preluat conducerea țării a început să facă publice date privind consecințele catastrofale ale guvernării Văcăroiu. Noua coaliție nu era pregătită nici psihologic, nici managerial pentru a face față dezastrului lăsat în urmă de pedeseriști. Chiar după mai bine de trei ani, factori guvernamentali și lideri politici afirmă că una dintre principalele cauze pentru lipsa de rezultate pozitive și pentru întârzierea reformelor a fost tocmai moștenirea pedeseristă. Chiar și unii dintre foștii miniștri ai Cabinetului Văcăroiu (de pildă, fostul ministru de externe, Teodor Meleșcanu) recunosc acum faptul că PDSR “a adus țara la dezastru” (cu toate că le este greu să recunoască faptul că o parte din responsabilitatea morală, politică și managerială le revine, atât în calitate de fruntași pedeseriști, cât și de membri ai guvernului). Noua putere, în special președintele Constantinescu, a pornit în 1997 o spectaculoasă campanie anticorupție. Unul dintre primii arestați a fost Miron Cozma, principalul lider al minerilor din Valea Jiului, asociat în mod strâns cu mineriadele din perioada fesenistă. Au urmat cercetări cu privire la ingineriile financiare făcute de o serie de oameni de afaceri, în special în perioada pedeseristă. Noua putere a tăiat capetele unor influente mafii (ale alcoolului, petrolului, flotei, chimicalelor, îngrășămintelor, etc.), care prosperaseră înainte de noiembrie 1996, fără ca nimeni să le ia la întrebări. În sondajele de opinie, PDSR a continuat să scadă sub nivelul înregistrat în alegeri, iar CDR să crească (de pildă, în decembrie 1997, sondajul CURS arăta că 42% dintre

opțiuni mergeau către CDR, iar numai 16% către PDSR). Treptat, clientela politică și economică a trecut în tabăra noii puteri. Anumite grupuri de inițiativă din PDSR au încercat atunci să salveze ce se mai putea, imprimând partidului tendințe reformiste, dar s-au lovit până la urmă de rezistența conservatorilor. Situația se aseamăna în multe privințe cu cea de la sfârșitul anului 1991 și începutul anului 1992, când “reformiștii” lui Roman s-au separat de “conservatorii” lui Iliescu. Cu o deosebită energie, Ion Iliescu s-a impus în partid, împreună cu câteva dintre cele mai dure și inflexibile elemente. Până la urmă, un grup destul de puternic – sub conducerea lui Teodor Meleșcanu, Iosif Boda, Mugurel Vintilă, Viorel Sălăgean, Marian Enache – s-a desprins din partid, întemeind o nouă formațiune politică, Alianța pentru România (ApR). Această mișcare politică a fost una pragmatică, iar în scurtă vreme inițiativa și-a arătat oportunitatea. În decembrie 1997, deja 9% dintre opțiunile publice mergeau către ApR. În acea perioadă, fostul președinte Ion Iliescu a fost considerat de presă și de adversarii politici drept un “om politic terminat”, un “cadavru politic”, etc. Tot în decembrie 1997, în timp ce 49% dintre cei chestionați l-ar fi votat pe noul președinte Emil Constantinescu (sondajul LUAS din septembrie 1997 îi dădea 51%), Ion Iliescu se prăbușea pe locul al patrulea (cu 13%), fiind întrecut de noua stea politică Teodor Meleșcanu (14%) și de Corneliu Vadim Tudor, care urca la un neașteptat 14%. 1997 a fost anul cel mai prost din istoria politică a pedeserismului.

Cu toate acestea, PDSR a ieșit însă destul de repede din ceea ce părea o criză, dacă nu chiar o disoluție. Trebuie spus însă că această revenire nu s-a datorat în nici un fel eforturilor politice pedeseriste sau vreunei strategii de imagine. Comentatori și analiști politici au observat faptul că Partidul condus de Iliescu a revenit spectaculos pe scena politică fără a face nimic. De fapt, PDSR nici nu mai avea forța de a întreprinde ceva pe scena politică, fiind aparent compromis nu numai de vechile contraperformanțe politice, dar și de dezvăluirile noii puteri sau a presei cu privire la corupția din vremea când era la putere.

Multe dintre ele au fost confirmate de relatările celor care fugeau pe capete de pe corabia care continua să se scufunde. Revenirea și întărirea acestui partid este unul dintre paradoxurile vieții politice românești, care îi scoate în evidență lipsa de consistență, de alternative. În mod normal, unui partid cu asemenea performanțe îi este greu să mai revină la guvernare. Nu este mai puțin adevărat că față de promisiunile făcute și față de așteptările populației, realizările coaliției au fost extrem de modeste. La fel, reorientarea opiniei, legarea unor speranțe publice (în mod mistic, dacă nu chiar apocaliptic) de revenirea PDSR la putere scoate în evidență o anumită capacitate de uitare din partea electoratului. Dar revenirea spectaculoasă a PDSR din sondaje se datorează în cea mai mare parte ajutorului nesperat primit în mod constant din partea coaliției majoritare. În tenis, asta se numește “a câștiga pe greșelile adversarului”. Exact în momentul în care toate scorurile în sondajele de opinie indicau un sprijin consistent pentru coaliție, la sfârșitul anului 1997, au început certurile și neînțelegerile care au dus mai întâi la retragerea Partidului Democrat din cabinet, iar apoi la căderea primului guvern al coaliției, cel condus de Victor Ciorbea. În trei ani, formațiunea fostului președinte Ion Iliescu a redevenit (în sondaje) partidul cel mai puternic din România, cu șanse reale de a reveni la putere. Mai mult decât atât, PDSR s-a transformat semnificativ, devenind un partid în parte diferit de acela care a guvernat țara – sub diferite forme, de “front” sau partid – vreme de 7 ani. Faptul că fostul partid de guvernare a învățat câte ceva despre democrație abia când a ajuns în opoziție nu este întâmplător.

Dacă măsura în care partidele dintr-o țară au cunoscut calvarul opoziției ar constitui un criteriu al democratizării, atunci țara noastră ar fi una dintre cele mai democratice. Oricum, cine studiază în mod comparat discursul politic al partidului fostului președinte al României înainte și după noiembrie 1996 poate să constate o diferență fundamentală nu numai între temele abordate, ideile, valorile, principiile enunțate, dar și între acțiunile întreprinse. De câte ori PNȚCD sau PNL sau PD, ba chiar UDMR au comis

vreo acțiune îndoielnică din punct de vedere legal sau constituțional, reprezentanții politici ai PDSR au protestat în numele principiilor și valorilor democratice de care nu se obosiseră să țină seama câtă vreme au deținut puterea. Cu toate că prin comparație, situațiile nu se asemănau nici pe departe prin gravitate cu cele dinaintea de noiembrie 1996, cel puțin formal a părut că situația s-a inversat. PDSR și-a luat în serios rolul de principal partid din opoziție. Iar ocaziile nu au lipsit.

Prima dintre ele a fost legată chiar de situația primăriei Bucureștiului, după schimbarea premierului Victor Ciorbea, în martie 1998. Fostul lider sindical își câștigase popularitatea politică datorită faptului că fusese candidatul CDR (al opoziției) la primăria Bucureștiului (post care solicita cele mai multe voturi în România, după cele de care are nevoie un candidat pentru a fi ales președinte al țării) împotriva candidatului puterii (al PDSR). Ciorbea îl învinsese într-o spectaculoasă cursă pe însuși Ilie Năstase. După victoria din noiembrie 1996, coaliția a făcut marea sa greșală, de a pune în postul de prim-ministru care trebuia să facă o reformă capitalistă, bazată pe “terapia de șoc”, un fost sindicalist (și fost candidat pe listele unui obscur partid socialist din Timișoara). Câtă vreme a fost prim-ministru, Ciorbea și-a păstrat și postul de primar. A fost pus la București un primar interimar, în persoana lui Viorel Lis. PDSR și întreaga opoziție au contestat legalitatea ocupării celor două posturi (vezi moțiunile). După pierderea postului care nu i se potrivea, Ciorbea a refuzat să se mai întoarcă în postul de primar al Bucureștiului, pe care îl câștigase în alegeri. Dar Lis a continuat să fie primar. Cel mai vehement critic al situației de ilegalitate a fost atunci PDSR. Argumentele aduse atunci au fost de bun-simț, iar principalul partid de opoziție a câștigat puncte importante în ochii publicului. S-au organizat din nou alegeri la București. A câștigat candidatul CDR, dar a fost în primul rând un vot politic, dat pentru a împiedica victoria candidatului PDSR. Felul în care arată în continuare Bucureștiul pune sub semnul întrebării capacitățile lui Viorel Lis.

PDSR și-a învățat rapid rolul de principal partid de opoziție, în special în activitatea parlamentară. Ea s-a desfășurat pe mai multe planuri. Voi lua aici în considerare situația întrebărilor și interpelărilor, a intervențiilor, a diferitelor tipuri de moțiuni, precum și situația inițiativei legislative parlamentare⁵. În perioada 1 septembrie 1997 – 1 iulie 1999, PDSR a luat parte activă la exercitarea controlului parlamentar asupra guvernului României, astfel încât dintr-un total de 2.225 de întrebări și interpelări, dintre care 689 au fost ale coaliției majoritare, iar 1.049 ale opoziției, acestui partid i-au revenit 708. Cele mai multe dintre acestea au fost intervenții constructive, raționale, rezonabile, de interes internațional, național, regional, județean sau local. Ele pot fi consultate de oricine este interesat de substanța vieții parlamentare românești. De pildă, atât în Senat, cât și în Cameră, reprezentanții PDSR au adresat întrebări și interpelări tuturor ministerelor. Senatorul Ioan Bold și alți colegi de-ai săi au cerut în repetate rânduri Ministerului Muncii și Protecției Sociale să anunțe când se va recorela sistemul de pensii; Doru Gaiță a interpellat Ministerul Finanțelor cu privire la legislația din domeniul zonelor defavorizate; Constantin Sava s-a adresat Primului Ministru, cerând lămuriri în aspecte legate de privatizarea RomTelecom și sistemele de transmisiuni speciale; Gheorghe Dumitrașcu a interpellat Ministerul Justiției în legătură cu birocrăția și piedicile puse de birourile notariale la intrarea în posesie a caselor de către moștenitori; Sergiu Chiriacescu a interpellat Ministerul Învățământului în legătură cu suplimentarea fondurilor pentru învățământ; Liviu Maior a cerut lămuriri Ministerului Sănătății privind situația dezastruoasă în domeniul sănătății. La fel, în Camera Deputaților, intervențiile au fost de multe ori de substanță: Dumitru Buzatu a cerut Departamentului pentru Administrația Publică Locală explicații privind conduita abuzivă a prefectului de Vaslui; Mihai Vitcu a cerut explicații Ministerului Învățământului cu privire la cauzele care au determinat neplata unui mare număr de ore suplimentare; Gheorghe Ana a cerut explicații

Ministerului Muncii și Protecției Sociale privind aspecte legate de grija acordată persoanelor cu handicap.

Desigur, multe dintre aceste intervenții sunt de natură politică, nefiind neapărat dictate de preocupări reformiste sau democratice, ci mai degrabă de logica luptei politice, de nevoia de a înfrunța forțele politice din majoritatea parlamentară și guvernamentală. Așa cum se întâmplă însă în politică, cucerirea puterii chiar și de către forțe de natură democratică nu garantează practicarea jocului democratic în mod consecvent. Tentația corupției și a îmbogățirii rapide, numeroasele abuzuri, încurajarea de către anumite grupuri ale coaliției a sistemului clientelar, a nepotismului, favoritismului, încurajarea nedreptății, descurajarea meritocrației în favoarea diletantismului, cinismul și inconștiența politică, o mulțime de alte tare politicianiste – toate acestea au furnizat din plin partidelor din opoziție, presei independente sau celei care servește interesele opoziției, ocazii nenumărate de a o critica, ataca, ridiculiza, contrazice și contesta. Adesea, PDSR nu a avut altceva de făcut decât să monitorizeze greșelile făcute sau lipsa de profesionalism a unora, dar mai ales lipsa de coordonare între diferitele partide, lideri sau între diferite grupuri ale coaliției majoritare.

În perioada 1 septembrie 1997 – 1 iulie 1999, au fost înregistrate în cele două camere ale Parlamentului României 1.711 intervenții (446 în 1997, 755 în 1998, 510 în 1999), pe parcursul a 130 de ședințe. Ținând cont de situația partidelor parlamentare, PDSR conduce în mod detașat la număr de intervenții, atât la Senat, cât și la Camera Deputaților. Astfel, dacă puterea a avut un total de 584 de intervenții, independenții un număr de 95 de intervenții, iar reprezentanții grupului minorităților naționale (altele decât cea maghiară) au avut 4 intervenții, opoziția a avut în această perioadă 1.028 de intervenții. Dintre acestea, 493 au fost ale senatorilor și deputaților pedeseriști.

Desigur, multe dintre aceste interpelări, întrebări și intervenții sunt de natură politică, nefiind

dictate neapărat de ideea apărării unor drepturi, valori și principii democratice, ci mai degrabă de lupta cu puterea. Trebuie spus însă că o altă parte semnificativă a activității PDSR în Senat și în Camera Deputaților este marcată de opțiuni ideologice mai vechi, de pe vremea când partidul se afla la putere, de rezistența la interesele naționale de integrare în NATO și UE, de manifestarea unor mentalități nedemocratice, reflectând fie reprezentări privind teorii conspiraționiste, fie opțiuni geopolitice și strategice de altă natură decât cele favorabile Occidentului democratic și liberal, precum și resentimente față de organismele internaționale. De pildă, în buna tradiție naționalistă și intolerantă, senatorul Gheorghe Dumitrașcu cerea explicații Consiliului Național al Audiovizualului cu privire la prestațiile UDMR la emisiunile de limba maghiară de la TVR; senatorul Constantin Sava cerea explicații Ministerului Apărării Naționale privind declarațiile ministrului Victor Babiuc în legătură cu situația din Iugoslavia, iar Constantin Sava aceluiași ministru privind punerea la dispoziția NATO a aeroporturilor românești. Tot în Senat, cu ocazia mineriadelor (în mare parte organizate cu sprijinul și la îndemnul Partidului România Mare, dar cu simpatia tacită a unui front mai larg al opoziției), când chiar existența democrației și a statului de drept au fost puse în primejdie, Victor Apostolache, Vasile Văcaru, Gheorghe Dumitrașcu, Sava Constantin cereau fie demiterea ministrului Justiției, fie a celui de Interne, solicitau constituirea unor comisii de anchetă privind participarea armatei la reprimarea mineriadelor, explicații privind reprimarea minerilor la Stoenești, etc. În momente de mare importanță pentru România, când s-au făcut gesturi de natură geopolitică și morală legate de opțiunea pentru NATO, care au avut fiecare importanța lor pentru decizia de la Helsinki privind începerea negocierilor de aderare la UE, reprezentanții PDSR-ului au avut intervenții mai degrabă retrograde. Astfel, senatorii Radu Timofte, Ghiorghe Prisăcaru, Gheorghe Dumitrașcu se legau de declarația președintelui Constantinescu în problema

Kosovo, de o așa-zisă criză internă și a politicii externe, legate de Iugoslavia și NATO, rolul negativ în lume al SUA. La fel, senatorul Dan Mircea Popescu critica activitatea Guvernului în legătură cu încheierea acordurilor cu Banca Mondială și FMI. Pozițiile din Camera Deputaților nu au fost cu mult mai nuanțate.

(va urma)

NOTE

¹ Ghiță Ionescu, Isabel de Madariaga, *Opoziția. Trecutul și prezentul unei instituții politice*, traducere de Valeriu Mihăilă (București: Humanitas, 1992), p. 17.

² Robert A. Dahl, *Polyarchy. Participation and Opposition* (New Haven and London: Yale University Press, 1971), în special capitolul "Democratization and Public Opposition" și Appendix A, "114 Countries Classified According to Eligibility to Participate in Elections and Degree of Opportunity for Public Opposition". De asemenea, vezi Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop, prefață de Dan Pavel (Iași: Polirom, 1999), în special capitolul "Democrația verticală".

³ Imaginea cu privire la caracterul reformist al guvernului Petre Roman este un mit politic. Pentru a recepta realitatea istorică a timpului, ar trebui recitită colecția revistei 22 din perioada anilor 1990-1991. Doar ulterior, după ce nu a mai fost premier, a putut Petre Roman (iar o dată cu el întregul grup de inițiativă care a fondat FSN-PD) să pretindă că reprezenta o tendință reformistă.

⁴ Faptul că Iliescu și liderii pedeseriști s-au gândit să folosească armata împotriva opoziției de atunci a fost scos la iveală de un parlamentar pedeserist (devenit aperișt) abia după trei ani. Dezvăluirile deputatului (fost PDSR) Mugurel Vintilă nu au condus însă nici măcar la o anchetă a actualei puteri, deci nici nu putea fi vorba despre represalii.

⁵ Toate aceste date utile care urmează provin din *Buletinul documentar* intitulat *Inițiativa legislativă a Guvernului României, 18 decembrie 1996 – 1 iulie 1999*, întocmit la Departamentul pentru Relațiile cu Parlamentul al Guvernului României.

DAN PAVEL – Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Doctor în filosofie. A fost director de cercetare la Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. A fost redactor-șef adjunct la revistele 22 și Polis. Autor al lucrărilor *Bibliopolis* și *Etica lui Adam*. Sau de ce scriem istoria. Recent a publicat *Cine și de ce? Interviu* despre politică și alte tabuuri.

Genealogie și evoluție politică 1848 - 1989

GABRIEL SĂVULESCU

Sistemul de partide din Germania se află într-o perioadă de reaşezare strategică și reorientare politică. Un exemplu vivid al acestui proces este evoluția politică a Partidului Socialismului Democrat. Genealogia socialiștilor germani se poziționează în culoarul doctrinar al bateriei de idei emulate de Manifestul Comunist. Din punct de vedere organizatoric, socialiștii germani își reclamă descendența politică la două partide: Partidul Social Democrat Independent USPD, formațiune disidentă de orientare socialist-radicală înființată în 1914 și Partidul Comunist German înființat în 1918 prin fuziunea Partidului Social Democrat Independent cu mișcarea revoluționară “Spartakus”. Prin etalarea Partidului Comunist German în perioada Republicii de la Weimar în culoarul doctrinar stânga-stânga comuniștii concurează cu social-democrația tradițională, reprezentată de Partidul Social Democrat German SPD. Concurența politică stânga-stânga persistă să simbolizeze relațiile actuale între socialiști și social-democrați. Ambele partide vor fi interzise de către naziști în 1933 și se vor reînființa în 1945. Interesant este faptul că atât socialdemocrații, dar și comuniștii germani au primit licență de reînființare și activitate politică în mai 1945 în toate sectoarele de ocupație, fiind sprijiniți logistic atât de către comisarii politici sovietici, dar și de către comandamentul francez de ocupație în Germania. În sectorul sovietic comuniștii abordează campania de fuziune cu social-democrații germani, fuziune forțată din care va rezulta în 1948 “Partidul Unității Socialiste”, partid bolșevic unic al “Republicii Democrate Germane”. În sectoarele de ocupație occidentală, sectoare din care va rezulta Republica Federală Germană, Partidul Comunist

German candidează la alegerile parlamentare din 1949 și 1953. Dacă în 1949 comuniștii vest-germani obțin sumare 5%, patru ani mai târziu ei se regăsesc în careul neparlamentar obținând 3,5%. În următorii ani, comuniștii germani își radicalizează mesajul politic, drept urmare Partidul Comunist va fi interzis în 1956. Concomitent cu scoaterea în afara legii, în spațiul politic comunist apar o serie de curente revizioniste și grupuri de discuții disidente doctrinei staliniste. Curentele revizioniste promovează modelele comunismului maoist, titoist sau troțkist. Chiar și modelul albanez își regăsește suporterii în cadrul unui cerc de discuții intelectual. O serie de cadre staliniste se vor înscrie în anii ‘60 în rândurile Partidului Social Democrat German activând în cadrul curentului politic de stânga denumit “capitalismul monopol de stat” STAMOKAP. Curentul STAMOKAP va ajunge să domine în totalitate organizația de studenți social-democrată SDS cu patru ani înainte de revolta anului 1968. Mișcarea comunistă de sorginte leninist-stalinistă va cunoaște o infuzie de cadre venite din rândurile generației revoltei anilor 68-69, reînființând în 1972 Partidul Comunist German. Noua formațiune comunistă a fost finanțată timp de 17 ani cu sume între 15–20 milioane de mărci germane de către autoritățile staliniste din RDG. Cu toate acestea, impactul electoral al comuniștilor germani nu a depășit procentul de 0,5%, însă bugetul electoral depășind cheltuielile electorale ale Partidului Liberal Democrat. Concomitent cu implozia “socialismului real” în blocul sovietic, comuniștii germani vor suferi o serie de transformări și transferuri doctrinare. În RFG Partidul Comunist German va conduce încă de la sfârșitul anului 1989 o existență politică

marginală. La finele anului 1989 Partidul Unității Socialiste s-a transformat în cadrul unui congres extraordinar dintr-un partid marxist de clasă într-un partid socialist, schimbându-și titulatura în "Partidul Socialismului Democratic". Drept lider este ales Gregor Gysi. Schimbarea de nume a implicat participarea la alegerile pentru Camera Populară a RDG din martie 1990, la care postcomuniștii germani vor obține 16,5% din sufragii. În alegerile federale din decembrie 1990, rezultate în urma Unificării Germaniei din 3 octombrie, Partidul Socialismului Democratic va deveni partid parlamentar, obținând în total 2,4% din voturi și fiind reprezentat de către 17 parlamentari. De menționat că baremul electoral de 5% a fost aplicat în mod exclusiv în fiecare stat în parte. Devenind parlamentari, socialiștii germani și-au mărit electoratul obținând în alegerile federale din 1994 4,4% și fiind reprezentați de către 30 de parlamentari. În acest scrutin socialiștii germani au cucerit patru mandate în mod direct, extrapolând astfel baremul electoral de 5%. În scrutinul din 1998 socialiștii germani au obținut procentajul de 5,1%, obținând astfel statutul de fracțiune parlamentară și fiind reprezentați de 36 de parlamentari. Prin transferul unui deputat social-democrat, fracțiunea socialistă numără în prezent 37 de deputați. În 1999, la alegerile pentru Parlamentul European, socialiștii germani obțin 5,8% (1994: 4,7%) devenind astfel o forță politică redutabilă și stabilă în sistemul de partide din Germania. În landul Sachsen-Anhalt Partidul Socialismului Democratic susține din 1994 guvernul regional minoritar social-democrat, iar landul Mecklenburg-Vorpommern este guvernat din 1998 de o coaliție socialist-social-democrată.

Organizare internă, electorat

Partidul Socialismului Democratic este configurat în structura sa de cadre și de foști membri ai sistemului stalinist, care în funcție de noul rol se implică atât în structura organizatorică sau se

manifestă în cadrul electoratului. Organizarea teritorială cuprinde toate circumscripțiile electorale din fosta RDG, capacitatea de campanie fiind maximă. În culoarul organizatoric alături de socialiștii, funcționează o serie de organizații – de facto independente – de studenți, elevi și pensionari, dar conectate politic de acțiunile și campaniile curente ale partidului. În spațiul interior al partidului activează cca. 25 de cercuri de lucru, platforme electorale și asociații profesionale. Cele mai active sunt: organizația de tineret, asociația antreprenorilor socialiști și platformele doctrinare marxiste și comuniste. Electoratul partidului provine în proporție de 93% din toate segmentele sociale ale landurilor fostei RDG, socialiștii germani obținând la ultimele alegerile regionale în medie 23% din sufragii. În landurile din Vest socialiștii sunt în prezent neparlamentari, având însă o reprezentanță în anumite consilii locale din mediul urban-universitar. Cadrele active din Vest sunt compuse din veterani marxști ai anilor 68-69 și cadre transferate de la ecologiști și social-democrați. În 1999, în urma conflictului din Kosovo, organizația studenților ecologiști s-a transferat în totalitate în structurile socialiste. În 1998 liderul organizației antreprenorilor socialdemocrați Dieter Dehm a trecut în rândurile Partidului Socialismului Democratic, devenind vicepreședinte al acestei organizații. În sistemul de partide din Germania, Partidul Socialismului Democratic este catalogat drept partid regional de stânga. Contrahentul politic este Uniunea Social-Creștină din Bavaria. Partidul este condus de către liderul parlamentar Gysi, liderul politic Biski și secretarul-general Barsch. Drept lider onorific al Partidului Socialismului Democratic figurează ex-premierul stalinist Modrow.

Un subiect aparte îl constituie patrimoniul economic al acestuia. Dacă marketingul electoral este configurat în funcție de agenda politică de mesaje și teme matriculate la stânga, activitatea economică a Partidului Socialismului se suprapune fără emoții regulilor cererii și ofertei. Partidul este

proprietar în proporție de 100% la o serie de holdinguri cu profil mass-media, tranzacții imobiliare, plasament mobilier, plasament de capital uman și servicii abreviate activității politice curente. Un alt capitol îl constituie patrimoniul economic extern. În Elveția funcționează holdingul financiar “Novum”, holding care patronează activitățile altor firme cu profil financiar, a căror proveniență patrimonială se regăsește din patrimoniul comercial extern al fostului partid stalinist. Cifra de afaceri a holdingului socialist este estimată la peste 300 de milioane de dolari SUA. Interesant este faptul că în regulamentul organizatoric al holdingului “Novum”, Partidul Socialismului Democratic este nominalizat “drept unic proprietar prin schimbarea titlaturii în urma congresului extraordinar al Partidului Unității Socialiste din 7-9 decembrie 1989”.

Perspective 2002

În urma conferinței naționale din 8-9 aprilie 2000, socialiștii germani traversează o perioadă de adaptare la regulile sistemului parlamentar. Sinteza noului program enumeră o serie de inovații doctrinare. Programul este structurat pe calapodul hegelian teză-antiteză-sinteză. Socialismul real este caracterizat drept “un eșec politic de sistem, datorită neadaptării comunismului față de concurența sistemului politic capitalist”. În concluzie “stalinismul nu a implementat în nici o fază ideile socialismului științific, iar marxismul s-a dovedit imprecis în evaluarea socială și strategia capitalismului modern”. În replică, succesele capitalismului sunt laudate. “Privind la modul general, etalarea sistemului redistributiv «welfare-state» a dus la creșterea substanțială a nivelului de trai al mării majorități a salariaților și funcționarilor publici. Acest sistem trebuie însă supus unei modernizări și reforme materiale”. În prezent “capitalismul de tip anglo-saxon se află într-o fază de maximă expansiune, socialiștilor revenindu-le misiunea elaborării unei alternative politice credibile și eficiente”. Alternativa rămâne însă nedefinită. “Socialismul secolului 21

se va baza pe ideile umanismului, ale iluminismului, ale anarho-liberalismului de stânga”. Explicite se subliniază că “marxismul și stalinismul pot oferi numai puncte de plecare, dar nu figurează drept idei unice ale partidului nostru”. În finalul programului socialist se arată: “avantajul capitalismul este capacitatea sa de emulare și adaptare la progresul mijloacelor de producție. În secolele XVIII-XX capitalismul s-a definit în antagonismul capital vs. forța de muncă, în secolul XXI capitalismul se va desfășura în concurență globală și permanentă între capital vs. capital. În concluzie socialismul democratic poate oferi o alternativă viabilă numai prin capacitatea formării unui cartel politic concurent alternativ față de capitalismul concurențial”. Și la acest capitol designul “socialismului democratic” rămâne neclar și nedefinit.

Rezumat:

În proiecția alegerilor parlamentare din 2002 Partidul Socialismului Democratic va încerca să se adapteze doctrinar la soluțiile “căii a treia”. Acest proces include extirparea cadrelor și platformelor doctrinare. Mesajul programatic va fi dominat de un socialism non-dogmatic, care se va așeza pe ideile socialismului utopic premarxist. În cazul în care cele două partide dominante, creștindemocrații și socialdemocrații vor pendula în jurul procentajului de 38-40%, potențialul partener de coaliție se va recruta din scorul celui mai eficient partener. În prezent socialiștii germani concurează de la egal la egal cu ecologiștii și liberalii, fiecare concurent însumând în proiectele sondajelor de opinie 7%. Rămâne de văzut dacă cei 100.000 de membri cotizanți și electoratul socialist vor onora actuala strategie proiectată de trioul socialist Bisky, Gysi și Barsch.

GABRIEL SĂVULESCU – 1965. Consultant politic liber-profesionist. Rezident în Germania. Proprietar și manager al propriei firme de consultanță politică și strategie mass-media GS PUBLIC RELATIONS.

Teme antisemite în discursul public (II)

GEORGE VOICU

II. CANALE ȘI EMITĂTORI

Dacă în contextul social post-comunist avem de-a face cu o resurrecție a antisemitismului, faptul se explică în mare măsură prin aceea că el – ca orice ideologie extremistă – are propria sa “logică”, într-o considerabilă măsură independentă de împrejurări, care-i asigură inerția în timp, durabilitatea, auto-reproducerea. Firește, el nu este lipsit de o anume dinamică, de schimbări formale și de conținut, dar, la rigoare, el își conservă același “nucleu dur”¹ și, mai ales, aceleași funcții politice (fundamental: instituirea unui proiect politic antidemocratic, intolerant).

Din punctul meu de vedere, fondul cultural-istoric este o variabilă esențială pentru explicarea resurrecției antisemitismului în discursul public post-comunism. La acesta se adaugă, desigur, gravele probleme sociale pe care tranziția le-a cunoscut și le cunoaște, ceea ce facilitează “explicațiile” antisemite. Mai întotdeauna discursul public cu teme antisemite “explică” celor mulți de ce o duc rău, arătând cu degetul “cauza”. În plus, reacția nu întotdeauna adecvată a puterii politice și a liderilor de opinie și, mai ales, paralizia puterii judiciare în fața unor acte incriminate de legea penală² “legitimează” și ele într-un fel discursul public de acest tip.

Esențial pare a fi totuși trecutul cultural. Michael Shafir, analizând discursurile extremei drepte post-totalitare, observa cu justețe că acestea se împart în două categorii, după temele pe care le cultivă (dar și după autorii acestora), teme care pot fi puse în legătură directă cu cele două straturi istorice, cel recent (comunist) și cel vechi (pre-comunist): cea a “continuității radicale” și, respectiv,

cea a “întoarcerii radicale”³. Aceste două forme de extremism se regăsesc în mare măsură intacte, bine diferențiate, formînd două categorii distincte și întrucîtva contradictorii. Acestea au în comun cîteva obsesii, dar, în același timp, deosebirile sînt destul de marcate cel puțin în privința felului de a valoriza moștenirea ultra-naționalistă. În privința însă a antisemitismului pe care îl cultivă, deosebirile sînt mult mai estompate, atingînd adesea indistinția (deosebirile sînt mai degrabă stilistice, formale; conținutul, adică obsesiile tematice, este în linii mari același).

Discursurile publice cu tentă naționalistă și, prin extensie, antisemită se propagă în cea mai mare măsură prin periodice. Încă din primăvara anului 1990, au apărut primele ziare și reviste puternic naționaliste: *România Mare* (condusă de Corneliu Vadim Tudor), *Europa* (condusă de Ilie Neacșu), *Gazeta de Vest* (director: Ovidiu Guleș), *Puncte Cardinale* (redactor-șef: Gabriel Constantinescu), *Națiunea*, *Renașterea bănățeană* (ultimele două sub controlul grupului de presă patronat de Iosif Constantin Drăgan). Unele din acestea rezistă pînă astăzi (*România Mare*, *Puncte Cardinale*), altele – cum ar fi *Europa* – fiind nevoite, în general din motive economice, să-și înceteze apariția. Celor rămase li s-au adăugat pe parcurs altele: *Politica* (sub comanda lui C. V. Tudor), *Mișcarea* (condusă de Marian Munteanu), *Noua Dreaptă* (avînd în frunte pe Radu Sorescu), *Permanențe* (publicație pro-legionară al cărei redactor-șef este Mircea Nicolau), *Timpul* (condus de Adrian Rizea), *Atac la persoană* (avîndu-l ca redactor șef pe Dragoș Dumitriu), *Vremea dreptei național-creștine* (director: Nicolae Henegariu). Ele au avut un destin asemănător: unele rezistă încă (de pildă, *Politica*,

Atac la persoană), altele au sucombat (*Mișcarea, Noua Dreaptă*), din aceleași rațiuni comerciale.

De notat este că unele din aceste publicații au fost sau sînt în general “organe” ale unor mișcări politice: prin *Politica* (dar și prin *România Mare*, cu toate că această publicație se pretinde independentă) s-a exprimat și se exprimă Partidul România Mare (PRM), prin *Noua Dreaptă* și-a transmis mesajele către publicul Partidul Dreptei Naționale (PDN), iar prin *Mișcarea* își făcea auzit glasul partidului Mișcarea pentru România (MpR). Șefii acestor publicații sînt/au fost și liderii partidelor respective. Dacă ultimele două partide sînt astăzi cvasi-inexistente, cel puțin din punct de vedere electoral, ceea ce explică dispariția organelor lor de presă, PRM, în schimb, beneficiază de un suport electoral în creștere, ceea ce se reflectă în dănuirea oficialului și oficiosului lui. În trecut fie spus, nu este exclus ca aceste două publicații – *Politica* și *România Mare* – să fi întărit sensibil PRM; de altfel, și partidul și publicațiile în cauză sînt conduse de Corneliu Vadim Tudor. Cînd fac această afirmație am în vedere că PRM este singurul partid din România care dispune de organe de presă puternice, care și-au păstrat ritmul de apariție preconizat și care, după toate indiciile, chiar și-au extins tirajele. Ambele publicații sînt, în cuvintele lui Michael Shafir, ale “continuității radicale”, cultivînd național-comunismul desăvîrșit de ultimul lider al partidului comunist român, Nicolae Ceaușescu, admirînd “politica de cadre”, bazată pe criteriul etnic, a acestuia (în principal, în partid și în poliția politică).

Celelalte publicații periodice nu par afiliate politic la prezent, ci la trecut. Multe din acestea (*Gazeta de Vest, Puncte Cardinale, Permanențe, Noua Dreaptă*) și-au făcut un program din reabilitarea Mișcării Legionare, fie în varianta codrenistă fie în cea simistă, sau/și din reabilitarea mareșalului Ion Antonescu, sau/și din glorificarea angajamentului de extremă dreaptă al intelectualilor români din perioada interbelică (Nae Ionescu, A.C. Cuza, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Constantin

Noica, Petre Țuțea etc.). Unele (*Puncte Cardinale*, de pildă) sînt în strînsă legătură cu cercurile legionare din afara țării (din America și Europa), de unde obțin adesea colaborări, și, e de presupus, chiar importante ajutoare financiare, menite să le asigure supraviețuirea (toate au tiraje reduse, aproape confidentiale, fiind din punct de vedere economic perdante). Sînt periodice care pun un accent puternic pe ceea ce ele numesc “spiritualitate” (în speță, pe ortodoxia creștină), ceea ce explică într-un fel stilistica lor discursivă diferită. Ele se delimitează sever de experiența comunistă (se definesc ca fiind eminentamente anticomuniste) și, implicit, de protagoniștii “continuității radicale” (în al căror discurs, experiența comunistă, mai precis ceaușistă, se bucură în general de o bună apreciere, ca și *Securitatea*, prețuită pentru angajamentul ei național), avînd considerație exclusiv pentru trecutul legionar și naționalist al României.

Dacă publicații precum cele arătate mai sus sînt patent ultranaționaliste și, adesea, antisemite, aceste trăsături conferindu-le identitate, mesaje radicale, naționaliste și/sau xenofobe, se pot întîlni și în alte ziare și reviste al căror program pare să fie altul, uneori chiar în gazete considerate ca fiind democratice. Într-o primă categorie, ar putea intra, de pildă, astăzi apusele *Vremea* și *Totuși Iubirea* (al căror redactor-șef, Adrian Păunescu, binecunoscutul poet de curte al lui Ceaușescu, a fost o bună perioadă și prim-vicepreședinte al Partidului Socialist al Muncii, partid cu puternică filiație național-comunistă), *Dimineața* (oficios al Partidului Democrației Sociale din România), *Evenimentul zilei, Național, Jurnalul național, Ziua*, etc., în care au apărut cu oarecare frecvență articole pro-antonesciene, pro-legionare, în unele chiar pro-ceaușiste; în alte cazuri, acestea își pun cu regularitate spațiul la dispoziția unor colaboratori al căror extremism este de notorietate (bunăoară, în *Vremea* și-a publicat Ion Coja multe din opiniile sale pro-legionare și antisemite), altelei – și de cele mai multe ori – aceste mesaje par a pătrunde în

aceste publicații din rațiuni utilitare politic (în *Dimineața*, de exemplu, care exprimă poziția PDSR, revizuirea istorică a perioadei antonesciene este considerată – după cât se pare – rentabilă electoral) sau din rațiuni comerciale (senzaționalismul acestor mesaje este presupus ca fiind vandabil). *România liberă* și *Adevărul*, *România literară* și *Contemporanul* – *ideea europeană*, *Cuvîntul* și *Jurnalul literar* etc., publicații considerate în general democratice, ar putea intra într-o altă categorie, în care derapajul e contextualizat la unele subiecte. De pildă, *România liberă* a publicat săptămînal, pe durata mai multor ani, o “pagină creștină”, unde adesea se întîlneau puncte de vedere ortodoxiste, vizibil fixate în tradiția ideologică a extremei drepte românești interbelice; mai apoi, ziarul al cărui director onorific este Octavian Paler editează un supliment săptămînal, *Aldine*, în care puncte de vedere pro-legionare sau pro-antonesciene sînt consistent reprezentate. În schimb, *Adevărul*-ui nu-i este străină o anumită xenofobie, față de maghiari, în principal, dar și, cîteodată, față de evrei (în acest ziar s-a dus o adevărată campanie de presă în favoarea lui Roger Garaudy și a cărții sale *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*; aceeași publicație, alteleori, s-a făcut remarcată prin atacuri dure la adresa unor intelectuali români de origine evreiască). În *România literară*, *Contemporanul* sau *Cuvîntul*, Ioan Buduca publică eseuri politice în care e strident montajul revizionist – uneori chiar negaționist – în privința Holocaustului. *Jurnalul literar*, pe de altă parte, își asumă naționalismul radical interbelic, inclusiv pusele xenofobe ale acelor intelectuali români deveniți mai apoi celebriți internaționale. Toate aceste publicații au însă și obsesii comune, cum ar fi, de pildă, “holocaustul comunist” sau “holocaustul roșu”, ori identitatea fascism-comunism, ceea ce nu e lipsit de semnificație din perspectiva acestui studiu.

Pe lîngă aceste cotidiene, săptămînale, lunare, și-au făcut apariția în ultimul timp cîteva publicații cu ritm trimestrial (preconizat, dar în fapt neverificat), cu ținută “academică”, mimată prin

afișarea “erudiției” și a “obiectivității”, care încearcă să reactualizeze – și să unească într-un singur tot – tezele protocronist-naționaliste de la fostele *Luceafărul* și *Săptămîna* și poncifele antidemocratice ale generației interbelice de intelectuali. *Noua revistă română*, *Ethos românesc*, *Euxin*, *Scara* (revistă de oceanografie ortodoxă) sînt asemenea reviste în care protocroniștii din vechiul regim își continuă opera ideologică prin apropierea ideilor politice radicale susținute de Iorga, Nae Ionescu, Eliade etc. (printre aceștia, Ilie Bădescu, Valentin F. Mihăescu, Mihai Ungheanu, Dan Zamfirescu ș.a., dublați de cîteva tineri – îndeosebi sociologi – convertiți). Adresîndu-se unui public mai “cultivat” și, prin forța lucrurilor, mai restrîns, fiind mai degrabă doctrinare decît ideologice, avînd, apoi, serioase probleme de difuzare, aceste publicații au un impact social insignifiant.

Nu chiar la fel stau lucrurile în cazul acelor care animă revizionismul istoric. Cei mai mulți din reprezentanții acestuia sînt de formație ideologică național-comunistă, dar sînt în această categorie și foști legionari sau veterani de război, aceștia din urmă făcîndu-și un program din reabilitarea mareșalului Ion Antonescu. Gheorghe Buzatu, Petre Țurlea, Gheorghe Dumitrașcu, Gheorghe Romanescu, Manole Neagoe, Iosif Constantin Drăgan sînt reprezentanți binecunoscuți ai acestei “școli”²⁴. Se cuvine observat că unii din aceștia fac parte din partide cu greutate în viața politică românească, pe care le reprezintă în parlament (Gheorghe Dumitrașcu este senator din partea PDSR, Petre Țurlea este deputat din partea PUNR).

Am trecut astfel de la periodice la cărți. Acestea din urmă au cîștigat, în ultimii ani, tot mai mult teren în difuzarea mesajelor naționaliste și antisemite. Au apărut edituri profilate pe acest gen de literatură sau care publică într-un mod destul de regulat cărți din această familie ideologică. Este vorba, cel mai adesea, de edituri obscure, care par a ființa doar pentru a publica texte extremiste: *Editura Fundației Buna Vestire*, *Editura Imago*, *Editura Elisavaros*, *Editura Gama*, *Editura*

Majadahonda, Editura EURASIA, Editura Kogaion, Editura FRONDE, Editura ALMA, Editura Aurelia, Editura Globus, Editura "Roza Vânturilor", Editura Rev. Fundației Drăgan, Editura FF Press, Editura Intact, Editura Miracol, Editura Crater etc. La aceste case editoriale au fost scoase cărți legionare sau pro-legionare, extremiste, unele direct antisemite, altele doar conspiraționiste, semnate de autori români: *Fascismul*, de Vasile Marin; *Legionarii noștri*, de Ion Coja; *România ca o pradă și Nazismul sionist*, ambele de Radu Theodoru; *Garda, Căpitanul și arhanghelul din cer*, carte în trei volume, de Grigore Traian Pop; *Evocări și Fără căpitan*, semnate de legionarul Constantin Papanace; *Destinul mișcării legionare*, de Ștefan Aparaschivei; *Istoria mișcării legionare* scrisă de un legionar [sic!]; *Din luptele tineretului român*, de Duiliu Sfîntescu; *Mișcarea Legionară și evreii*, de Flor Strejnicu; un mare număr de romane semnate de Pavel Coruț (un fost ofițer de Securitate care exploatează, prin ficțiunea romanescă, mitul excelenței patriotice a Securității, etc.) etc. Literatura de acest gen nu este însă doar autohtonă. Texte "celebre" ale unor autori străini sînt materie primă pentru mai multe edituri: *Mein Kampf* de Adolf Hitler; *Jurnalul lui Goebbels*; *Protocoloalele înțelepților Sionului*, în traducerea lui Ioan Moța; *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*, de Roger Garaudy; *Organizația. Organizațiile criminale ruse conduse de etnici evrei cuceresc lumea. Eiucid așa cum respiră*, de Alain Lallemand; *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX*, de Jan von Helsing; etc. Asemenea cărți cunosc tiraje, cîteodată, dintre cele mai mari (după observațiile mele, căci nu sînt date oficiale în acest sens, *România ca o pradă* sau *Protocoloalele înțelepților Sionului* au cunoscut pînă acum mai multe ediții sau mai multe tiraje), multe titluri dovedindu-se afaceri lucrative sigure. În acest sens, e de remarcat trucul *Editurii Antet*, care, după toate indiciile, pentru a-și difuza asemenea produse se servește de alte etichete editoriale⁵.

Alte case editoriale ajung la publicarea unor lucrări din această categorie prin derivare ideologică. De exemplu, *Editura Anastasia*, o editură axată pe literatură creștin-ortodoxă, cunoaște cînd și cînd derapaje ortodoxiste și legionaroide (a tradus, de pildă, *Penele Arhanghelului*, de Claudio Mutti, dar a publicat și *Spiritul dreptei*, de Răzvan Codrescu, un tînăr "spiritualist", care a semnat și cu numele de Adolf Vasilescu sau Adolf Crivăț-Vasile articole apărute în *Puncte Cardinale*, *Gazeta de Vest*, *România liberă*, *România literară* etc.). Alte edituri, unele din acestea de stat, fac ceea ce ele consideră a fi un necesar act de restituire, publicînd, de exemplu, *Ortodoxie și etnocrație*, de Nichifor Crainic, sau *Naționalism dezrobitor*, de Octavian Goga (act aparținînd Editurii Albatros).

Și alte edituri își justifică asemănător producțiile xenofobe și antisemite. Editura Crater, de pildă, reeditează o lucrare profund antidemocratică precum *Manifestul revoluției naționale*, de Sorin Pavel, Petre Țuțea și Nicolae Tatu, din care cititorii află – fără ca lucrul să fie în vreun fel corectat – că evreii "urmăresc disoluția completă a națiunilor care-i primesc în sînul lor" sau că "naționalismul s-ar putea defini scurt: antisemitism"⁶. Și ca antisemitismul să capete și o justificare metafizică, cititorul mai află (iarăși fără replică): "Acest popor [evreu – GV] învins de Dumnezeu nu se pocăiește; îl găsești peste tot – oriunde se conspiră împotriva ordinii creaturale – cu facla, care pune focul, în mînă. În lupta contra lui Dumnezeu ovreii sînt capabili de sacrificii."⁷

Deși mai puțin evidente decît în publicațiile scrise, mesaje politice radicale nu lipsesc totuși nici din presa audio-vizuală. Acestea, de cele mai multe ori, pătrund accidental pe aceste canale. Așa se explică probabil cum chiar la televiziunea publică se difuzează cînd și cînd emisiuni, mai ales de factură istorică, în care e vizibilă tentativa de reabilitare a unor mișcări și ideologii antidemocratice⁸. Fapte asemănătoare s-au putut constata și la alte televiziuni, cum ar fi, de pildă, *Antena 1* (de pildă, în cadrul emisiunii *Hai România*, realizată în anul

1998 de Sergiu Nicolaescu, apăreau frecvent invitați cu vederi apăsate pro-legionare, cum ar fi Șerban Suru, liderul “familiei de cuiburi *Fapta*”, celula a Legiunii Arhanghelului Mihail aflată *in statu nascendi*).

În fine, un alt canal public în care antisemitismul începe să se manifeste este rețeaua electronică de comunicație globală, adică internetul și poșta electronică. Deși accesul la internet în România este încă limitat, comparativ cu țările dezvoltate, el cunoaște un progres rapid. Se estima că, în 1997, în România erau aproximativ 100.000 de conexiuni la internet⁹. E de presupus că, între timp, cifra s-a triplat. *Gazeta de Vest* și-a instalat încă de la începutul anului 1997 o pagină proprie (*homepage*) pe internet, astfel putând fi citită în întreaga lume. În aceeași rețea electronică și-a făcut apariția, la mijlocul anului trecut, o publicație neo-legionară, al cărei program rezidă în reabilitarea mișcării și ideologiei gardiste: *Pagina României Naționaliste*. Pe lângă aceste *homepages*, pe internet și-au făcut apariția diverse grupuri de discuții cu orientare naționalistă și xenofobă. Între acestea se remarcă grupul “Societate. Cultură. României”. “Pe această cale s-au difuzat, în ultimul timp, nenumărate materiale de propagandă legionară, texte apologetice dedicate lui Antonescu, dar și defăimări îndreptate împotriva evreilor, romilor și homosexualilor”¹⁰, constată William Totok, un observator foarte atent al acestui fenomen.

La toate acestea, ar mai fi de adăugat diversele cercuri naționaliste, național-comuniste, legionare, antonesciene, “spiritualiste”, ortodoxiste ș.a.m.d. care au proliferat în anii din urmă și unde ultra-naționalismele, deși mai mult de “uz intern”, nu lipsesc. *Fundația Rezistenței Armate Anti-Comuniste*, *Liga Mareșal Antonescu*, *Asociația Națională a Patrioților din Securitate*, *Centrul de documentare și activitate legionară*, *Asociația “Vatra Românească”*, *Fundația “România Mare”*, *Fundația Anastasia*, *Fundația Culturală “Franța-România” (FRONDE)*, *Asociația Pro Basarabia și Bucovina*, *Fundația prof. George*

Manu, *Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români (ASCOR)* etc. sînt asemenea medii culturale care cultivă radicalismul ideologic nu numai în interiorul lor, ci, în unele cazuri, și în exterior, prin publicațiile pe care le editează nemijlocit sau le sponsorizează/premiază. Animate, unele, de foști legionari sau de convertiți la radicalismul legionar, altele de exponenți – mai mult sau mai puțin obscuri – ai național-comunismului, uneori de antonescieni fanatici, altele de antonescieni improvizați (apărarea mareșalului fiind forma radicală de exprimare a sentimentelor lor anti-monarhice, acestea fiind de fapt decisive), aceste grupuri structurate se vor veritabile “școli” de naționalism radical, unde istoria este re-scrisă ideologic și însușită ca atare. În ciuda proliferării lor ca număr, este greu însă de precizat dacă ele se bucură sau nu de audiență socială; oricum, pare destul de cert că multe din acestea se limitează la cercul însuși al animatorilor lor, ceea ce nu înseamnă că nu sînt și cazuri în care simpatiile sociale se dovedesc destul de extinse (bunaoară, un spectacol cultural-folcloric pus sub patronajul “Vetrei Românești” face de regulă o sală arhiplină; este totuși dificil de apreciat dacă cei ce vin aici o fac pentru “Vatra Românească” sau, dimpotrivă, o fac pentru spectacol). Apoi, unele din aceste asociații și fundații au ca vîrfuri de lance partide politice reputate naționaliste sau/și xenofobe: “Vatra Românească” își află prelungirea politică în Partidul Unității Naționale Române (PUNR), *Fundația “România Mare”* – în partidul omonim (PRM). Corespondențele sînt însă mai complicate: Liga Mareșal Antonescu își oferă sprijinul atât PUNR-ului cât și PRM-ului, într-o situație asemănătoare fiind și *Asociația Națională a Patrioților din Securitate*.

Cam acestea ar fi principalele canale și principalii emițători de discurs public cu conținut – explicit sau implicit, regulat sau accidental – antisemit¹¹. Modelul, calitatea, frecvența, amplitudinea socială ale acestui discurs nu sînt în toate cazurile aceleași. Din punctul de vedere al conținutului, mesajele antisemite se deosebesc în câteva privințe, fie sub aspectul tematic, fie sub aspectul accentului

pus pe unele teme. Bunăoară, discursul din *Puncte Cardinale* sau din *Permanențe* accentuează foarte mult, și valorizează ca atare, anticomunismul Mișcării Legionare sau al lui Antonescu, ceea ce pentru *România Mare* sau *Politica* nu este tocmai compatibil, dat fiind atașamentul acestor publicații la “valorile” național-comunismului. Cu toate acestea, în revistele conduse de C.V. Tudor nu lipsesc accentele anticomuniste de factura celor dinainte: dacă sînt considerate utile, ele sînt folosite, fără complicații de conștiință sau de ideologie. Aprecierea că *Puncte Cardinale* publică “articole și studii naționaliste de înaltă ținută, care arată că aici există un colectiv al adevăratei drepte românești”¹², după cum scrie în *România Mare*, nu trebuie deci să surprindă.

La fel, pro-legionarii și pro-antonescienii, deși refuză programatic comunismul, totuși, uneori, sînt nevoiți să accepte unele virtuți presupuse ale acestei ideologii ca și unele practici politice comuniste, dovedind astfel că, la rigoare, elementele comune (credințele antidemocratice) sînt mai puternice decît ceea ce separă pe radicalii întoarcerii de radicalii continuității. Sînt și publicații în care lucrurile se amestecă pînă la indistinție totală: *Atac la persoană*, bunăoară, este, după împrejurări, o publicație simultan pro-comunistă și anticomunistă, pro-legionară și anti-legionară, alături de unii extremiști și împotriva altora etc., singura constantă fiind xenofobia, îndreptată predominant spre maghiari, dar și spre romi și evrei. În consecință, deși accentele cad diferit și temele antisemite au reliefuri diferite, obsesiile tematice antisemite sînt în linii mari aceleași pentru cele două curente naționaliste majore. A identifica aceste obsesii înseamnă a deconstrui acest discurs și a vedea din ce se compune. Ingredientele ideologice comune justifică ipoteza că avem de a face – cel puțin în cazul celor două curente ultranaționaliste (al “continuității radicale” și al “întoarcerii radicale”) – cu un singur model de discurs antisemit, și nu cu o varietate, așa cum poate ar lăsa să se înțeleagă diversitatea canalelor și a emițătorilor.

Ceea ce separă însă cele două categorii este stilistica diferită a discursului antisemit. “Continuatorii radicali” cultivă cu predilecție – atunci cînd atacă – șarjarea caricaturală, zeflemeaua “populară”, calomniile, procesul de intenție, violența verbală de sorginte suburbană ș.a.m.d., adică ceea ce ei numesc “pamflet”. În schimb, atunci cînd este vorba de ceea ce chipurile apără, ei uzează de stilul solemnității bombastice, de flateria paroxistică, bizantină, de kitsch-ul lexical (dar și sintactic și gramatical) deprins în perioada comunistă, toate pentru a face cultul “Națiunii” și al “Țării” (în aceeași termeni și după aceeași gramatică după care făceau cultul “Conducătorului”). Acest eclecticism stilistic pare o armă care țintește social destul de bine, constituind “deliciul” unei însemnate categorii de cititori și totodată provocîndu-le “simțămintele patriotice” laolaltă cu cele “estetice”. Într-un cuvînt, audiența socială a acestui discurs, cultural de cea mai joasă calitate, este destul de ridicată.

În schimb, stilistica celuilalt discurs antisemit, al partizanilor “întoarcerii radicale”, este uneori diametral opusă. Urbanitatea, respectul adversarului și al formelor, apelul bibliografic, polemica la obiect (în sensul reproducerii ideii supusă criticii) nu sînt complet străine acestui discurs, cel puțin în comparație cu celălalt, ceea ce nu înseamnă însă că limbajul coroziv și violent lipsește întotdeauna din acest discurs. Filația culturală a autorilor în cauză (teologică, filosofică) ar putea fi o explicație în acest sens. Mesajul antisemit este însă mai criptic, pentru că este “împachetat” într-un cod cultural mai complicat, și, în consecință, audiența este mult mai scăzută. Toate acestea nu împiedică însă acest discurs de a fi, în esența lui, la fel de militant și de activ cum este cel descris mai sus.

(va urma)

NOTE

¹ George Voicu, “Antisemitismul sau delirul sistematizat”, în *Sfera Politicii*, nr. 16, aprilie, 1994. Am încercat în acest studiu să pun în evidență această autonomie marcată a ideologiei antisemite, dar și dinamica ei adaptativă (teme noi, teme recesive etc.), fără însă ca aceasta din urmă să-i schimbe statutul.

² După știința mea, justiția nu a făcut pînă acum uz de aceste prevederi ale legii penale decît într-un singur caz (Mihai Antonescu, ziaristul de la *Atac la persoană*), deși faptele asupra cărora s-ar fi putut aplica au fost – cum se va vedea și pe parcursul acestui studiu – abundente.

³ Michael Shafir, “The Romanian Extreme Right in the Post-communist Period”, *Sfera Politicii*, nr. 15 (martie) și 16 (aprilie) 1994.

⁴ O bibliografie practic exhaustivă (pentru perioada 1990-1997) pe această temă a oferit Michael Shafir, în “Marchal Antonescu’s Postcommunist Rehabilitation: Cui Bono?”, în Randolph L. Braham (ed), *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era* (New York: Columbia University Press, 1997), pp. 349-410.

⁵ Editura Antet pare să fie de fapt una și aceeași cu Editura ALMA sau Aurelia sau Samizdat. Acestea din urmă sînt profilate pe cea mai îndoielnică literatură (gen *Protocoloalele înțelepților Sionului sau România ca o pradă*, a neîntrecutului antisemit Radu Theodoru), în timp ce sub eticheta Editurii Antet au apărut, de exemplu, cartea despre naționalism a lui Ernest Gellner sau *Paranoia conspirației*, a lui Daniel Pipes. Sub numele Editurii Samizdat s-au publicat, însă, lucrări ai căror autori și ale căror titluri spun totul: Adolf Hitler, *Testament politic*; Jan van Helsing, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX*; Roger Garaudy, *Miturile fondatoare și Procesul sionismului israelian. Demascarea conspirației sioniste mondiale*; Radu Theodoru, *Nazismul sionist*; Serge Monaste, *Protocoloalele de la Toronto – Națiunile Unite contra creștinismului*; Sam Izdats, *Hitler contra Iuda*; etc.

⁶ Sorin Pavel, Petre Țuțea, Nicolae Tatu, *Manifestul revoluției naționale* (București, Editura Crater, 1998), p. 72.

⁷ Ibid., p. 91.

⁸ Bunăoară, în seara zilei de 20 ianuarie 1998, la Televiziunea Română, în cadrul programului “În flagrant”, s-a difuzat o emisiune consacrată mișcării legionare din România din care n-au lipsit accentele apologetice.

⁹ Rev. *Capital*, 20 martie 1997.

¹⁰ William Totok, “Informațiile ciberspaciațiale, internetul și democrația”, în revista 22, nr. 34, 1997.

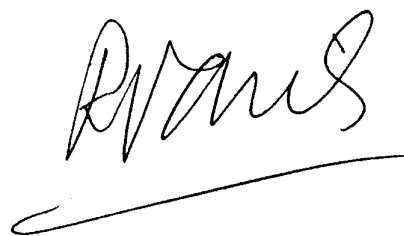
¹¹ Apelul antisemit, neluînd însă forma unui discurs, ci doar a motivului, se poate găsi și în inscripțiile în graffiti de pe ziduri (într-o vreme foarte frecvente chiar

în metrourile bucureștane, pe pereții căruia se putea citi aproape în fiecare stație propoziția imperativă “Kill Jews!”); alteori, ca în timpul ultimei campanii electorale, motivul antisemit a apărut sub forma ștraifurilor cu înscrisul “Primul președinte evreu al României” lipite pe afișele electorale ale unui candidat la președinție (a se vedea articolul *Texte “electorale” antisemite*, apărut în *România liberă*, 25 septembrie 1996).

¹² Alcibiade, “Săptămîna pe scurt”, *România Mare*, nr. 493, 24 decembrie 1999.

CINE NE CITEȘTE:

“Sfera Politicii” este o publicație care, pentru mine, reprezintă mereu un moment deosebit, atît prin calitatea materialelor (stil, analiză), cît și prin ideile pe care le promovează.

Radu Vasile

Fost Prim Ministru al României

GEORGE VOICU – Doctor în Filosofie, conferențiar universitar și Decan al Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. Este autorul volumului *Pluripartidismul. O teorie a democrației*.

Manualul de mediere

OLIVIA HORVATH

Conexiunea dintre istorie și științele sociale a fost luată în considerare pentru prima dată în anii '60 ai secolului nostru, însă până în anii '80 o concepție bazată pe o asemenea premisă era considerată o revoltă disciplinară. În 1981 Peter Burke a scris un mic volum intitulat "Istorie și sociologie" conceput ca un ghid al proceselor de dezvoltare care se desfășurau în fiecare dintre cele două discipline. "Istorie și teorie socială" este versiunea revizuită (practic rescrisă) a acestui volum, versiune care este de altfel mult superioară "părintelui" său. În afară de faptul că este mai lungă, aceasta este mai ușor de înțeles și mai cuprinzătoare din punctul de vedere al conceptelor. Într-un cuvânt este mult mai interesantă.

Împărțită în cinci capitole – Teoreticieni și istorici, Modele și metode, Concepte centrale, Probleme centrale și Teorie socială și schimbare socială – cartea se referă la o varietate remarcabilă de sociologi și istorici, de la specialiștii școlii de la Annales și

Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, Humanitas 1999, 198 pagini, traducere de Cosana Nicolae

marxiștii britanici, până la teoreticieni contemporani ca Pierre Bourdieu și Anthony Giddens, sau filosofi ai istoriei ca Michel Foucault sau Jürgen Habermas. Impresionant este modul clar și eficient în care Burke prezintă o problemă sau o lucrare, revelându-i valoarea teoretică și metodologică, după care revizuindu-i pe scurt și eșecurile sau inadvertențele. Toate acestea sunt construite pe un cadru solid de argumente, cu numeroase exemple și idei deschise spre nou.

Teza – premisă a lucrării este dialogul purtat de zeci de ani între două categorii de surzi: sociologii și istoricii. "Sociologii sunt învățați să remarce sau să formuleze reguli generale, trecând astfel cu vederea peste excepții. Istoricii învață să fie atenți la detalii concrete în detrimentul structurilor generale." (p. 11) Burke încearcă să împace acest dialog al surzilor printr-o atitudine de totală imparțialitate atât față de cele două discipline cât și față de conceptele implicate în carte.

"Istorie și teorie socială" este, în esență, un manual de concepte aparținând atât limbajului istoric cât și celui

sociologic, limbaj creat însă de sociologie. Acest din urmă fapt este motivul pentru care istoricii devin refractari în fața folosirii acestor concepte. Capitolul 3 al cărții se ocupă cu demonstrarea modului "în care istoricii folosesc sau ar putea să folosească aparatul conceptual creat de specialiștii în teorie socială". (p.56) În plus, autorul își construiește demersul ca un mic "dicționar" având ca subiect aceste concepte și autorii lor, reușind să facă volumul să pară un îndrumar, prin faptul că oferă cititorului posibilitatea de a-și întrebuița liberul arbitru pentru a trage concluziile. Peter Burke lucrează în fapt prin *toolbox approach*, metoda "flexibilă și interactivă" a "meșteșugarului care își alege din cutia cu scule ceea ce se potrivește cel mai bine cu fiecare dintre operațiile lui." (Postfață, Sorin Antohi, p. 235)

Cu alte cuvinte, cartea lui Burke afirmă, dar nu concluzionează, și din această cauză unii critici l-au acuzat de lipsă totală de pasiune. Însă scopul lui Burke este doar demonstrarea tezei că: "Fără a îmbina istoria cu teoria nu putem înțelege nici trecutul, nici prezentul." (p. 29) Așadar nici una dintre științe nu este completă fără cealaltă deoarece istoria se concentrează pe trecut, iar sociologia pe prezent. Astfel, Burke afirmă că "Scopul discuției, aici și în oricare punct al acestui eseu, este de a ridica probleme și de a investiga posibi-

lități mai degrabă, decât a spune cuiva ce are de făcut.” (p.125)

În continuare, partea ultimă a cărții, prezintă șase monografii importante, în conținutul teoriei schimbării sociale. Peter Burke pleacă de la modelul marxist de schimbare prin conflict și cel spencerian de schimbare prin evoluție. Aceasta pentru a ajunge la Norbert Elias (cu studiul despre procesul de civilizare), Michel Foucault (cu “A supraveghea și a pedepsi”), Fernand Braudel (cu “Mediterraneană și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea”), Emmanuel Le Roy Ladurie (cu studiul asupra zonei Lagnedoc), Nathan Wachel (despre criza provocată de cucerire) și Marshall Sahlins (cu studiul care pleacă de la debarcarea căpitanului Cook în Hawaii). Cele șase comentarii asupra teoriilor sunt din nou o

realizare aproape pedagogică, și aduc în spațiul cultural românesc nume relativ necunoscute, deși extrem de importante.

Opera autorului britanic este unică, în sensul pragmatic al cuvântului. Pragmatic deoarece Burke realizează o “compilație” de concepte, autori și exemple ce ar putea fi greu, poate chiar imposibil, de urmărit în mod sintetic, fără “Istorie și teorie socială”, fapt arătat și de Sorin Antohi. Cartea este cu atât mai valoroasă cu cât se adresează unui mare număr de categorii de oameni: istorici, în primul rând, apoi sociologi, antropologi, filologi, istorici ai culturii, specialiști în filosofie, etc. Însă cei care probabil ar câștiga cel mai mult de pe urma acestei cărți, mai ales în România, sunt studenții și profesorii, nu neapărat în această ordine.

*
* *

Pe urmele antipoliticii

IRINA ȘTEFURIUC

Înainte și după căderea comunismului în Estul Europei, a tot fost pus în discuție un concept de acum bine știut: “societatea civilă”. Dizidenții “epocii de aur” Ernest Gellner, *Condițiile libertății – societatea civilă și rivalii ei*, Ed. Polirom Iasi, 1999, traducere de Andreea Poruciuc, p. 213

vedeau într-un sistem social alternativ la intolerantul sistem oficial, singura cale de a supraviețui intelectualicește în contextul deteriorărilor de tot soiul produse de incurabila ideocrație marxistă. Acest sistem alternativ avea să funcționeze subteran, paralel cu cel mandat de socialism. Ceea ce îl făcea

virtuos și necesar într-o asemenea măsură în rândul societăților sufocate de comunism era însăși natura sa: el era gândit ca sistem antipolitic. Politizarea excesivă, sau mai curând incapacitatea de a distinge în cadrul sistemului oficial între ceea ce era și ceea ce nu era politic, a extenuat formidabil de tare societatea. Într-un final, s-a ajuns la concluzia că sistemul oficial va trebui să rămână așa cum este până ce își va da obștescul sfârșit. Cum asta putea să se întâmple mai târziu decât aveau să facă același lucru cei care erau obligați să trăiască în el, necesitatea sistemului alternativ se făcea simțită tot mai acut.

Autorul recuperează ingenios ideea salvatoare a dizidenților. Mai mult decât atât, Gellner îi acreditează un merit la care părinții ei mai îndrăzneți sperau cu ardoare: a fost această aspirație către alternativă, pe care el o identifică drept aspirația către idealul “societății civile” cea care a erodat sistemul socialist în mod substanțial, determinându-i prăbușirea. Fie și doar pentru atât și societatea civilă capătă incontestabil valoare! Acest merit neprețuit pe care Gellner îl atribuie constructului, sau mai degrabă aspirației care apăruse către concretizarea lui în vremea comunismului, aduce “societatea civilă” în rândul chestiunilor care au interesat dezbaterile importante de după '89. Occidentului,

crede Gellner, îi era deja intrinsec conceptul, pentru occidentali societatea civilă era, până să se prăbușească socialismul estic, “un lucru de la sine înțeles, o condiție umană normală” (p.25). Istoria existenței societății civile începe în această parte a lumii cu mult timp în urmă, în Anglia Războiului Civil și în Războiului de Independență. Pentru esticii ieșiți din ideocrația marxistă, societatea civilă devine un “ideal politic luminos”. Conceptul și aplicabilitatea sa se cer astfel minuțios explorate.

Dacă accepția generală a societății civile, cu care Gellner este de acord până la un punct, este că ea se definește simplu ca o contrapondere a statului, în realitate, lucrurile merită să fie investigate mai serios de cineva cu ascuțimea lui Gellner, pentru că se descoperă astfel o seamă de detalii interesante. Titlul cărții cuprinde primul dintre ele: există o dimensiune care distinge fundamental societatea civilă de alte grupuri care în culturi ca cea islamică (exemplul analizat de Gellner) se constituie în mai mult sau mai puțin eficiente puncte de contrapondere a statului. Această dimensiune este libertatea. Libertatea, în sensul ei negativ, este condiția specifică de care se bucură membrii unei societăți civile și este condiția de care sunt privați cei ce trăiesc în comunități de credință (*umma*) – fie ele religioase (islamul) sau seculare (socialismul). Gellner vine în

completarea acestei observații fundamentale pentru societatea civilă cu noțiunea de “modularitate”. Individul din societatea civilă este un “om modular”. Adică el poate să intre oricând dorește în asociații independente, nestratificate, mobile și poate la fel de bine să le părăsească după bunul său plac fără consecințe drastice pentru el; omul modular poate împărtăși orice convingere și se poate la fel de bine disocia de orice convingere: omul modular se bucură realmente de “libertatea de a alege”. El este elementul mobil, deci ușor substituibil, al societății civile, iar condiția fundamentală a acesteia, libertatea, este “consecința politică a modularității”. Societatea civilă este formată doar din persoane de acest fel. Astfel ea este o societate egalitară (în limitele în care acest lucru poate fi cu adevărat de dorit), tocmai pentru că oamenii care o constituie sunt modulari, adică liberi și, profesional și pozițional vorbind, mobili și substituibili. Libertatea este eșafodajul fără de care conceptul de societate civilă ar rămâne lipsit de sens. De aceea Gellner își intitulează cartea **Condițiile libertății** și nu **Condițiile societății civile**.

Care sunt apoi celelalte condiții ale societății civile? Una dintre ele, de mare importanță în special în cazul analizei comparatiste cu societatea asupra căreia domnește ideologia comunistă, este separarea și

echilibrul de putere dintre politic și economic. Argumentul lui Gellner este clar: în primul rând este imposibilă acum o dictatură absolută a pieței fără producerea unor catastrofe de proporții. “Economia trebuie să fie destul de liberă pentru a furniza instituțiilor pluraliste bazele lor, dar nu destul de puternică pentru a putea distruge lumea” (p. 160). În definitiv, o altă mască pentru definirea societății civile este perceperea acesteia ca fiind “un control politic echilibrat prin existența unui grup autonom de unități de producție” (p. 161). În al doilea rând, politicul nu poate decât să regleze anumite aspecte economice: “ceea ce deosebește societatea civilă (...) de altele este *imposibilitatea* recunoașterii unei autorități. (...) Acesta este sensul mai extins al societății civile: se referă la o societate în ansamblu, în cadrul căreia instituțiile non-politice nu sunt dominate de cele politice și nu sufocă indivizii” (pp. 179-180). Pentru a fi posibilă societatea civilă, consensul general asupra acestor considerații pare a fi absolut necesar. Ceea ce distinge condițiile societății civile de cele în care se lăfăia mai mult sau mai puțin confortabil socialismul este în fond și această separare de care vorbește Gellner. Socialismul a fost un “sistem cezaro-papist-monist”. În acest sistem clivajele reale și benefice dintre politic, economic și social au fost pur și simplu eradicate. Aveam

de-a face cu acea difuziune permanentă și atotcuprinzătoare a politicului în social și economic. Și pentru că “politicul marxist” se constituia într-o veritabilă religie seculară (sistem *umma* secular, cum îl numește Gellner, semnificând prin *umma* comunitatea de credință), aveam de-a face cu o suprasacralizare a socialului și economicului. Ce s-a întâmplat până la urmă? Nu a fost doar ineficiența economică cheia prăbușirii, așa cum susțin mulți analiști, ci și-a adus contribuția și suprasaturarea de sacru: “nici un individ și, cu siguranță, nici o colectivitate nu rămâne la infinit într-o stare de supremă exaltare” (p.50). Ajungem astfel din nou la ideea de la care pornește inițiativa autorului, și anume că societatea civilă, sau aspirația către ea, a răpus colosul socialist.

Ar mai fi de remarcat două probleme pe care le aduce textul. Discutarea primeia dintre ele ne întoarce puțin la noțiunea de “modularitate”. Există un mic capitol în carte ce se cheamă: *Omul modular este naționalist*. Era importantă și de dorit o referire la chestiunea naționalistă (mai ales din partea autorului excelentei lucrări **Națiuni și naționalism**) în condițiile în care este în discuție societatea post-comunistă. Mitul național s-a insinuat extrem de rapid imediat după '89 în toate țările fostului bloc sovietic. Modularitatea este esențială pentru societatea civilă,

dar prețul ei este naționalismul. Pentru că omul modular trebuie să fie mobil și substituibil, contextul în care aceste calități operează trebuie standardizat și codificat după un cod unic. Aceasta este, evident, o condiție pentru eficiența modularității. Cultura dominantă ajunge să se impună, iar naționalismul nu ezită să apară pentru a umple vidul lăsat de neregretata moarte a credinței marxiste.

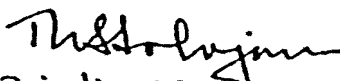
Ultima problemă care mai rămâne de discutat pentru a completa această recenzie este totodată capabilă de a ne oferi și concluziile de rigoare. Ea se

referă din nou la țările ieșite de sub comunism și ia forma unei întrebări: *Democrație sau societate civilă?* Adică, despre care dintre ele este cazul să discutăm în primul rând în contextul dat? Gellner spune, previzibil deja de acum, societatea civilă. Simplu, pentru că intuiția susținătorilor antipoliticii este verificată: democratizarea este puțin probabilă în afara cadrului oferit de societatea civilă. Sănătatea și adevărata libertate a deciziei individuale au nevoie de pluralismul social și politic fundamentat de societatea civilă.

CINE NE CITEȘTE:

Apreciez “Sfera Politicii” ca o revistă de avangardă a societății românești. Doresc să felicit editorii și redactorii acestei reviste pentru că au reușit, în toți acești ani, să păstreze o abordare serioasă a unor subiecte multiple ancorate în realitatea tranziției sau în trecutul încă nedeslușit pe deplin.

Mult succes și viață lungă revistei “Sfera Politicii”!

23 iulie 1999

Theodor Stolojan

Economist, fost Prim Ministru al României

Martin McCauley

Rusia, America și Războiul

Rece, 1949–1991

Editura Polirom, Iași, 1999, 200 pagini, preț neprecizat. Traducere de Mihaela Barbă.

O analiză a problemei Războiului Rece dintr-o perspectivă nouă, de la fapte spre concluzii, care contribuie la existența unei gândiri solide și a unei culturi de specialitate. Războiul Rece are mai multe faze. Dacă înainte de 1991, SUA intervenea pentru a stopa instaurarea comunismului în diferite state, în prezent trebuie să intervină în scopul prevenirii deteriorării situației din statele prost guvernate. Dacă aceste state (sărace) se redresează, aceasta va avea efecte pozitive asupra securității lumii. Dacă nu, statele sărace sunt un pericol pentru stabilitatea lumii.

Helene Carrere d'Encausse

Blestemul rușilor. Eseu despre asasinatul politic.

Editura Polirom, Iași, 2000, 300 pagini, preț neprecizat. Traducere de Felicia Ileana Ștefano.

Asasinatul politic a existat în toate epocile și în toate țările. *Însă în Rusia, istoria clasică este de fapt o istorie continuă a asasinatului politic.* Fiecare generație a fost martoră a legăturii indisolubile între crimă și politică. Lunga tradiție a omorului politic a condus la o foarte mică încredere a rușilor în existența unei vieți politice pașnice. Comunismul nu a schimbat nimic în acest sens, ci dimpotrivă. Foarte puțini conducători, atât ruși, cât și sovietici, s-au străduit să elimine omorul din climatul politic.

Niccolo Machiaveli

Arta Războiului

Editura Antet, București, 1999, 190 pagini, 25.000 lei. Traducere de Alexandru I. Constantin.

Este o lucrare de bază a lui Machiaveli, deși mai puțin cunoscută. Are 7 părți. Fiecare parte are forma unor dialoguri între Cosimo Rucellai și Fabrizio Colonna, un celebru *condottier*. La sfârșitul discuțiilor, Fabrizio Colonna își expune ideile despre arta militară și a războiului, concentrate în 27 de maxime. (Cele mai bune hotărâri sunt cele pe care le ascundem dușmanului, până în momentul executării lor; Natura creează puțini oameni curajoși, îi datorăm cel mai ades educației și exercițiului; În război disciplina contează mai mult decât impetuoșitatea).

Aleksandr Soljenițin

Rusia sub avalanșă

Editura Humanitas, București, 2000, 225 pagini, preț neprecizat. Traducere de Inna Cristea.

Se pornește de la ideea că "Rusia este la pământ", după 12 ani de profundă criză. 19-21 august 1991 ar fi putut reprezenta "un moment culminant în istoria Rusiei". Se condamnă în același timp destrămarea imperiului. Unul din paradoxurile vieții publice din Rusia este înmulțirea surprinzătoare a numărului de democrați, dintre care foarte puțini luptaseră împotriva comunismului. "Noii democrați-birocrați" nu au luat deloc în considerare "compasiunea față de popor și preocuparea față de nevoile acestuia".

Hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului

Editura Polirom, Iași, 2000, 635 pagini, preț neprecizat.

Volumul prezentat este prima lucrare de acest gen din România. Este înfățișată o selecție a hotărârilor adoptate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg. Această Curte își bazează toate hotărârile pe Convenția Europeană a Drepturilor Omului din 1950, ratificată și de România în 1994. Astfel, Convenția, din punct de vedere practic, este obligatorie și pentru autoritățile publice române. Jurisprudența Curții este de aplicabilitate directă în dreptul nostru. Prin urmare, este utilă pentru orice jurist, jurnalist sau om politic.

POPOL VUH

Cartea maya a zorilor vieții

Editura Humanitas, București, 2000, 370 pagini, preț neprecizat. Traducere de Lidia Ionescu.

Popol Vuh (sau **Cartea Sfatului**) este cartea triburilor maya Quiche cu privire la facerea lumii. Ea nu reprezintă numai cea mai importantă operă scrisă a indienilor americani, ci și un document extraordinar al imaginației omenești. **Popol Vuh** a fost scrisă întâi în hieroglife maya, iar versiunea în alfabet latin a apărut în secolul XVI. Versiunea românească se bazează pe ediția în engleză, realizată de antropologul, poetul și profesorul american Dennis Tedlock în 1996.

**Revista este editată de Institutul de Cercetări Politice și Economice și
Fundatia Societatea Civilă**

EDITORIAL BOARD: • Călin Anastasiu • Daniel Chirot • Dennis Deletant • Gail Kligman • Dan Oprescu • Vladimir Tismăneanu • G. M. Tamas • **REDAȚIE:** • **Redactor șef:** Stelian Tănase • **Secretar de redacție:** Ovidiu Horia Maican • **Colectivul redacțional:** • Adrian Cioroianu • Laurențiu Ștefan Scalat • Valentin Stan • Mihai Chioveanu • **Publicitate și distribuție:** Claudiu Bănaș (094 3 14 968) • **Coperta și tehnoredactarea:** Liviu Stoica

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției. Tiparul executat la RH PRINTING București.

Adresa Redacției: Str. Piața Amzei, nr. 13, Et. 1. CP 212, OP 22, București, Tel/Fax: 01 312 84 96, 01 659 57 90 (Attn Oana Manolache); E-mail: sfera@totalnet.ro.

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA “SFERA POLITICII”

(vă rugăm completați cu majuscule)

DA, doresc un abonament la revista “SFERA POLITICII”, începând cu numărul....., pe perioada de:

3 luni (30.000 lei) , **6 luni (60.000 lei)** , **un an (120.000 lei)**

Am achitat contravaloarea abonamentului, în sumă delei, cu mandat poștal nr. sau ordin de plată nr., în contul Fundația Societatea Civilă, nr. 251100922013126 (lei) sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB.

DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume , Prenume , Vârsta

Compania , Cod fiscal

Profesia , Funcția

Adresa la care doriți să primiți abonamentul:

Strada , Nr. , Bl. , Sc. , Et.

Ap. , Localitatea , Cod poștal , Județ/Sector

Telefon , Fax , E-mail

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată al abonamentului, expediați-l în același plic, pe adresa : Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr.13, et. 1, sect. 1, București, cu mențiunea “Talon abonament”, sau prin fax la +40-1-312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat.

În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.